<corpus<

David Fernbach

Siyasal Marx

Çeviren: Murat Akad

YeniHayat
Kütüphanesi

YeniHayat
Kütüphanesi

DAVID FERNBACH

SİYASAL MARX

ÇEVİREN: MURAT AKAD

YeniHayat
Kütüphanesi

© Yenihayat Kütüphanesi
Corpus-3

1 Basım, Nisan 2004

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Koordinatör: Aziz Halman

Editör: Ali Şimşek

ISBN - 975 - 6398 - 11 - 6

Ofset Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Çizge Tanıtım ve Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel: (0212) 482 56 28

YENİHAYAT YAYINCILIK TANITIM ORG. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Kalip Mustafa Çelebi Mah. Billurcu Sk.
No:4/1 34433 Beyoğlu - İSTANBUL
Tel: (0.212) 243 98 21 Fax: (0.212) 243 98 22
www.yenihayatkutuphanesi.com
e-mail: info@yenihayatkutuphanesi.com

ÇEVİRENİN NOTU

Karl Marx'ın devasa teorik üretimi, kendisinin teorisyen yönünün her zaman ön planda kalmasını sağlamıştır. Marx'ın ne denli büyük bir teorisyen olduğuna hiç kimsenin kuşkusu yokken, başka bir yönü, siyasetçi yönü genellikle ihmal edilmektedir. Marx, bir teorisyen olduğu kadar bir siyaset adamıdır da. Yaşamının önemli bir bölümünü siyasetin içinde geçirdi.

Marx'ın yaşamındaki ilk siyasi dönem 1840'lı yılları kapsamakta. 1848 devrimci döneminin öncesinde ve özellikle de devrim günlerinde Marx'ın siyasi etkinliği doruğa ulaşıyor.

Devrimlerin başarısız olması Marx'ı, kapitalizmi farklı veçheleriyle analiz etmeye yöneltiyor. Bir dönem için kendisini siyasetin dışına çeken Marx, bu arada son derece değerli eserlere de imzasını atıyor.

Siyaseti uzaktan izlediği bu dönem, 1. Enternasyonal'in kuruluş günlerinde sona eriyor. Bu andan itibaren Marx kendisini, daha uzun ve daha çetrefilli bir siyaset döneminin içerisinde buluyor. 1871 Paris Komünü ile doruğa ulaşan bu dönem, Marx'ın ölümüne dek sürüyor.

Marx, "Marksist" olmakla, aslında bir siyasetçi olmanın da yolunu açmış oluyordu. Tarihsel materyalist düşünceyi geliştirmesi, bu düşüncenin kendisinin önüne koyduğu zorunlulukların da bilincine varmasını sağladı. Böylece, proletaryanın iktidarı ele geçirmesi için, yani bir proletarya devrimi için aktif olarak siyaset üretmeye başladı.

Siyasete en uzak kaldığı dönemler de dahil olmak üzere Marx'ın yaşamı, doğrudan siyasetin belirleyiciliğinde geç-

ti. Kendi ülkesi Almanya başta olmak üzere, Avrupa'da yaşanan yoğun siyasi gelişmelere her zaman vakıf oldu; ve bu gelişmelerle ilgili tahliller yapmaktan geri durmadı. İlgisi yalnızca Avrupa ile sınırlı kalmadı. Başta ABD olmak üzere dünyadaki diğer ülkelerle de yakından ilgilendi.

Her siyasetçi gibi Marx da siyasetin yasalarına tabi oldu; doğrularının yanında yanlışlar da yaptı. Ve tabii ki eksikleri de oldu. Ama proletarya devrimi hedefinden hiç şaşmadı; ve hep "marksist" kaldı. Liberal solun kimi unsurlarının öne çıkarmayı sevdiği teorisyenliği ile yetinmedi.

Elinizdeki kitap, David Fernbach'ın, Marx'ın siyasi yazılarının toplandığı dizinin iki cildi için yazdığı önsözlerden oluşmakta. Bu iki önsözün seçilme nedeni, Marx'ın siyaseten en aktif olduğu iki dönem için kaleme alınmış olması. Metinler, teorisyenliğini soyutlayıp siyasetçiliğini unut(tur)maya çalışanlara inat; Marx'ın siyasallığını bize yeniden hatırlatıyor.

Siyasi metinleri ve özellikle de Marx ve Engels'in eserlerini Türkçeye çevirmenin zorluklarını herhalde bütün çevirmenler yaşamakta. Türkçenin zayıflıkları bazı kavramların çevrilmesini güçleştiriyor. Örneğin "konspirasi" gibi bir kavramın çoklukla yapıldığı gibi komplo ile karşılanması her zaman mümkün olmuyor. Dolayısıyla metin içerisinde bazı yerlerde bu ve benzeri kavramların özgün haline dokunulmadı. Bir başka sorunlu örnek de devlet ve sınıflar konusunda çokça kullanılan "ruling", "governing", "dominant" gibi kavramlar. Türkçe çevirilerde zaman zaman aynı kavramlarla karşılanan bu sözcükler için ise ayrı kavramlaştırmaya gidilerek netlik oluşturulmasına çalışıldı.

Murat Akad

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

FELSEFEDEN SİYASETE 11
TARİHSEL MATERYALİZM VE BİLİMSEL KOMÜNİZM 22
KOMÜNİST BİRLİK 35
TAKTİK SORUNU 46
ALMAN DEVRİMİ 53
ULUSAL SORUN 68
KOMÜNİST BİRLİK'İN BÖLÜNMESİ 73

2. BÖLÜM

ULUSLARARASI İŞÇİLER DERNEĞİ 87
ALMAN SOSYAL DEMOKRASİSİ 101
İNGİLTERE VE İRLANDA 107
PARİS KOMÜNÜ 115
MARX VE BAKUNİN 134
REFORMİZM SORUNU 148
POLONYA VE RUSYA 163
SONUÇ 169

BİRİNCİ BÖLÜM

Karl Marx, 5 Mayıs 1818'de Prusya Renanyası'daki Trier'de doğdu. Annesi ve babası her ne kadar Yahudi kökenli olsalar da, Marx henüz küçükken Prusya devlet kilisesinde vaftiz edilip Hristiyanlığa geçmişlerdi. 1798 ile 1815 arasında Fransa devleti sınırlarına dahil olmuş Renanya'da o zamanlar Fransız aydınlanmasının güçlü bir temeli oluşmuştu ve bu sayede de Marx, babasından ve okuldaki öğretmenlerinden hümanist ve liberal bir eğitim almıştı.

Marx'ın doğup büyüdüğü Almanya ise batıdaki komşularıyla karşılaştırıldığında hala geri kalmış görüntüsü veren bir ülkeydi. Tarımsal üretimin baskın olması, kentteki üretimin hala loncalar vasıtasıyla yürütülüyor olması ve modern endüstrinin sadece Kuzey Renanya gibi küçük bir bölgede filizlenebilmesi bunun göstergeleri olarak sayılabilir. On altıncı yüzyıldan beri Alman şehirleri çok az büyüyebilmişti ve Almanya'nın toplam nüfusu Paris'in nüfusunun neredeyse yarısı kadardı. Bu ekonomik geri kalmışlık Almanya'daki siyasal yapıya da yansımıştı. Almanya herhangi bir biçimde burjuva devrimi yaşamamıştı. Ayrıca, Prusya, Avusturya ve Rusya'nın oluşturduğu Kutsal İttifak'ın korumasında, çoğu mutlakiyetçi otuz dokuz devletten oluşan bir konfederasyon şeklinde bölünmüş durumdaydı.

Almanya'nın geri kalmış olması, tarihsel gelişiminin durağan olması anlamına gelmiyordu. Fransız devrimi, Alman şehirlerindeki zanaatçılar ve aydınlar arasında bir demokratik duyarlılık yaratmıştı. Bu duyarlılık Fransız Devrimi sonrası gelen Napoleoncu egemenlik tarafından da tam anlamıyla kazınamamıştı, ve bu yüzden Fransız devriminin etkileri Almanya'da hala bir halk devrimine esin verebilecek güce sahipti. 1813'teki 'Kurtuluş Savaşı' her ne kadar Prusya önderliğinde gerçekleşmiş olsa da, Almanya'nın birleşmesine yönelik bir coşku yaratmıştı. Bu coşku, demokrasi akımı ile eklemlenerek Burschenschaften olarak bilinen gizli öğrenci topluluklarının oluşumuna yol açtı. Bu öğrenci topluluklarının etkisi daha ziyade üniversitelerle sınırlı olsa da, özellikle 1817 Wartburg festivali sırasında yaptıkları gösteri başta gelmek üzere düzenledikleri gösteriler, ulusal demokratik hareket için bir odak olma işlevine sahipti. 1819'da Kutsal İttifak tarafından dayatılan Karlsbad kararnamelerindeki sert önlemler bu öğrenci hareketini bastırmak içindi. Hareket 1830'daki Fransız Haziran Devrimi ile birlikte yeniden canlandı ve yine baskılara maruz kaldı.

1830'larda endüstriyel gelişme, son altmış yılda İngiltere'de ortaya çıkmış olan teknolojik ilerlemelerden de faydalanarak, hem tekstil alanında hem de ağır sanayide oldukça hızlanmıştı. Bunu, 1840'lardaki demiryolu inşaatları izledi. Burjuvazinin ulusal birliğe dönük taleplerini etkisizleştirmek için 1834'te, Prusya himayesinde, Kuzey Alman Gümrük Birliği (Zollverein) oluşturulmuştu; fakat kapitalist gelişme ilerledikçe Prusya'da, özellikle de Renanya'da bir anayasa oluşturulmasına dönük liberal baskılar artıyordu. Bu baskılar IV. Friedrich Wilhelm'in tahta geçmesinin ardından yoğunlaşmıştı. Bunun yanısıra 1816 ile 1846 arasında Almanya'nın nüfusu, Amerika kıtasına olan

düzenli göç hareketine rağmen yüzde elli oranında artmıştı; ve bu da doğal olarak özellikle Prusya'nın doğusundaki illerde, tarımsal dengeleri olumsuz yönde etkilemişti. Ayrıca, Güney ve Batı Almanya'daki köylülerin de borç yükü günden güne artıyordu. 1840'lara gelindiğinde de, tarım sektöründe ve ticarette yaşanmaya başlayan bunalım kentlerde ve köylerde huzursuzluk yaratmaya başlamıştı. 1848'de ortaya çıkacak olan bir devrimci konjonktürün zeminini oluşturan ekonomik, politik ve ideolojik olgular bu koşullar altında biçimleniyordu.

Almanya'nın tarihsel olarak geri kalmışlığı, buna karşın ilerlemiş bir alan olan düşünce alanında paradoksal bir etkiye sahipti. Alman felsefesi, Fransız devriminden sonra Kant, Fichte, Schelling ve Hegel'in güçlü idealist sistemlerini ortaya çıkaran bir "aşırı ilerleme" süreci yaşamıştı. Tarihsel olarak geri kalmışlığın yarattığı zemin, Marx'ın da söylediği gibi Alman aydınlarını, "diğerlerinin ne yapmış olduğu konusunda düşünmeye"[1] zorladı. Bu soyutlama, o dönemlerin Alman felsefesini, değişik düşünce sistemlerini sentezleme anlamında, diğer ülkelerdeki düşünce dünyasına göre daha üstün ve daha kapsamlı kıldı. Hegel'in doğa bilimlerini, mantığı ve toplumsal kuramı sistemli bir biçimde bütünleştiren felsefesi, bu sentezlemenin zirveye ulaşmasını ifade eder.

Marx, üniversite kariyerine 1836'da Bonn'da başladı; fakat ertesi yıl Berlin'e geçti. Her ne kadar ilk önce hukuk okumaya niyetlendiyse de, teoriye olan eğilimi onu kısa bir sürede felsefeye yöneltti. Berlin Üniversitesi'nde felsefe profesörü olan Hegel 1831 yılında ölmüştü. Ancak ölümünün üzerinden beş yıl geçmeden fikirleri, özellikle 'Sol' ve-

1 Karl Marx, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'ne Katkı'ya Giriş", *Early Writings* içinde. Allen Lane/Penguin Books

ya Genç Hegelciler'in, David Straus'un *İsa'nın Yaşamı*[2] isimli eseri üzerinden ortodoksiye açtığı savaş bağlamında tartışılır hale gelmişti.

Almanya'daki ekonomik ve siyasi gerilik, teorik açıdan fazla gelişmişlikle birleşince ortaya tuhaf sayılabilecek bir durum çıkmıştı. Bu koşullar altında, muğlak siyasi akıl yürütmeler ve sistemle yöntem arasındaki iç gerilimler ile malul Hegelci felsefe, ileriki on yıl boyunca, açık sınıf mücadelesi alanında verilemeyecek siyasi savaşım için uygun bir zemin yaratmaktaydı.

"Sağcı", yani ortodoks Hegelciler, Hegel'in *sistemini* savunarak muhafazakarlık için savaşmaktaydılar. Hegel'in sistemi, "gerçek olan rasyonel olandır" hükmüne dayanarak varolan herşey için, özellikle de Hıristiyanlık dini ile Prusya monarşisi için meşruiyet sağlamaktaydı. "Sol" Hegelciler, Hegel'in diyalektik *yöntemini* kullanarak, varolan kurumları, akıldışı ve dolayısıyla da "gerçek dışı", yani tarihsel dönemlerini kapatmış ve değişmesi gereken kurumlar olarak eleştiriyorlardı. Böylelikle, bir önceki yüzyılda Fransız Aydınlanması'nın dine ve mutlakiyetçiliğe karşı vermiş olduğu savaşı, daha incelikli bir biçimde yeniden veriyorlardı. Dinin doğruluğunu kendi zemininde reddecekleri yerde Genç Hegelciler, dinsel dogmayı başka bir gerçeklik düzleminde açıklamaya çalıştılar. İlk başta, etik düzlemini kullandılar. Genç Hegelciler, 1841'de Ludwig Feuerbach'ın, *Hıristiyanlığın Özü*[3] isimli kitabıyla, dini nihai olarak "lağvetmeyi" başardığını düşündüler. Bu kitapta Feuerbach, Hegel'in soyut *Aklın Felsefesi* yerine insanı koymak ve dini, insanın kendi gücüne ve özüne yabancılaşması ve kendi yaratımlarının esiri olması şeklinde açıkla-

2 İngilizce çevirisi Marian Evans (George Eliot) tarafından yapılmıştır, Londra, 1854

3 İngilizce çevirisi George Eliot tarafından yapılmıştır, Londra, 1853

mak suretiyle, Hegel'in idealizmini radikal bir hümanizme dönüştürdü. Prusya'da ve Almanya'nın diğer mutlakiyetçi devletlerinde din, rasyonalist eleştirinin doğal başlangıç noktasını oluşturuyordu; zira devlet ve geleneksel toplum düzeni, kendi meşruiyetlerini hâlâ dinsel bir zemine oturtmaktaydılar. Marx'ın kendisi de büyük bir hevesle dinin eleştirisine girişti. 1841'de tamamladığı doktora tezi, din karşıtı bir çalışma olarak kaleme alındı.[4]

Marx'ın siyasete yaklaşması, "Hristiyan Devleti" isimli kitabı ile dini eleştiriden siyasal eleştiriye geçiş yapan Genç Hegelci meslektaşı Bruno Bauer'in himayesinde gerçekleşti. 1841'in yaz aylarında Marx, Bonn'da Bauer ile bir araya geldi; ve ikisi birlikte sonuçsuz kalacak olan bir dergi çalışmasına giriştiler. Marx bu arada, üniversitede Bauer'in yanında bir konum elde etmeyi umuyordu. Fakat birkaç ay sonra, Bauer muhalif siyasal etkinlikleri yüzünden Bonn'dan sürülünce Marx'ın akademik kariyer umutları da suya düşmüş oldu.

Marx'ın ilk siyasi makalesi 1842 Şubat'ında *Anekdota* isimli Genç Hegelci bir dergide yayımlandı. Prusya'daki sansür vakaları üzerine yorumlar yaptığı bu makalede Marx, sansürcü sisteme içkin çelişkileri ortaya seriyor, özgür basın ile özgür düşüncenin liberal ve rasyonalist bir savunusunu yapıyordu.[5]

1842 yılı içinde Marx, *Rheinische Zeitung* (Ren Gazetesi) isimli yeni kurulmuş bir gazetedeki çalışmalara giderek daha fazla dahil oldu ve sonunda bu gazetenin editörlük

4 "Demokrityen ve Epiküryen Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark Üzerine", *Marx Engels Werke Ergänzungsband* (Ek Cilt) I, Dietz Verlag, Berlin, 1956-64
5 "En Yeni Prusya Sansür Yönergesi Üzerine Yorumlar", L. D. Easton ve K. H. Guddat, *Writings of the Young Marx on Philosophy and Society* içinde, Doubleday, New York, 1967

görevini üstlendi. Köln'de basılan bu gazete, radikalizmle son derece yakın ilişki içerisindeki Genç Hegelciler ile yeni Prusya kralının uzun süredir vadettiği anayasayı yürürlüğe koymaya yanaşmamasından rahatsız olan Renanya burjuvazisinin kısa süreli bir ittifakını temsil ediyordu. Bu gazetede Marx, "nankör ve zahmetli bir görev olarak değerlendirdiği, siyasal özgürlüğün adım adım ele geçirilmesi görevi"nin mümkün ve zorunlu olduğuna hâlâ inandığından, güncel sorunları, liberal muhalefetin sınırları içinde ele alıyordu.[6] Marx'ın Fransa kökenli sosyalist ve komünist fikirlerle tanışması da bu gazete vesilesiyle olmuştu. O zamanlar bu fikirler Almanya'da, Moses Hess'in[7] propagandası ve Lorenz von Stein'ın "Günümüz Fransa'sında Sosyalizm ve Komünizm" isimli kitabı üzerinden yaygınlık kazanıyordu. Fakat Marx, Fransız komünizmine son derece ihtiyatlı bir şekilde yaklaşıyordu. Hatta Hess, *Rheinische Zeitung*'da yazdığı makaleler yüzünden saldırıya uğradığında, Marx, editör imzasıyla "*Rheinische Zeitung* şu anki biçimiyle komünist fikirlerin *teorik gerçekliğini* bile kabul edemez, ve bunların pratikte gerçekleşmesinin mümkün olduğunu düşünmemektedir" ifadelerini kaleme alıyordu. Fakat Marx aynı zamanda, "Leroux, Considérant, ve hepsinden önemlisi Proudhon'a ait çarpıcı çalışmalardaki fikirlerin, ancak uzun ve derinlikli bir çalışmadan sonra eleştirilebileceğini" de kabul ediyordu.[8]

Bu süreçte *Rheinische Zeitung*'un editörü olarak Marx'ın pratikte de 'toplumsal sorunla' karşı karşıya kal-

6 Marx'tan Oppenheim'a, 25 Ağustos 1842, *Marx Engels Werke* Cilt 27, s. 410, Dietz Verlag, Berlin, 1956-64

7 Moses Hess bu dönemde büyük ölçüde, Fransız ütopik sosyalisti Fourier'in etkisi altındaydı; ve kısa bir süre sonra Alman "hakiki sosyalizm"inin kurucularından biri olacaktı. Marx ve Engels'in bilimsel komünizmini hiçbir zaman kabul etmediği halde, daha sonra Komünist Birlik üyesi oldu.

8 Easton ve Gudat, a.g.e., s. 134-5. Pierre Leroux bir Saint-Simoncu, Victor Considérant ise bir Fourierciydi.

ması, onun gelişimi açısından daha da önemli bir etkiye sahipti. Halbuki, daha önceleri insanların fikirlerinin doğruluğunu ve yanlışlığını sadece idealist bir bakış açısıyla değerlendirdiği dini ve siyasi konularla ilgilenmişti. Şimdi ise Marx, ilk defa, Renanya Dieti'nin[9] kereste imalatçılarının haklarını gasp etmesiyle ve Zollverein (Gümrük Birliği) yüzünden Moselleli bağcıların yoksullaşmasıyla ortaya çıkan maddi çıkar çatışmalarıyla ilgilenmek durumunda kalmıştı. Marx, Renanya Dieti'ni kendi sınıf çıkarlarını kollayan yasalar çıkarması yüzünden eleştiriyordu, fakat yine de hâlâ siyasetin mantığının bu çatışmaları kendiliğinden çözebileceğine inanıyordu. Bunun olabilmesi için gerekli koşulların da basın ve tartışma özgürlüğünün sağlanması olduğunu vurguluyordu.[10] Ancak, Marx'ın da daha sonra kabul edeceği gibi, onu Genç Hegelci felsefe eleştirisinden tarihsel materyalist teoriye ilk kez yönlendiren şey, bu konularda ortaya çıkan sorunlar olmuştur.[11]

*

Rheinische Zeitung'un 1843 Mart'ında baskıya maruz kalması, Prusya'nın anayasal monarşiden özgürlükçü demokrasiye doğru ilerlemesine dair umutların da sona erdiği anlamına geliyordu. Genç Hegelciler de bundan sonra farklı yönelimler içerisine girip ayrıştılar. Bruno, Edgar Bauer, ve Max Stirner gibileri giderek daha radikal teorik konumlar alırken bir yandan da kendilerini bütün pratik

9 *Prusya monarşisine ait sekiz eyaletten biri olan Renanya'nın kendi parlamentosu bulunmaktaydı. Ancak Diet ismi verilen bu parlamento, aristokrasinin hakimiyeti altındaydı ve bir danışma kurumu olmanın ötesinde herhangi bir gücü bulunmamaktaydı.*

10 "Moselle Muhabirinin Savunması: Ekonomik Sıkıntı ve Basın Özgürlüğü", kısaltılmış hali Easton ve Guddat a.g.e. içinde; Almanca orijinali *Marx Engels Werke* Cilt 1 içinde, Dietz Verlag, Berlin, 1956-64

11 Marx'ın, kendi entelektüel gelişimi üzerine yaptığı kısa ve yegane değerlendirmesi için "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz"e bakınız, Marx ve Engels, *Selected Works* (tek ciltlik baskı), Lawrence & Wishart, 1965

etkinliklerden uzak tutmayı tercih ettiler. Özellikle Arnold Ruge,[12] Moses Hess, Karl Marx ve Friedrich Engels'in oluşturduğu diğer grup ise "eleştiri silahı"nı, "silahların eleştirisi"ne[13] dönüştürmenin yollarını aramaya başladı. Buna yönelik olarak Ruge ve Marx, 1843 Ekim'inde Almanya'yı terk edip Hess'in yaşamakta olduğu Paris'e geçtiler ve burada *Deutsche Französische Jahrbücher* (Alman Fransız Yıllıkları) isimli bir dergi çıkarmayı planladılar. Bu ekibin Paris'e geçmesinin tek nedeni Prusya'da uygulanmakta olan sansür değildi. Çıkarmayı planladıkları derginin isminin de ima ettiği gibi Marx ve arkadaşları, kendi felsefi çıkarımlarını Fransız siyaset teorisinin yaratımlarıyla birleştirmeyi ve böylelikle de artık Almanya'da yapılmasının zorunlu olduğunu düşündükleri radikal devrimin yol gösterici ilkelerine ulaşmayı hedefliyorlardı.

1843 yılı içinde Marx, *Felsefenin Reformu İçin Geçici Tezler* isimli kitabını basarak kendi bulunduğu teorik konumu daha da gelişkin kılmış olan Feuerbach'ın ateşli destekçilerinden biri olmuştu. Feuerbach, Tanrı ile İnsan arasındaki gerçek ilişkinin ortaya çıkarılabilmesi için Tanrı'yı özne, İnsan'ı da yüklem konumuna yerleştiren dinsel açıklamaların tersyüz edilmesini öteden beri savunuyordu. *Geçici Tezler*'de, bu dönüştürücü yöntemin Alman idealizminin de içinde bulunduğu her türlü spekülatif felsefeyi eleştirmenin aracı olduğunu öne sürdü. Çünkü, ona göre, nazari felsefe kendini dünyevilik kılığına sokmuş bir dinden başka bir şey değildi. Feuerbach'ın kullandığı ana eleştirel kavram, insanların kolektif güçlerinin toplamını ifade etmek için kullandığı *Gattungswesen* veya türsel varlık kav-

12 Ancak Arnold Ruge, Marx ile birlikte komünizme kadar ilerlemedi. 1848'de Radikal Demokratik partinin bir üyesi olarak Frankfurt Meclisi'nde bulundu ve daha sonra bir Ulusal Liberal oldu

13 "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı'ya Giriş", *Early Writings* içinde, Penguin Books

ramıydı. Marx da bu kavramı, 1843 ve 1844'te yazdığı iki önemli metinle, önce siyasal devlete daha sonra da kapitalist ekonomiye uygulamanın yollarını aramıştır.

Marx, *Hegel'in Devlet Öğretisinin Eleştirisi* isimli çalışmasını 1843 yazında kaleme almıştı. O sırada Marx, yedi yıl nişanlı kaldığı Jenny von Westphalen ile yeni evlenmişti; kısa bir süre sonra da birlikte Paris'e taşındılar. Bu metinde Marx, Hegel'in devlet ve sivil toplum (yani ekonomik yaşam) arasındaki ilişkiye dair sunduğu düşünceleri spekülatif felsefenin tipik bir örneği olmakla eleştirmiş ve ona şiddetle karşı çıkmıştı. Hegel için, sivil toplum maddi ihtiyaçların bir alanı iken, devlet maddi çıkar çatışmalarının çözüme kavuşturulduğu daha yüksek bir mantık alanıydı. Marx ise bu çalışmada, Feuerbach'ın hümanizmini temel alarak, devletin değil sivil toplumun, bir türsel varlık olarak insanın gerçek yaşamının alanı olduğunu; ve devleti yöneten 'mantığın', insanın gerçek ilişkilerini, tersyüz edilmiş bir biçimde ortaya koyduğunu iddia etti. Ona göre, devlet bürokrasisi bırakın maddi çıkar çatışmalarının rasyonel aracısı olmayı, insanın gerçek varoluşunun üzerinde baskı uygulamakta olan bir güçtü.

Bu eleştiride Marx, devlet ile sivil toplum arasındaki karşıtlığın, ancak, devletin çözülerek kendi alanını sivil topluma terk etmesiyle ortadan kalkacağını öngörüyordu. Bu konumunu daha sonra kendi bilimsel komünizmi ile birleştirecekti. Fakat, gelişiminin bu aşamasında, Marx'ın, sınıf karşıtlıklarını kavrayışı, henüz muğlaktı. Örneğin, genel oy hakkının, baskıcı devletin sonunu ve insanın türsel yaşamının özgürleşmesini getireceğini düşünürken bu özgürleşmenin temel koşulunun özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, yani komünizmin yerleşmesi olduğuna dair bir inancı henüz benimsemiş değildi.

Fakat, Feuerbach'ın türsel varlık öğretisi, komünizm doğrultusunda bir yönelimi işaret ediyordu; ve Marx bu yöne doğru adım atmakta gecikmeyecekti. Marx'ın komünizme yönelişi Paris'e yerleştikten kısa bir süre sonra gerçekleşti. Marx burada öncelikle, Fransa'daki komünist ve sosyalist eğilimleri inceledi ve Fransız işçi hareketinin militanlarıyla bir tartışma süreci içerisine girdi. Marx, *Hegel'in Devlet Öğretisinin Eleştirisi* isimli çalışmasında analiz ettiği sorunların çözümünü, Paris'in sınıf bilincine sahip işçilerinde bulmuştu. Bu bağlamda, proletarya sözcüğünü ilk kullandığı yer ise, söz konusu çalışmanın yeni bir baskısı için yazdığı ve *Alman-Fransız Yıllıkları*'nda yayınlanan Giriş yazısı oldu. Burada Marx, "Almanya'da kökten bir devrim yapabilecek tek sınıf, yani Feuerbach'ın hümanist felsefesinin hedeflerini gerçekleştirebilecek tek sınıf *köklü zincirlere* sahip, sivil toplumda yer alıp sivil toplumun sınıfı olmayan, ızdırapları evrensel olduğundan evrensel bir karaktere sahip ve kendisine yapılan haksızlık *özel* değil *genel bir haksızlık olduğundan kendilerine özel bir iyileştirmeye* razı olmayacak sınıftır... Toplumun, ayrı bir sınıf olarak ortaya çıkan bu çözeltisi, proletaryadır " demektedir.

Paris'te geçirdiği 1843 ile 1844 yıllarında, Marx'ın Alman felsefesinden edindiği formasyon, artık kendisine yetersiz gelmeye başlamıştı. Bu yüzden, bir taraftan Fransa'daki devrimci Konvansiyon'un tarihini yazmak niyetiyle Fransız siyaset teorisi üzerine çalışmalarına devam ederken, öte yandan da proleter hareket ile temaslarının yarattığı heves ile, burjuva toplumunun 'anatomisini' analiz eden İngiliz iktisatçılarını okumaya başladı. Yine de, iktisat teorisinin ve komünizmin sorunlarını ele aldığı ilk metinde, yani *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nda ilk ve son defa bu yeni konuyu Feuerbachçı hümanizmin çerçevesiyle bütünleştirmeye yeltendi.

1844 Elyazmaları'nda Marx, Feuerbach'ın eleştirel yöntemini ekonomi politiğe uyguluyor ve burjuva ekonomik sistemi ile bunun savunucularını, emekle sermaye arasındaki gerçek ilişkiyi tersyüz ettikleri iddiası ile eleştiriyordu. Buna göre, burjuva iktisadının söylediği gibi, iktisadi süreçlerin öznesi sermaye, nesnesi de emek değildir. Gerçekte, emekçiyi baskı altına alan şey, yabancılaşarak ve yabancılaştırılarak sermayeye dönüştürülmüş insanın türsel varlığının doğal etkinliği olan insan emeğinin kendisidir. Bu bağlamda komünizm de, insanın yabancılaştırılmış üretken güçlerinin yeniden insana döndürülmesi ve böylelikle de insanın türsel varlığına uyan bir toplum biçimi olarak tanımlanmıştır.

Elyazmaları, çoğunlukla, Marx'ın ileride olgunlaşacak olan teorisinin temel temalarının habercisi olarak değerlendirilir. *Elyazmaları*'nda, Marx'ın sermaye kavramını "yabancılaştırılmış emek" olarak ele almasının, onun daha sonraki artı değer analizlerinin habercisi olduğu kesinlikle doğrudur. Ayrıca Marx bu çalışmada, ilk kez, toplumsal karşıtlıkların çözümünün komünizmde olduğunu açıkça kabul etmektedir. Fakat, yine de, Marx'ın teorik gelişim sürecindeki nihai kopuş henüz yaşanmamıştır. *Elyazmaları*'nda Marx, burjuva ekonomik teorisinin tasvirlerine itiraz etmez; tasvir ettiği gerçekliği ve bu gerçekliği kabul eden ve haklı çıkarmaya çalışan ideologları insanlık dışı olmakla suçlar. Halbuki *Kapital*'de ise, Marx kapitalist sistemi, dışsal bir insani ölçek temelinde eleştirmez, bunun yerine burjuva ekonomi teorisini kapitalist ekonomiyi bilimsel açıdan kavramakta yetersiz kalmakla eleştirir. Ayrıca, kapitalist ekonominin *gerçekliğinin* onu krize sürükleyecek içsel çelişkileri nasıl taşıdığını açıklamaya çalışır. Marx her ne kadar 1844'te kapitalist toplumun yarattığı karşıtlıklar için komünist bir çözümü kabul etmiş olsa da, aslında dö-

nemin, Blanqui ve Cabet tarafından temsil edilen komünist eğilimlerini de eleştirmiştir. Marx'a göre bu siyasetler, bizzat eleştirdikleri kapitalizmin doğurduğu hırs ve kıskançlıkları, bu "bencil" motivasyonu aşmak yerine, buna dayanmaktaydılar. Kısa bir süre sonra Marx, "bencil" sınıf mücadelesinin, tarihin itki kuvveti olduğunu ve insanlığı komünizme yönlendireceğini kabul etmiş; Blanqui ve Cabet'yi başka nedenler üzerinden eleştirmiştir.

1844 Elyazmaları kesinlikle, Marx'ın ileriki çalışmalarında ele alacağı konuların bir ön işaretidir. Ayrıca şüphe yok ki Elyazmaları, Marx'ın daha sonra kendi tarihsel materyalizm teorisiyle bütünleştireceği birçok önemli sezgiyi barındırmaktadır. Ne var ki , bu çalışma, yeni bir teorinin doğuşunu müjdelemekten ziyade, Marx'ın "Alman ideolojisi" yolculuğundaki son durağı ifade eder. Zaten Marx kısa bir süre sonra, bu çalışmadaki çabalarını, ekonomi politiğin ve komünizmin gerçekliklerini Ludwig Feuerbach'ın felsefi hümanizmi ile bütünleştirmeye yönelik umutsuz ve savunulması mümkün olmayan bir girişim olarak ifade edecektir.

TARİHSEL MATERYALİZM VE BİLİMSEL KOMÜNİZM

Marx'ı tarihsel materyalizm teorisini oluşturmaya iten teorik kopuş hakkında açıklamalarda bulunmadan önce, Marx'ın kendisinin de yazdığı gibi "başka bir yoldan ... aynı sonuca ulaşmış bulunan"[14] Friedrich Engels'i tanımak gerekiyor.

Engels, 1820'de, Westfalen'daki Barmen kentinde, teks-

14 "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz", Marx ve Engels, Selected Works (tek ciltlik baskı), Lawrence & Wishart, 1971

til fabrikası sahibi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Aile, Kalvinist mezhebine mensuptu. Her ne kadar resmi anlamda yüksek öğrenim görmese de, henüz çok genç-ken, yazdığı dini eleştiri tarzındaki makale ve broşürlerle bir yazar olarak kendisini kabul ettirdi. Marx Berlin'i terk ettikten kısa bir süre sonra, Engels bu şehire, askerliğini yapmak için geldi; ve 1841'den itibaren bir yıl süreyle kaldı. Bu süre içinde de Genç Hegelci felsefe akımı içerisine büyük bir heves ve coşkuyla dahil oldu. O da, Marx gibi, Feuerbach'ın ateşli destekçilerinden biri oldu. Kasım 1842'de ailesinin sahip olduğu işletmede çalışmak üzere İngiltere'ye geçti; ve burada, hem işçi sınıfının içerisinde bulunduğu sefaleti gözlemleme hem de Çartist hareketle doğrudan temas etme olanağı buldu. Engels İngiltere'de, *1844'te yazdığı İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*[15] isimli kitabı için veri toplama fırsatını yakaladı. Bu kitapta Engels, Marx'ın o ana dek yaptığından daha açık bir biçimde, işçi sınıfının içinde bulunduğu maddi yaşam koşullarına dayanan işçi sınıfı hareketinin, komünist devrimin öznesi olacağına dair tezi ortaya koydu. Eylül 1844'te Paris'e geçen Engels burada birkaç hafta Marx'la tartışma fırsatını yakaladı; ve bu tartışmalar sonunda ikisi de, temel kuramsal konumlarının birbirine oldukça yakın olduğunu gördüler. Hiç kesintiye uğramayacak olan beraberlikleri, o andan itibaren başlamış bulunuyordu.

Marx ve Engels'in birlikte ürettikleri ilk çalışma *Kutsal Aile*[16] isimli kitaptı. Bu kitap, üslupta radikal, ancak aslında idealist ve apolitik olan Genç Hegelciler, Bruno, Edgar Bauer ve Max Stirner için kaleme alınan bir polemik çalışmasıydı. Bu çalışma, aslında, Marx'ın ilk dönemki yazıla-

15 İngilizce çevirisi Florence Kelley tarafından yapılmıştır (1887), Allen & Unwin, 1968

16 İngilizce çevirisi R. Dixon tarafından yapılmıştır, Foriegn Languages Publishing House, Moskova, 1956

rıyla tarihsel materyalizm teorisi arasındaki bir geçiş aşamasını ifade etmektedir; ve hızlıca basılması için yazılmış olduğunu gösteren işaretler barındırmaktadır. *Kutsal Aile*'yi tamamladıktan kısa bir süre sonra Marx, Fransa'da sürgünde bulunan Almanlar arasındaki faaliyetleri gerekçe gösterilerek, Prusya hükümetinin isteği üzerine, Paris'ten sürgün edildi; ve Brüksel'e geçti. 1845 baharında Engels, Marx'ı Brüksel'de ziyaret etti. Bunu takiben Marx ve Engels, yoğun bir çalışma dönemine girdiler; ve ekonomi politik üzerine daha fazla araştırma yapmak üzere birlikte İngiltere'ye gittiler. Bu çalışmanın meyvesi 1845 ve 1846'da yazılan, fakat, ancak 1932'de basılabilecek olan iki ciltlik *Alman İdeolojisi* oldu.[17]

Alman İdeolojisi Marx ve Engels'in, ilerideki bütün çalışmalarına egemen olan tarihsel materyalizm teorisine ulaşmış olduklarını göstermektedir. Fakat, şurası vurgulanmalı ki, tarihin materyalist biçimde algılanışı, bu düşüncenin yaratıcılarının beyinlerinde bir anda şekillenmemiştir. *Alman İdeolojisi* ile *Kapital* arasındaki yirmi yıl içerisinde, Marx'ın genel toplumsal teorisi bazı önemli açılardan değişime uğrayacaktır. Özellikle, Alman İdeolojisi, insan tarihini, diyalektik ama doğrusal bir seri olarak ifade eden farklı üretim biçimlerini tanımlamaktan ve böylelikle de evrimci bir anlayışa sahip olmaktan kurtulamaz. Ne var ki, bütün eksikliklerine rağmen *Alman İdeolojisi*'nin temel çerçevesi, genel olarak Genç Hegelci felsefeden, özel olarak da Feuerbach'çı hümanizmden radikal bir kopuşu sağlamaktadır. Yeni teori nasıl bir gelişim gösterecek olursa olsun, bütün diğer yeni bilimlerde olduğu gibi, temeli, Alman İdeolojisi'nde, tarihin algılanması için tamamen yeni

17 İngilizce çevirisi C. Dutt, W. Lough ve C. P. Magill tarafından yapılmıştır, Lawrence & Wishart, 1965

18 Bu kavram için Louis Althusser'in *Marx İçin* isimli kitabına bakınız, Allen Lane Press, 1969, s. 32-34

bir bakış açısı ortaya koyan "epistemolojik bir kopuş"[18] ile atılmıştır. *Alman İdeolojisi*, bizzat Marx'ın ve Engels'in yakın zamana kadar kendi teorik çerçeveleri olarak benimseyegeldikleri "modern Alman felsefesi"nin[19] kapsamlı bir eleştirisi olarak sunulmuştur. Tarihsel materyalizmin temel tezleri, bu kitabın ilk bölümünde, yani özellikle Genç Hegelcilerin duayeni ve Marx'ın kendisinin de eski akıl hocası olan Ludwig Feuerbach'ın eleştirisine ayrılan birinci bölümünde, açıkça ifade edilmiştir.

Marx, *Alman İdeolojisi*'nin girişinde, Genç Hegelci felsefecileri, sadece bilinçteki bir değişikliğe etki etmenin, yani "gerçekliği başka bir biçimde yorumlama"nın[20] yollarını aramakla eleştirir. Dinin eleştirisi ile başlayan Genç Hegelci felsefe, her türlü hakim metafizik, siyasi, hukuki ve ahlaki anlayışı, dinsel temellerini ifşa etmek suretiyle eleştiriye tabi tutmuştu. Ancak Genç Hegelci düşünürler, yalnızca karşı tarafın sözlerine kendi sözleri karşılık veriyorlar ve gerçekte varolan dünya ile savaşmıyorlardı. Bu bağlamda, *Alman Fransız Yıllıkları*, Marx'ın *Kutsal Aile*'de eleştirdiği "eleştirel eleştirmenler" Bruno ve Edgar Bauer'den kesinlikledaha az kusurludur. Fakat Marx daha da ileri giderek, Feuerbach'ın, komünizm ile hümanizmi denk tutmasını, ve ima yoluyla da olsa, kendisinin *Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*'ndaki teorik konumlanışını eleştirir. "Feurbach'ın bütün çıkarımları ... insanların birbirlerine ihtiyaç duyduğunu ve *her zaman da ihtiyaç duymuş olduğunu* kanıtlamanın ötesine geçemez". Komünist ise, "gerçek dünyada, belirli bir devrimci partinin taraftarı anlamına gelir".[21]

---

19 *Alman İdeolojisi*'nin alt başlığı "*Modern Alman Felsefesinin, Temsilcileri olan Feuerbach, Bruno Bauer ve Stirner Nazarında ve Alman Sosyalizminin, Çeşitli Peygamberleri Nazarında Eleştirisi*'dir

20 *Alman İdeolojisi*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 30

21 a.g.e., s. 54

Marx felsefi komünizmi ile "gerçek" komünizm arasında yaptığı bu ayrımı, komünizmi, "belirli bir devrimci parti" olarak konumlandıran bir tarihsel gelişim taslağı üzerine kurar. Bu konumlandırma, fikirler dünyasında oluşmaz; toplumsal koşulların zorunlu bir sonucudur. Bu şemadan, tarihsel materyalizmin temel kavramları çıkmaktadır. Marx kendi tarih yorumunun, cennetten yola çıkıp yeryüzü hakkında yorum yapmak yerine yeryüzünden yola çıkıp cennetin ne olduğu hakkında fikir yürütmesi bakımından Alman felsefesinden radikal biçimde farklı olduğunu ortaya koyar. Buna göre, "fikirlerin, anlayışların ve bilinçlerin üretimini" belirleyen şey, insanların yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak maddi araçları üretme biçimleri ve "onların iradelerinden bağımsız olarak belirli maddi kısıtlar, önkabuller ve koşullar altında nasıl çalıştıklarıdır". Bu yüzden, "ahlak, din, metafizik ve ideolojinin geriye kalanı, artık bağımsızlık özelliklerine sahip olmaya devam edemezler. Onların kendi tarihleri ve kendi gelişimleri yoktur. Ancak insan, onların maddi üretimini ve maddi dolaşımını geliştirerek, onların gerçek varoluşuyla birlikte, fikriyatını ve bu fikriyatın ürünlerini değiştirir".[22]

Tarihsel gelişimin itkisini ortaya çıkaran şey, üretici güçlerin gelişimi ve bunun mülkiyet ilişkilerinde gerektirdiği değişimlerdir. "İşbölümündeki gelişimin değişik aşamaları, birçok farklı mülkiyet biçiminden ibarettir"[23] şeklindeki ifadesiyle Marx, kendi teorisi için oldukça önemli olan tarihsel periyodizasyona bir giriş yapmış olur. Bu periyodizasyonda Marx, kabile mülkiyetini, eski (yani Greko Romen) "komün ile devlet mülkiyetini", ve feodal mülkiyeti, burjuva mülkiyet biçimini önceleyen başlıca üç mülkiyet biçimi olarak sunar. Bilinç, kendine ait bağımsız bir

22 a.g.e., s. 37-38
23 a.g.e., s.42

gelişime sahip olamayacağından, "eğer bu teori, teoloji, felsefe, etik vb. mevcut ilişkiler ile çelişki içine düşüyorsa, bu, ancak mevcut toplumsal ilişkilerin, varolan üretici güçlerle çelişki içerisine girmesi dolayısıyla olabilir".[24] Zira, üretici güçlerin gelişimi, o an varolan mülkiyet biçimiyle çelişen yeni bir mülkiyet biçimi gerektirmektedir.

İşbölümünün farklı biçimleri, bir toplumda hangi sınıfların varolacağını belirler. Bu sınıflar, özel mülkiyetin ortaya çıkmasından itibaren uzlaşmaz karşıtlıklar içerisindedirler; çünkü özel mülkiyetin ortaya çıkışı "hem nitel hem de nicel anlamda emeğin ve onun ürünlerinin *eşitsiz* dağılımını"[25] da beraberinde getirir. Mülkiyet sahipliği, bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde hakimiyet kurmasının yolunu açar ve bu durumda, bununla birlikte ortaya çıkan çatışmaların aracısı olarak bir devletin varolması zorunlu hale gelir. "Devletin içerisindeki bütün mücadeleler, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadeleler, imtiyaz hakkı için mücadele vb. aslında farklı sınıfların gerçek mücadelelerinin büründüğü yanıltıcı biçimlerdir... Hakimiyet mücadelesi içindeki her sınıf... kendi çıkarını toplumun genel çıkarıymış gibi gösterebilmek için, öncelikle siyasi iktidarı ele geçirmelidir".[26] Hakim sınıfın egemenliği her zaman ideolojik olarak meşrulaştırılır, çünkü "maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda düşünsel üretim araçlarının da kontrolünü elinde bulundurmaktadır" ve "egemen fikirler, hakim maddi ilişkilerin ideal bir ifadesinden başka bir şey değildir... Bu maddi ilişkiler, bir sınıfı, diğerlerinin yöneticisi yapar".[27]

Bu tarih yorumu çerçevesinde, Marx'ın "gerçek" komü-

24 a.g.e., s. 43
25 a.g.e., s. 44
26 a.g.e., s. 45
27 a.g.e., s. 60

nizm anlayışı daha kolay anlaşılır hale gelir. Komünizme ait fikirler, felsefe tarihinin mantıksal bir sonucu değildir; çünkü felsefenin bağımsız bir tarihi bulunmamaktadır. Komünist bilinç, mevcut burjuva üretim ilişkilerinin artık gelişen üretici güçleri kapsayamaması nedeniyle ortaya çıkar.

"Üretici güçlerin gelişmi içinde, öyle bir aşama gelir ki, bu aşamada, mevcut ilişkiler içerisinde ancak yanlış yönlendirici olabilen, artık üretici olmaktan çıkıp yıkıcı güçler (makineler ve para) haline gelen üretici güçler ve dolaşım araçları doğar. Bununla bağlantılı olarak, toplumun hiçbir avantajından yararlanmayan ve toplumun bütün yükünü taşıyan bir sınıf doğar. Toplumdan dışlanmış olan bu sınıf, bütün öteki sınıflarla karşıtlıklar içerisinde olmaya zorlanır. Bu sınıf, toplum üyelerinin çoğunluğunun meydana getirdiği bir sınıftır; ve temelden bir devrimin zorunluluğuna dair bilinç, bu sınıftan kaynaklanır."[28]

Kısacası, toplumsal bir dönüşüme yol açacak olan komünist bilincin oluşmasını sağlayacak şey, komünizmin maddi öncüllerinin ortaya çıkmasıdır. "Komünizm bizim için, ne yaratılması gereken bir *durum* ne de gerçekliğin kendisini ayarlamak zorunda olacağı bir *ideal*dir. Biz, bugünkü durumu ortadan kaldıracak olan *gerçek* harekete komünizm diyoruz."[29]

Alman İdeolojisi ile birlikte Marx, ideal bir insan doğası olduğunu ve toplumsal kurumların bu ideal insan doğası uyarınca yeniden şekillendirilmesi gerektiğini varsayan Feuerbachçı hümanizmin kavramlarını kesin olarak reddetmiş; tercihini, gerçek dünyanın nesnel ve bilimsel olarak incelenmesinden ve bu dünyayı değiştirecek olan siyasi

28 a.g.e., s. 85
29 a.g.e., s. 47

pratikten yana yapmıştır. Tarihsel materyalizm teorisinin ortaya konulmasından sonra, Engels şöyle yazar:

"Fransızlar ve Almanlar arasında yayılan komünizm ile İngilizler arasında yayılan Çartizm, artık, rastlantısal bir şey olarak görünmemektedir. Bunların ortaya çıkmaması mümkün değildi. Bu hareketler kendilerini artık, ezilen modern sınıf olan proletaryanın, yönetici sınıf olan burjuvaziye karşı, farklı gelişkinlik düzeylerindeki, tarihsel açıdan zorunlu mücadele biçimleri olarak ortaya koymaktadır... Ve komünizm artık, olabildiğince mükemmel bir ideal toplumun, imgelem aracılığıyla oluşturulması değil, proletarya tarafından yürütülen mücadelenin doğası, koşulları ve buna bağlı genel sonuçlarına ilişkin bir sezgidir."[30]

Marx ve Engels, artık, onları komünizme yönlendiren şeyin işçilerin fiili hareketi olduğunu farketmişlerdi. Fakat, kendisini komünist olarak adlandırsa ve özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını öngörse de, bu hareketin ideolojisi, içerisinde geliştiği toplumun ve toplumsal dönüşümün olasılıklarına ve araçlarına yönelik oldukça yetersiz bir kavrayışa sahipti. Dahası, sınai kapitalizmin tam anlamıyla hakim maddi üretim biçimi olduğu tek ülke İngiltere'ydi. Bu ülkede, tarımda çalışan emekçilerin oranı şimdiden çalışan nüfusun yarısının altına inmişti; ve el sanatları ile manifaktür gibi daha eski kentsel üretim biçimleri, ağır sanayi tarafından neredeyse tamamen devre dışı bırakılmıştı. 1830'larda İngiltere'de, sanayi proletaryasına dayalı tarihteki ilk kitlesel hareket ortaya çıkmıştı. Bu hareketin adı Çartizm'di. Bu durumun farkına varan Marx ve Engels, Çartistlere sürekli destek verdiler ve daha sonraları, Çartist

30 "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine", Marx ve Engels, Selected Works (tek ciltlik baskı), Lawrence & Wishart, s. 437

hareketin solcu kanadının önderlerinden Ernest Jones ve Julian Harney ile birlikte çalıştılar.

İkincil derecede aristokrat bir aileden gelen Ernest Jones, Çartist hareketin devrimci kanadının en kararlı temsilcisi ve 1850'li yıllarda yaşayan en önemli Çartist önder oldu. 1848'deki Çartist ayaklanmalarda oynadığı rol nedeniyle iki yıl süreyle cezaevinde kaldı. Cezaevi koşulları o denli kötüydü ki, kendisi ile birlikte hapse atılmış olan iki yoldaşı hayatlarını kaybetti. Jones, on dokuzuncu yüzyılda Marx'ın bilimsel komünizm teorisini anlamış olan yegane İngiliz işçi sınıfı önderi idi. 1858'de, Çartist hareketin dağılması ile Marx'tan koptu ve burjuva radikalleri ile işbirliği içerisine girdi. Ancak yine de, 1869 yılında öldüğünde, Engels, Marx'a yazdığı bir mektupta "esasında, tamamen bizim tarafımızda olan... yegane İngiliz *aydınıydı*"[31] ifadesini kullanmıştır. George Julian Harney ise, her ne kadar Marx ve Engels'in etkisi altında kalmış olsa da, daha ziyade devrimci bir romantikti. 1843'ten 1850'ye dek, esas Çartist gazete olan, Feargus O'Connor'ın sahibi olduğu *Northern Star*'ın (Kuzey Yıldızı) fiili olarak editörlüğünü yaptı. Daha sonra, Kasım 1850'de, kendi gazetesi olan kısa ömürlü Red *Republican*'da (Kızıl Cumhuriyetçi), Komünist Manifesto'nun ilk İngilizce çevirisini yayınladı. Ancak 1851'de Marx'tan koparak Schapper Willich hizbiyle ittifak kurdu. Ertesi yıl, Harney'in istikrarsız ve öznel politikaları, kendisinin Ernest Jones ile ihtilafa düşmesine neden oldu; ve kısa bir süre sonra Çartist hareketten tamamen ayrıldı.

Çartizm kesinlikle komünist, hatta sosyalist bir hareket bile değildi. Bu hareket, aslen erkeklere oy hakkı talebine dair bir programdan hareket ediyordu. Her ne kadar Marksist "gerçek hareket" anlamında olmasa da, komünist fikir-

31 *Marx Engels Werke*, Cilt32, Dietz Verlag, Berlin, 1956-64, s. 253

ler, İngiltere'de Robert Owen'ın taraftarları tarafından temsil ediliyordu. Fakat bu hareket, sınıf mücadelesini yadsıyor ve kendi ütopyasının zeminini, akılcı bir ikna sürecinin oluşturacağını düşünüyordu. Engels Ekim 1843'te, tıpkı Marx gibi Feuerbachçı bir hümanist olarak İngiltere'ye geldiğinde, ilk olarak Owenciler ile siyasi bağlantı kurdu; ve onların *New Moral World* (Yeni Ahlâki Dünya) isimli gazetelerine yaklaşık iki yıl boyunca, pek çok yazı yazdı. Bu katkı, yeni teorik konumlanışının ışığında, tercihini Çartistlerin gazetesi *Northern Star*'dan yana kullanana kadar devam etti.

Fransa'da kapitalist gelişme, İngiltere'dekine oranla çok daha gerilerde kalmasına rağmen, 1789 devriminin ve sonrasının sıcak siyasi ortamında gelişmiş olan siyasi ideoloji, daha olgun ve daha karmaşıktı. Fransa'da modern sosyalizm fikri ilk kez, sanayi teknolojisinin halk yararına planlı bir şekilde kullanılmasını öneren *Henri de Saint-Simon* ve *Charles Fourier*'nin ütopyacı yazılarıyla ortaya çıkmıştı. Fakat ütopyacı sosyalistler, özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılmasını talep etmiyor; ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Fransa'da halen pek gelişmemiş olan sanayi proletaryasını, toplumsal dönüşümün öznesi olarak görmüyorlardı. 1840'lara gelindiğinde, Saint-Simon ve Fourier'in takipçileri yarı dinsel cemaatler biçiminde varlıklarını sürdürüyorlardı. Yine de Saint-Simon ve Fourier'in eserleri, toplumsal soruna, yani sanayileşmenin başlamasıyla ortaya çıkan toplumsal altüst oluşlara ve bununla birlikte işçi sınıfı içerisinde ortaya çıkan rahatsızlıkların çözülmesine dair olan bütün tasarımlara ilham vermeye devam etti.

1840'ların bu sosyalist doktrinleri arasında, Louis Blanc ve Pierre-Joseph Proudhon'un görüşleri, yalnızca sosyalist düşüncenin tarihi içinde önemli bir yere sahip olmakla

kalmıyor, aynı zamanda Fransız işçilerinin güçlü desteğini kazanıyordu. Louis Blanc hükümet inisiyatifiyle oluşturulan, özyönetime sahip "ulusal atelyeler" projesiyle, modern "demokratik sosyalizm" fikrine öncülük etmişti. Bazen, devleti gereksiz bir bela olarak görüp onu reddetmesi açısından modern anarşizmin kurucusu olarak kabul edilse de, Proudhon da kendine özgü bir sosyalist formüle sahipti. Proudhon, Blanc'ın "emek örgütlenmesi" fikrine karşı "kredinin örgütlenmesi" fikrini ortaya atmış; ve sömürünün, birleşik işçi gruplarının sınırsız ve faizsiz kredi kullanarak üretimde ve mübadelede bulunmaları ile ortadan kaldırılacağını savunmuştu. Blanc, kendi atelye projesinin, nihai olarak, pazar ekonomisinin yerine geçebileceğine inanırken Proudhon, hakiki bir küçük burjuva ruh hali içerisinde, serbest pazarı özgürlükle özdeşleştiriyordu.[32]

1840'ların Fransası'nda "komünizm" terimi, oldukça farklı bir olguya, ilk Fransız devrimindeki Jakoben geleneğin sürdürücüsü olan bir çizgiye tekabül ediyordu. Bu Jakoben anlayış, fikir bakımından olgunlaşmamıştı; fakat o dönemki sosyalizmden farklı olarak, doğrudan kitlelerin mücadelesiyle ilgiliydi. Bu komünizm anlayışının kökleri, 1795'te Gracchus Babeuf'ün örgütlediği "Eşitler Konspirasyonu"na (Conspiration des Egaux) dayanıyordu. Bunun amacı, komplocu bir darbe aracılığıyla, zenginleri mülksüzleştirecek, her bireyin kapasitesi uyarınca iş düzenlemesi yapacak, ve işçi ücretlerini tam bir eşitlik anlayışı içinde belirleyecek "hakiki cumhuriyetçi" diktatörlüğü kurmaktı. Bu eşitlikçi veya Marx'ın ifadesiyle "olgunlaşma-

32 Marx, Paris'te kaldığı sırada Proudhon ile kardeşçe bir ilişki sürdürdü ve onu etkilemeye çalıştı. Ancak 1847'de, Marx'ın tarihsel materyalizm teorisi üzerine ilk basılı eseri olan *Felsefenin Sefaleti*, Proudhon ile yapılan bir polemik şeklini aldı. Proudhon hakkında daha kısa bir eleştiri için, Marx'ın Schweitzer'e yazdığı 24 Ocak 1865 tarihli mektuba bakınız; Marx ve Engels, *Selected Works* (tek ciltlik baskı), s. 151-158

mış" komünizm, ağır sanayinin gelişmesinden önce ortaya çıkmıştı. Bu fikrin alıcısı daha çok Parisli *baldırıçıplaklar*, yani zanaatçılar, kalfalar ve işsizler ile, potansiyel olarak taşradaki yoksul köylülerdi. Fakat Babeuf'ün Eşitler Konspirasyonu, tilmizlerinden Buonarotti'nin[33] de değindiği gibi, 1830 ile 1848 arasındaki Temmuz monarşisi döneminde kurulan devrimci örgütler için bir model oluşturmaktaydı. Bu dönemde, ağır sanayinin gelişimiyle birlikte bu örgütlerin toplumsal tabanı ve toplumsal bir dönüşümün nesnel olanakları hızla değişmekteydi. Ağır sanayiye dayalı bir üretimi temel alan komünizm fikri, Etienne Cabet'nin 1839'da basılan *Voyage en Icarie* (İkarya'ya Yolculuk) isimli romanıyla popüler hale gelmişti.

1848'den önceki dönemde, Fransız komünist hareketinin önde gelen ismi August Blanqui idi . Blanqui'nin *Société des Saisons* (Mevsimler Derneği) isimli örgütü Fransız işçi hareketinin devrimci kanadını oluşturuyordu; ve bu örgüt, Mayıs 1839'da bir ayaklanma girişiminde bulundu. Blanqui ne bir ütopya ne de iktisadi bir doktrin üretti. İktisada ilişkin yazıları karmakarışıktır; ve özellikle Cabet ile Proudhon'u, gelecekteki toplumsal düzenin ayrıntıları hakkında spekülasyon yapmakla eleştirmiştir. Blanqui'ye göre kapitalist ekonomi gittikçe büyüyen bir zenginliğe ve yoksulluğa yol açıyordu; ve bu bakımdan da işçilerin işbirliğinin belirli bir biçimi bu sistemin yerini almalıydı. Daha sonra, çok doğru bir tespitle mülk sahibi sınıfların örgütlü iktidarı olarak tasvir ettiği devleti alaşağı etme sorunu üzerine yoğunlaştı. Babeuf ve Buonarotti'yi izleyen Blanqui, komünizm fikrini eşitlik temelinde savunuyordu. Ona göre Fransa, küçük bir "zengin" azınlık ile "otuz milyon proleterden", yani sanayi işçileri ile köylüler ve kentli zanaatkarları da içeren otuz milyonluk bir kitleden oluşuyordu.

---

33 Philippe Buonarotti, *Babeuf'un Eşitler Komplosu'nun Tarihi*, Londra, 1836

Devlet iktidarını, gizli bir örgüt tarafından yürütülen bir darbe aracılığıyla alaşağı etmeyi düşünüyordu. Tüm bu hususlarda Marx, Blanqui ile görüş ayrılığına düşmüştür. Yine de Blankizm, devrimci proleter bir hareket olarak, Marksizm öncesi sosyalist ve komünist akımlar arasında özgün bir yere sahiptir. Keza, Temmuz 1848'de, burjuva sınıf egemenliğine karşı gerçekleşen ilk meydan okuma, Blankist etki altında ortaya çıkmıştır. "Proletarya diktatörlüğü" kavramını ilk ortaya atan Blanqui'dir. Marx her ne kadar proletarya kavramını dönüştürse ve Blanqui'nin konspirasi taktiklerini reddetse de, komünizmin ön koşulu olarak, burjuva devletinin şiddet kullanılarak alaşağı edilmesine dair yaptığı vurguyu sahiplenmiştir.

Tüm bu açıklamalardan sonra, Marx'ın bilimsel komünizminin temel ilkelerini, 1840'ların diğer sosyalist ve komünist doktrinleri ile ilişkilendirebiliriz. Marx, bir yandan Saint-Simon, Fourier ve Owen gibi büyük ütopyacılara karşı bir tutum alarak, üretimin akılcı bir biçimde yeniden örgütlenmesine dair ortak gayenin sadece mantığa başvurarak gerçekleştirilemeyeceği konusunda ısrarlarını sürdürmüşken, diğer yandan Proudhon ve Louis Blanc'ın reformist projelerinin karşısına, işçi sınıfının, ancak özel mülkiyeti ortadan kaldıran devrimci bir siyasal eylem aracılığıyla özgürlüğüne kavuşacağı fikrini koymuştur. Marx'a göre komünizm ancak, kapitalist toplumun doğurduğu karşıtlıkların sonucunda, sınıf mücadelesi içinde, işçi sınıfının burjuvaziye karşı bir zafer kazanması ile ortaya çıkabilir. Marx her ne kadar varolan yönetici sınıfın siyasal olarak yenilgiye uğratılması gerektiği konusunda Blanqui ile aynı fikirde olsa da, onun, bütün emekçi sınıfları içerecek şekilde, devrimin mülksüz toplumsal tabanını oluşturan proletarya kavramsallaştırmasına karşı çıkmıştır. Marx'a göre yeni toplum ancak modern sanayi temeli üzerine inşa

edilebilirdi; ve kapitalist düzeni devirmek için güvenilebilecek tek sınıf, kendine ait üretim araçlarına sahip olmayan sanayi işçileri idi. Fakat Marx'ın devrimin toplumsal tabanını bu şekilde daraltması, bir yandan da bu daraltılmış toplumsal tabanın siyasal görevini genişletiyordu. Komünist toplum, Blanqui'nin savunduğu gibi komplocu bir darbe ile veya proletaryanın adına toplumu yönetecek bir siyasi elitin diktatörlüğü ile yaratılamayacak; ancak sanayi proletaryasının bizzat kendi siyasal örgütlenmesi ile hayata geçirilecekti. Marx bu devrim modelini, modern işçi sınıfının ilk kitle örgütlenmesi olan İngiliz Çartistlerinden almıştır. Bu siyasal özne, yani örgütlü proletarya, üretim araçlarının özel mülkiyetine son verecek ve de üretim süreci üzerinde kollektif bir denetim kuracaktı. Saint-Simon'un da tehayyül ettiği gibi uzlaşmaz çelişkiler içerisindeki sınıflar ortadan kaldırıldıktan sonra, siyasal iktidar yerini sadece üretimin yönetimine bırakacaktı.

KOMÜNİST BİRLİK

Bilimsel komünizmin ilkelerini ortaya koyduktan sonra Marx ve Engels, 1846'nın başında, pratik olarak proletarya hareketine dahil olmaya yöneldiler. Ne var ki, dikkatlerini ilk olarak yönelttikleri ülke, ilerlemiş olan İngiltere değil, geri kalmış Almanya oldu. Bir ölçüde bu tercihi yapmaya mecbur kalmışlardı. Marx ve Engels, Alman entelijansiyası içinde belirli miktarda taraftara sahiptiler. Diğer taraftan, İngiltere'deki ve Fransa'daki siyasete müdahele etme kapasiteleri son derece sınırlıydı. Bunun yanında, birer Alman olarak, kendi yurtlarına karşı özel bir sorumluluk hissediyorlardı ve bu sorumluluk duygusunu sürgünde oldukları yıllar boyunca korudular. 1840'ların sonlarına doğru Alman mutlakiyetçiliği, bariz ve hızlı bir biçimde krize

doğru sürüklenmekteydi. Marx ve Engels ileriki yıllarda ortaya çıkacak Alman devriminin, eski rejimleri devirip, Alman toplumunu burjuva çizgide dönüştüreceğini umuyorlardı; ve bu bakımdan da bu devrimin, komünist devrime giden yolda atılması gerekli bir adım olduğunu düşünüyorlardı.

1840'larda sanayi proletaryasının örgütlü etkinliği açısından Almanya'da hala hatırı sayılır bir kıpırdanma yoktu. 1830'lu ve 1840'lı yıllarda gerçekleşen ekonomik gelişmeye rağmen, Marksist anlamda proletarya, nüfusun hala küçük bir azınlığını oluşturuyordu; ve bunlar özellikle Kuzey Renanya'daki tekstil fabrikalarında yoğunlaşmışlardı. Silezyalı dokumacıların 1844'teki isyanı, modern proletaryanın eylemi değildi. Bu hareket, daha çok, makinalaşmanın rekabetine karşı koyamayıp üretimi durdurmak zorunda kalan geleneksel zanaatkarların hareketiydi. Fakat yine de nitelikli Alman işçileri arasında, polis baskısının neredeyse olanaksız kılması dolayısıyla Almanya'da pek az ifade edilebilen, daha ziyade Almanların yoğunlukla göç ettiği Paris, Brüksel, Londra, Cenevre ve New York gibi kentlerde filizlenen bir siyasi heyecan kendisini gösteriyordu. (1843'te, yalnızca Paris'te, yaklaşık 85.000 göçmen Alman işçisi bulunmaktaydı.)

Bu dönemde, Alman işçi hareketinin en önemli örgütü, aynı zamanda, göçmen işçilerin yarattığı koşullarda, "tüm zamanların ilk uluslararası *işçi hareketi*"[34] şeklini alan Hakların Birliği idi. Paris'teki Alman göçmenlerinin 1836'da oluşturdukları bu gizli topluluk, Blanqui'nin Mevsimler Derneği ile yakın ilişki içerisindeydi; ve 1839'da yenilgiye uğratılan isyan sürecini bu toplulukla birlikte yaşamıştı. 1840'larda Birlik'in gayri resmi merkezi hâlâ Paris olması-

34 Engels, "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine", Marx ve Engels, *Selected Works* (tek ciltlik basım) içinde. Lawrence & Wishart, 1968, s. 431

na rağmen, asıl ağırlık merkezi, birliğin öncü üyeleriyle birlikte Londra'ya taşınmıştı. 1840'ta Londra'da, Birlik'in etkinliklerinin kamu cephesini oluşturan Alman İşçileri Eğitim Derneği kuruldu.[35] Hakların Birliği, 1840'larda Londra'da, İngiliz Çartistlerinden, modern sanayinin gelişmesine paralel olarak kitlesel işçi sınıfı örgütlülüğünün olanaklarını öğrendi. Birlik, her ne kadar konspiratif örgüt yapısını korusa da, Blankizmin taktikleriyle arasına bir mesafe koymaya başladı; ve komünist hedefinin gerçekleşmesini sağlayacak alternatif araçlar bulmaya çalıştı.

Marx ve Engels'in yöneldikleri örgüt, *Hakların Birliği* oldu. Engels birlik çevresiyle zaten daha önceden de bir bağlantı kurmuş bulunuyordu. Hem Engels hem de Marx, Birlik'in militan tavrına saygı duyuyor, onun bir işçi örgütü olarak önemini teslim ediyordu. Fakat bu dönemde Birlik, ütopyacı komünist Wilhelm Weitling'in[36] etkisi altındaydı. Marks ve Engels, kendi bilimsel komünist düşüncelerini anlayana ve kabul edene kadar, Birlik'e dahil olmaya pek istek duymuyorlardı. Bu yüzden ara bir adım olarak, Alman komünistleri arasında propaganda yaparak onları kendi teorik konumlanışlarına çekmek için, Marx'ın yaşamaya devam ettiği Brüksel'de bir *Komünist Yazışma Komitesi* kurdular. *Komünist Yazışma Komitesi*, büyük ölçüde, Marx'ın kişisel taraftarlarının oluşturduğu bir grup durumundaydı. Fakat bu küçük grup, İngiltere, Almanya ve Fransa'daki işçi sınıfı militanlarıyla birlikte toplantılar düzenlemekte ve mektup alışverişinde bulunmaktaydı. Bu sü-

35 Alman İşçileri Eğitim Derneği, Soho'daki Great Windmill Sokağı'nda bulunan toplantı salonu ile birlikte, uzun yıllar boyunca, Alman işçi hareketinin Londra'daki merkezi oldu. Komünist Birlik'in 1852'de dağılmasının ardından da varlığını devam ettiren dernek, daha sonra Alman Sosyal Demokrat Partisi ile ilişki içerisinde oldu. 1918 yılında Britanya hükümeti tarafından dağıtıldı.

36 Wilhelm Weitling Almanya'daki ilk komünist işçi sınıfı üyesi yazardı. *Uyum ve Özgürlüğün Teminatı* isimli eserinde büyük ölçüde Fourier'den esinlenmişti. Marx, Paris'te bulunduğu dönemde bu eseri pek methetmiştir.

recin sonunda Haklıların Birliği'ni etki altına almayı başardılar. Örneğin 23 Ekim 1846'da Engels, Paris'ten komiteye yazdığı mektupta, birkaç hafta süren tartışmaların ardından Birlik'in büyük çoğunluğuna, komünistler olarak, burjuvaziye muhalefet ederek proletaryanın çıkarlarını savunmaları, ve bu suretle de "zor yoluyla yapılacak demokratik bir devrim"le, özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı amaçlamaları gerektiğini kabul ettirdiğini bildiriyordu.[37]

1847'nin ilk aylarında Birlik, Marx ve Engels'in teorik duruşuna çok yaklaşmıştı. Böylece Marx ve Engels Birlik'in gelecekteki taktiklerini ve örgütlenmesini belirleyebilme olanağına sahip olmuşlardı. Haziran 1847'de Birlik, Londra'da, Engels ve Wilhelm Wolff'un[38] da Komünist Yazışma Komitesi adına katıldıkları bir kongre topladı. Bu kongrede, Haklıların Birliği Komünist Birlik'e dönüştürülürken. Birlik'in yapılanması, gizliliğin korunmasına rağmen demokratik bir çizgide yeniden şekillendirildi; ve Birlik'in yeni tüzüğünün birinci maddesi olarak "Birlik'in amacı burjuvaziyi devirmek, proletarya egemenliğini kurmak, sınıf karşıtlıklarına dayalı eski burjuva toplumunu ortadan kaldırmak, sınıfsız ve özel mülkiyetin bulunmadığı yeni bir toplum kurmaktır" ilkesi benimsendi.[39] Haziran Kongresi'nin ardından Marx ve yoldaşları Brüksel'de, buradaki göçmen Alman işçilerini etkilemek amacıyla, Birlik'in Londra'daki başarılı cephe örgütlenmesini model alarak Alman İşçi Derneği'ni kurdular. Kasım 1847'de Marx ve Engels, Komünist Birlik'in, Great Windmill Sokağı'nda gizlice toplanan ve on gün süren ikinci kongresine

37 Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 32
38 Bir gazeteci olan Wilhelm Wolff, 1848 devrimci dönemi ve bunu izleyen İngiltere'deki sürgün dönemi boyunca Marx ve Engels'in en yakın yoldaşlarından biri oldu. 1867'de *Kapital*'in ilk cildini Wolff'a ithaf eden Marx, kendisini "proletaryanın cesur, vefalı ve soylu kahramanı" olarak tanımlamıştı.
39 Aktaran Engels, "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine", Marx ve Engels, *Selected Works* (tek ciltlik basım) içinde, Lawrence & Wishart, 1968, s. 440

katılmak için Londra'ya geçtiler. Bu kongrede Marx ve Engels'in sundukları bilimsel komünizmin ilkeleri uzun uzadıya tartışıldı. Kongrenin sonunda Marx ve Engels, Birlik için bir ilkeler bildirgesi taslağı hazırlama yetkisini aldılar. Ocak 1848'in sonunda Marx, Komünist Parti Manifestosu'nu Londra'ya gönderdi; ve Manifesto burada, 21 Şubat'ta Paris'te patlak veren devrimden hemen önce yayımlandı.[40]

Komünist Manifesto, Marx'ın en bilinen siyasi metni olmayı hak etmiştir. Çünkü bu metin, proletarya devrimi anlayışını, materyalist tarih kavrayışı doğrulutusunda ve bir polemik biçiminde formüle etmektedir. Manifesto'da Marx, sadece birinci bölümün başında ortaya koyduğu, "şimdiye kadar varolmuş bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir" tezini açıklamakla yetinmemektedir.[41] Manifesto'nun yazılmasından dört yıl sonra Marx, aşağıdaki görüşleri dile getirmiştir.

Modern toplumda sınıfların varolduğunu veya bu sınıflar arasında bir mücadelenin sürdüğünü gösterme şerefi bana ait değildir. Benden çok önce, burjuva tarihçileri sınıf mücadelesinin tarihsel gelişimini ve burjuva iktisatçıları da sınıfların ekonomik anatomisini tarif etmiş bulunmaktaydılar. Benim yeni olarak yaptığım: 1) *sınıfların varoluşunun, yalnızca, üretimin gelişim süreci içerisindeki özel tarihsel aşamalarla bağlantılı olduğunu,* 2) *sınıf mücadelesinin, zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne yol açtığını,* 3) *bu diktatörlüğün kendisinin, yalnızca, tüm sınıfların*

40 Manifesto ilk yayınlandığında yazarların adları kitapta yer almamıştı. Manifesto'nun başlığı gizli Komünist Birlik'e gönderme yapmamaktadır. Buradaki *Parti* sözcüğü, daha ziyade modern anlamdaki "hareket" ile benzerlik taşımaktadır. Bu sözcük, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında hem Almanca'da hem de İngilizce'de oldukça esnek bir kullanıma sahipti.

41 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 67

ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma giden geçiş sürecini oluşturduğunu kanıtlamak olmuştur.[42]

Marx'ın, Manifesto'nun ilk bölümüne ilişkin temel kaygısı, kapitalist üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin gelişimine nasıl ayak bağı olduğunu; ve sermaye tarafından sömürülen sınıf olan sanayi proletaryasının, neden bu üretim biçimini alaşağı etmesi gerektiğini ve aslında konumu itibariyle; neden buna mecbur olduğunu açıklamak olmuştur. Marx, Manifesto'nun başında feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin çerçevesini çizer; ve burjuvaziyi, gelişimi feodal toplumsal ilişkiler tarafından kısıtlanan, yeni üretim ve mübadele güçlerinin (manüfaktür, uluslararası ticaret) temsilcisi olan bir kahraman görüntüsü içinde sunar. Gereksinim duyduğu serbest pazarın oluşabilmesi için burjuvazinin, tarımdaki ve sanayideki feodal örgütlenmeyi, ve buna dayanarak inşa edilen siyasi üstyapıları ortadan kaldırması gerekmiştir. Burjuvazi "sonunda, modern sanayinin ve dünya pazarının kurulmasından bu yana, sadece kendisine ait bir siyasi hükümranlığı, modern temsili devlet içerisinde kendisi için zaptetmiş bulunmaktadır"[43].

Tıpkı manüfaktür sisteminin feodal loncalar içerisinde tutulamaması gibi, aşırı üretim sonucunda ortaya çıkan dönemsel ticari ve sınai krizlerin de gösterdiği üzere, burjuva toplumu da, kendi yarattığı üretim araçları üzerindeki denetimini giderek yitirmektedir. "Bu durum, daha önceki dönemlerde bir saçmalık olarak görülen bir salgındır."[44] Manifesto'da Marx sadece, aşırı üretim krizinin "modern üretici güçlerin modern üretim koşullarına karşı başkaldırısının" bir işareti olduğunu göstermeye çalışmıştır.

---

42 Marx'tan Weydemeyer'e, 5 Mart 1852, Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 69

43 Marx, *The Revolutions of 1848. Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 69

44 Marx, *The Revolutions of 1848. Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 73

Bu olgunun teorik dayanağını ve açılımlarını görmek için *Kapital*'i beklemek gerekecektir. Fakat burada asıl vurgulanması gereken nokta, Marx'ın, "burjuvazinin kendisine yöneltilmiş silahlar" olarak tanımladığı, kapitalist mülkiyet ilişkileri tarafından ilerlemesi engellenen ve sürekli gelişmekte olan üretici güçler ile, "bu silahları kullanacak insanlar" olan proletarya arasında yaptığı ayrımdır.[45] Sanayi proletaryası, mevcut toplumsal ilişkileri alaşağı edecek *siyasal özne*dir. Proletaryanın buna muktedir olmasının nedeni, yalnızca, üretici güçlerin gelişiminin böyle bir görevi tarihin gündemine yerleştirmesidir.

Marx, buradan yola çıkarak, bizzat kendi toplumsal varoluşunun koşulları sayesinde, proletaryanın bir sınıf ve siyasal özne olarak nasıl örgütlendiğini çözümlemeye yönelir. Proletarya hareketini, başlarda kapitalistlerden ziyade emeğin araçlarına karşı geliştirilen münferit ve iptidai bir isyan hareketi (örneğin Makine Kırıcılık) olmaktan çıkartıp, onun süreklilik kazanan bir kitle örgütü olarak gelişmesini teşvik eden olgu, işçileri büyük kitleler halinde bir araya getiren makinalaşmanın gelişmesidir. Bu koşullar altında, aslen kapitalistlerin kendileriyle ücretler konusunda pazarlık yapmak üzere kurulmuş olan işçi birlikleri, kaçınılmaz olarak büyür ve gelişir; ve işçiler çağın koşullarında, ulusal birliği, ortaçağdaki kasabalılara nazaran daha hızlı oluştururlar. İşçilerin birliği tüm sınıfı kapsayacak şekilde genişlediğinde, işlerin mücadelesi, yalnız bunun için, siyasal bir mücadele haline gelir. Öte yandan, kapitalizmin gelişmesi, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinden arta kalan ara sınıfların (küçük burjuvazi, köylüler, zanaatkarlar vb.) proletaryaya dönüşerek ortadan kalkmasına neden olur. Böylelikle sınıf çelişkileri, burjuvazi ile proletarya arasındaki tekil karşıtlığa dönüşerek sadeleşir; ve "proleter

45 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 73

hareket, büyük çoğunluğun özbilinçli ve bağımsız hareketi ve bu büyük çoğunluğun çıkarları için varolan hareket" olur. "Bu nedenle, burjuvazi, her şeyden önce, kendi mezar kazıcılarını üretir. Burjuvazinin düşüşü ve proletaryanın zaferi, aynı düzeyde kaçınılmazdır".[46]

Manifesto'nun ikinci bölümünde, Marx, proletarya devriminin hedefini tek bir cümle ile özetler: "Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması". "Modern burjuva özel mülkiyeti, sınıf karşıtlıklarına, azınlığın çoğunluğu sömürmesine dayanan üretim sistemlerinin en son ve en eksiksiz ifadesidir." Sermaye zaten, "toplumun bütün üyelerinin birleşik eylemi ile harekete geçirilebilmesi" bakımından "toplumsal bir güç" olduğundan,[47] ve nüfusun büyük çoğunluğu, yani proletarya, zaten özel mülkiyetten yoksun bulunduğundan; içinde toplumsal karşıtlıkların olmadığı, sınıfsız bir üretim biçiminin gerçekleşmesi için gerekli olan bütün şey, sermayeyi ortak mülkiyete, bir bütün olarak toplumun mülkiyetine dönüştürmektir. Bu dönüşümün tek öznesi, yalnızca, doğrudan sömürücülerine karşı verdiği mücadelede kendisini, "önce bir sınıf, daha sonra da siyasal bir parti"[48] olarak biçimlendiren proletarya olabilir. Bu, toplumsal devrimle siyasal devrimin Marksist sentezinin yapıldığı noktadır. Marx biraz daha ileri giderek, "proletarya, burjuvazinin elindeki sermayeye tedricen el koymak ve üretimin bütün araçlarını devletin, yani yönetici sınıf olarak örgütlenmiş olan proletaryanın elinde merkezileştirmek için, kendi siyasal üstünlüğünü kullanacaktır"[49] ifadesini kullanmıştır.

Fakat, proletaryanın sınıf mücadelesinin kendisi, komünist topluma giden yolda gerekli bir geçiş süreci olmak-

46 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 78-79
47 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 80-81
48 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 76
49 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 86

tan ibarettir. "Siyasi iktidar... sadece, bir sınıfın diğeri üzerinde baskı kurmak üzere kullandığı örgütlü güç olduğundan, proletarya, eski üretim koşullarını zor yoluyla ortadan kaldırdığında, bu koşullarla birlikte, sınıf karşıtlıklarının ve genel olarak sınıfların varlığının koşullarını da ortadan kaldırmış olur; ve böylelikle bir sınıf olarak kendi üstünlüğüne de son vermiş olur... Sınıfları ve sınıf karşıtlıkları ile birlikte eski burjuva toplumunun yerine, her bireyin özgürce gelişiminin, herkesin özgürce gelişiminin koşulu olduğu, yeni bir birliktelik oluşturacağız."[50]

Manifesto'nun üçüncü bölümünde Marx, o dönemdeki sosyalist ve komünist literatürün çeşitli türlerinin ve alt türlerinin oldukça ayrıntılı bir eleştirisini yapar. Bu polemik, kapitalist sanayileşmeden doğan toplumsal çelişkilerin İngiltere, Fransa ve Almanya'da bütün sınıflar için giderek daha ciddi bir sorun haline geldiği 1840'lı yıllarda, sosyalizm ve hatta komünizm ismiyle gelişen toplumsal reform öğretilerinin yarattığı kafa karışıklığını gidermeyi hedefliyordu. Marx'ın burada eleştirdiği öğretiler ve çözüm önerileri her ne kadar o döneme özgü stratejiler olsalar da, Marx'ın eleştirisi yine de, tarihsel materyalizm teorisi tarafından şekillendirilen bir ideolojik analiz paradigması ortaya koymaktadır. "Eleştirel Ütopik Sosyalizm ve Komünizm" ismindeki son alt bölüm, sosyalist ideolojinin ütopyadan bilime doğru nasıl ilerlediğini anlatması ve Marx'ın, devrimci işçi hareketine giden yoldaki en büyük engel olarak gördüğü sekterlik kavramını tanıtması açısından özellikle önemlidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, komünizmin temel ekonomik teorisi, yani modern sanayiye dayalı, akılcı bir biçimde planlanmış ve kolektif olarak denetlenen bir üretim biçimi, ilk olarak Saint-Simon tarafından, kapitalist üreti-

50 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 87

min anarşik karakterine ve onun ürettiği aşırı zenginlik ve yoksulluğa karşı çıkmak üzere formüle edilmiştir. Saint Simon ve diğer ütopyacılar elitist ve antidemokratik olmalarına, ve kendi fikirleriyle işçi hareketi arasında herhangi bir bağ görmemelerine rağmen Saint-Simon, bu formülasyonu yapabilmiştir. Marx, kapitalizmin eleştirisi ile varolan işçi hareketi arasındaki bu mesafeyi, 19. yüzyılın ilk dönemlerinde, endüstriyel kapitalizmin ve dolayısıyla proletaryanın oldukça az gelişmiş olmasına bağlamıştı. Ütopyacı sistemlerin kurucuları, proletaryayı, "herhangi bir tarihsel inisiyatiften veya bağımsız bir siyasi hareketten yoksun bir sınıf" olarak gördüklerinden,[51] toplumu yeniden inşa etmeye dönük planlarını, toplumun bütününe ve özellikle de eğitimli ve yönetici konumundaki sınıflara seslenerek gerçekleştirmek istemişlerdir. Yazılarında her ne kadar "varolan toplumun her ilkesine saldırsalar", ve yazıları bu bakımdan, "işçi sınıfının aydınlanması için gerekli olan en değerli malzemelerle dolu"[52] olsa da, geleceğin toplumuna dair fikirleri ve bu topluma ulaşmak için önerdikleri araçlar, kaçınılmaz olarak, kendi mizaçları tarafından şekillendirilmiştir. Ancak, proletaryanın burjuvaziye karşı verdiği mücadele geliştikçe, komünizmin, sınıflar arasındaki uzlaşma aracılığıyla dışarıdan değil, proletaryanın burjuvaziye karşı verdiği sınıf mücadelesinde kazanacağı zafer vasıtasıyla kurulabileceğini kavramak mümkün olabilmiştir. Hâlâ "sınıf mücadelesini sönümlendirmek ve sınıf karşıtlıklarını uzlaşma ile çözmek" çabası içindeki ütopyacıların öznel ve keyfi projeleri, bu aşamaya gelindiğinde, gerici bir anlam kazanmışlardır.[53]

Manifesto'nun ikinci bölümünde Marx, komünistlere

51 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 95. "Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm" isimli eserinin ilk bölümünde Engels, Marx'ın ütopik sosyalistlere ilişkin bu tahlilini geliştirmiştir. Bkz. Marx ve Engels, Selected Writings (tek ciltlik basım), Lawrence & Wishart, 1968, s. 394-405

52 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 96

53 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 96

biçtiği görevi, proletarya hareketine kendi öznel planlarını aşılamaya kalkışan ütopik sosyalizm ve komünizmin, yukarıda tanımlanan özelliğine dayandırmıştır. Ütopyacıların aksine "komünistlerin teorik çıkarımları, ... genel anlamda, sadece, varolan bir sınıf mücadelesinden, gözümüzün önünde süregiden tarihsel hareketten kaynaklanan gerçek ilişkileri ifade eder." Bu yüzden komünistler, "diğer işçi sınıfı partilerine karşı ayrı bir parti kurmazlar",[54] ve "proleter hareketi biçimlendirmek ve kalıba dökmek üzere hiçbir sekter ilke ileri sürmezler".[55] Komünistlerin, tarihsel süreci teorik olarak kavrayabilmeleri dolayısıyla anlam kazanan asıl görevleri, proletaryanın, burjuva toplumun nesnel dinamiklerinden ötürü oynamak zorunda olduğu devrimci rolün farkına varmasını sağlamak; ve bir bütün olarak proletaryaya, onun uluslararası ve uzun vadeli çıkarlarını "göstermek"tir.

Manifesto, Marx'ın siyasal düşüncesinin bir özeti olarak değerlendirilmemelidir. Bu eser kesinlikle, bilimsel komünizmin ilkelerinin en genel formülasyonudur; ve Marx'ın kendisi, hayatı boyunca, bu eserden bir mihenk taşı olarak bahsetmiştir. Öte yandan, Manifesto, bir çok sorunu çözümsüz bırakmakta, ve bazı sorunlar için de kabul edilebilir çözümler sunmamaktadır. Başlıca sorun, tabii ki, "gözümüzün önünde süregiden tarihsel hareket"in, Marx'ın 1848'de inandığı gibi dosdoğru komünizme ilerleyip ilerlemediğidir. Bu soruna, ileriki bölümlerde yeniden döneceğiz. Diğer sorunlar arasında, işçi sınıfının iktidarı ele geçirmek için siyasal olarak nasıl örgütleneceği, devlet aygıtıyla nasıl başa çıkacağı gibi konular ile ulusal karşıtlıklar ve ara sınıflar gibi başlıklar bulunmaktadır. Marx'ın siyasi pratiği bağlamında karşılaşıldıkça, bu sorunlar üzerinde de duru-

54 Komünist Birlik, çağdaş anlamında ayrı bir *parti* değilse bile, diğer işçi sınıfı *örgütleri*nden kesinlikle ayrı idi ve hatta çoğunlukla onlara muhalefet etmekteydi.
55 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 79-80

lacaktır. Manifesto'nun büyüklüğü, tarihsel materyalist teorinin en genel açılımlarını, sadece yazıldığı dönem için değil, bugün için de geçerli olacak biçimde ortaya koymasıdır. Bunlar, kapitalist üretim ilişkilerinin üretici güçler için yarattığı ayak bağlarının, kapitalizmin yıkılıp komünizmin kurulmasını kaçınılmaz kılması; kapitalist ilişkilerin, sadece, kendi doğurduğu sınıf mücadeleleri ile ortadan kaldırılabileceği; proletaryanın, kapitalist toplumu komünist topluma, yalnızca, kendisini yönetici sınıf olarak örgütleyerek ve devlet iktidarını kullanıp sermaye sahiplerini mülksüzleştirerek dönüştürebileceği; ve komünizm aşamasına geçilmesiyle sınıfların ortadan kalkmasının, devletin kendisinin sönümlenmesine yol açması gibi açılımlardır.

TAKTİK SORUNU

Komünist Birlik sayesinde Marx ve Engels, kendi bilimsel komünizm teorilerini kabul eden bir işçi sınıfı kadrosu oluşturdular. Bu embriyonik işçi partisi için, o dönemki her Alman muhalefet partisi için de geçerli olduğu gibi, salt nihai amaçlara dair bir formülasyona sahip olmak yeterli değildi. 1840'ların başından itibaren, Prusya'daki mutlakiyetçi rejimin bir krize sürüklendiği apaçık ortadaydı. 1846'da, liberal burjuva muhalefeti, daha fazla vergilendirmeye onay vermeden önce bir anayasanın hazırlanmasını talep edince, bütün demokratlarla[56] birlikte komünistler de, kısa süre sonra bir devrimin patlak vermesini beklemeye başladılar. Devrimin yaklaşması Komünist Birlik'in, taktiksel hedeflerini tanımlamasını gerektirdi. Bu hedefle-

56 Proletarya hareketinin, kendisini küçük burjuvazi hareketinden yeni yeni ayrıştırmaya başladığı bu dönemde, "demokrat" terimi genellikle, halkın egemenliğini savunan herkesi tanımlaması amacıyla geniş anlamda kullanılmaktaydı; dolayısıyla komünistleri de kapsamaktaydı.

rin, Alman sınai kapitalizminin henüz oluşum aşamasında olduğu düşünüldüğünde, yalnızca, işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesine dönük stratejik hedefle örtüşmeyeceği açıktı.

Yaklaşan Alman Devrimi ile birlikte Komünist Birlik'in karşı karşıya kaldığı durum, ilk bakışta, Manifesto'da sunulan tarihsel şema uyarınca açıklanamaz gibi görünmektedir. Manifesto, temel olarak, uzun süre önce burjuva devrimlerini gerçekleştirmiş olan (örneğin İngiltere 17., Fransa 18. yüzyılda) ve böylelikle de Marx'ın, proletarya ve burjuvazi arasındaki karşıtlığın çabucak yoğunlaşıp, komünist devrime yol açmasını beklediği en ileri kapitalist ülkelerdeki proleter hareketin sorunlarına odaklanmıştı. Fakat, ekonomik ve toplumsal gelişme bakımından diğer batı ülkelerinden, henüz burjuvazinin siyasi iktidarı ele geçiremeyeceği kadar gerilerde olan Almanya'da, burjuvaziye karşı bir proleter hareket nasıl ortaya çıkmış olabilirdi? Ve böyle bir durumda, Alman komünistlerinin ne yapması gerekirdi?

Almanya'nın kendine özgü siyasal gelişim sürecinin temel nedeni, Marksist teoride, eşitsiz gelişim kavramıyla açıklanmıştır. Eşitsiz gelişim kavramı, Marx'ın çözümlemelerinin önemli bir öğesini oluşturmaktadır; buna rağmen, kavramın isim babası Rus Marksisti Plehanov'dur. Tarihsel süreç içerisinde, başta birbirinden ayrı olan ve farklı hızlarda gelişme gösteren toplumlar, farklı üretim biçimlerine sahip oldukları halde birbirleriyle ilişki içerisine girerler; ve birbirlerinin tarihsel ilerleyişini, ticaret, savaş, teknolojinin yayılması gibi yollarla karşılıklı olarak etkilerler. Tarihin bu denli karmaşık olmasının nedeni, bu karşılıklı etkileşim sürecidir. Ve Marx'ın, kapitalizmin, ulusal farklılıkları törpüleyerek eşitleme eğiliminde olduğuna inanmasına rağmen, kapitalizmin kendisi, eşitsiz gelişimin yeni biçimlerini doğurmuştur. Tek bir insanlık ta-

rihinin, sadece, bütün dünyada komünizminin gerçekleşmesi ile biçimleneceğini öngörebiliriz.

Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nde ve *Komünist Parti Manifestosu*'nda sunduğu kapitalist gelişme çerçevesi, ampirik bir betimleme değil, teorik bir şemadır. Marx, tarihin gerçekte daha karmaşık olduğunun farkındadır; ve her ülkenin özdeş bir tarihsel gelişim çizgisinde ilerleyeceğini hiçbir zaman öngörmemiştir. Manifesto'nun son bölümünde, özgül nedenlerini açıklamamış olsa da, Almanya'ya atıfta bulunarak eşitsiz gelişimin sonuçlarından bahseden yine bizzat Marx'ın kendisi olmuştur. Tarihsel bir bakış açısıyla, bu eşitsiz gelişimin nedenleri, temel olarak aşağıdaki gibi açıklanabilir.

Almanya, büyük ölçüde, Reform dönemindeki Köylü Savaşları'nın, ve birleşik bir ulus devletin oluşumunu geciktiren, 17. yüzyıldaki Otuz Yıl Savaşları'nın sonucunda, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde batıdaki komşularından oldukça geri kalmıştı. Fransa ve İngiltere'deki gibi eski rejimleri deviren, uluslararası ticarete dayalı güçlü bir ticaret ve finans burjuvazisi Almanya'da gelişmemişti. Ancak bu durum, 19. yüzyılda, yeni makina teknolojisine dayanan bir sınai kapitalist sınıfın yükselmesine engel olmadı. Bu nedenle, Alman burjuvazisi, kendi "*alter ego*"sunu (öteki ben), yani sanayi proletaryasını üretene kadar, "kendi" devrimiyle yüzyüze gelmedi.[57] Manifesto'da Marx, Alman tarihinin, İngiliz ve Fransız burjuva devrimlerinin "klasik" senaryosundan farklı bir yol izleyeceğini belirtmişti; ve bu durumu, zamanın sıkıştırması bağlamında açıklamaya çalışmıştı. Şöyle ki Marx, Almanya'daki burjuva devriminin, "Avrupa uygarlığının çok daha gelişmiş koşulları altında, 17. yüzyılda İngiltere'de ve 18. yüzyılda Fran-

57 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 123

sa'da olandan daha gelişkin bir proletaryanın varlığında gerçekleşeceğini" iddia etmiş; ve bu durumun "hemen arkasından gelecek bir proleter devrimin" başlangıcını oluşturduğunu söylemiştir.[58]

Bilimsel komünizmin sistematik propagandasına başladıkları 1846'dan itibaren Marx ve Engels, işçi sınıfının Alman devriminde izleyeceği taktiği de ortaya koymuşlardır. Yaklaşan devrimin Almanya'da burjuvaziyi iktidara taşıyacağı düşüncesiyle, proletarya, mutlakiyetçiliğe karşı mücadele veren burjuvaziyi aktif olarak desteklemeli; ve eski rejim kesin olarak yenilgiye uğratılmadan, burjuvaziye karşı mücadeleye girişmemeliydi. Bu konumlanış, ilk kez, Engels'in, Çartist *Northern Star* (Kuzey Yıldızı) gazetesinde 4 Nisan 1846'da yayımlanan, "Almanya'daki Durum" isimli makalesiyle açıklanmıştır. Bu makalede Engels, burjuvazi iktidarı tam olarak ele geçirene kadar, Alman işçi hareketinin, kendisini burjuvaziye tabi kılmasını önermiştir. Ancak burjuvazi iktidara geldiği günden itibaren, işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadeleye girişmesi gerektiğini de eklemiştir. Benzer bir formülasyon Manifesto'nun dördüncü bölümünde, komünistlerin "burjuvazi ile proletarya arasındaki düşmanca karşıtlığın, olabildiğince açık bir bilincini işçilere kazandırmaktan bir an olsun vazgeçmemeleri"[59] gerektiği şeklinde ifade edilmiştir. Böylece işçiler, halen müttefikleri olan burjuvaziye karşı gelecekte verecekleri savaş için hazırlanmış olacaklardır.

Bu yeni taktiksel konumlanışı, Marx'ın materyalist tarih anlayışını geliştirmeden önceki taktiksel konumlanışı ile karşılaştırmak oldukça ilginçtir. Marx 1844'de, kendisini

58 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 98
59 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 98

proletaryanın mücadelesine adadığında, işçi sınıfını, "radikal zincirleri" olan sınıf, ve Almanya'nın ve modern ulusların kısıtlarını öldürücü bir sıçrayışla aşması gereken bir devrimin öznesi olarak görüyordu; zira "toplumsal koşulların gelişimi ve siyaset teorisinin ilerlemesi, (orta sınıfın) bakış açısının artık eskidiğini veya en azından tartışılır hale geldiğini göstermekteydi".[60] Fakat 1846'ya gelindiğinde, Marx'ın tarihsel materyalizm teorisi onu, Alman proletaryasının, burjuvazinin "tartışılır" konumunu göz ardı edemeyeceği; ve yaklaşan devrimde, işçi sınıfının, feodalizm ve mutlakiyet yenilgiye uğratılana kadar, kendi doğrudan sömürücüsüne, yani burjuvaziye destek vermesi gerektiği fikrini benimsemeye itmiştir. İleride göreceğimiz gibi, Marx, burjuvazi ile yapılacak ittifakın gerekliliğinde, Alman işçi sınıfı içerisindeki müttefiklerin kaybedilmesi pahasına ısrarcı olacaktır.[61]

Böyle bir taktiksel konumlanışa uygun olarak Marx ve Engels, komünizmin Almanya'da mümkün olduğunu iddia eden ütopik fikirlere; ve özellikle de o dönemdeki Alman sosyalist ideolojisi üzerinde egemen olan ve işçileri, gittikçe büyüyen demokratik harekete katılmaktan alıkoymayı amaçlayan Fransız ütopyacılarının kapitalizm eleştirisini kullanan "hakiki sosyalizm" fikirlerine karşı saldırıya geçtiler.[62] 1846'da Komünist Yazışma Komitesi ile Mart 1846'da Brüksel'i ziyaret eden Weitling arasında geçen bir tartışmada Marx, ütopyacıların "fantastik umutları"nı kesin olarak karşısına aldı; ve burjuvazi iktidara gelmeden önce Al-

60 "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı'ya Giriş", *Early Writings*, Penguin içerisinde

61 "Öldürücü sıçrayış" teorisi, 1846'da Marx tarafından reddedildiği halde, 1850'de, bu kez bilimsel komünizm çerçevesi içinde geliştirdiği "sürekli devrim" taktiğinin habercisi olmuştur. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 54-56

62 Komünist Manifesto'da Bölüm III 1.c'ye bakınız. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 90-93

manya'da komünizmin kurulamayacağına dair özgün fikrini savundu. Bu konumlanışa dayanarak Marx ve Engels, feodalizmin ve mutlakiyetin yıkılmasına dönük ortak bir program üzerinde somut bir komünist-demokrat ittifakı inşa etmek ve Almanya'nın demokratik bir cumhuriyet olarak birleşmesini sağlamak üzere, sürgündeki küçük burjuvalar ve aydınlarla beraber de çalışabilirlerdi. Dolayısıyla Marx, 1847 yılının ilkbaharındaki kuruluşundan itibaren Deutsche-Brüsseller-Zeitung (Brüksel Alman Gazetesi) ile işbirliği yaptı. Bu gazete, yılın sonuna doğru Marx ve yoldaşlarının adeta yayın organı haline gelmiş ve devrimden hemen önceki dönemde oldukça etkili olmuştu. Aynı zamanda Marx, Kasım 1847'de kurulan *Tüm Ülkelerin Birleşmesi İçin Demokratik Dernek* isimli Belçika örgütünde Alman demokrasisini temsil ediyordu. İngiliz Kardeş Demokratlar örgütüne paralel olan bu örgüt, işçileri ve küçük burjuva demokratları aynı çatı altında topluyor ve mutlakiyetin baskısı altındaki Avrupa ulusları ve halkları ile dayanışma için kampanyalar düzenliyordu.

Marx'ın, mutlakiyet karşıtı mücadelenin öncelikli olduğu yönündeki haklı ısrarına rağmen, burjuva devrimi esnasında burjuvazi ve proletarya arasındaki ilişki ile ilgili konumu halen çelişkiliydi. Manifesto'ya göre komünistler, "burjuvazi ile proletarya arasındaki düşmanca karşıtlığın, olabildiğince açık bir bilincini işçilere kazandıracak"; aynı anda proletaryayı, "burjuvazi devrimci bir biçimde hareket ettiği anda, onunla birlikte savaşmak" için harekete geçireceklerdi.[63] Bu iki amacın pratikte birbirleriyle uzlaşmaları, özellikle Alman işçi hareketinin henüz emekleme döneminde ve kendiliğindenlik aşamasında olduğu, disiplinli bir bütün halinde hareket edemeyeceği düşünüldüğünde, oldukça zor gözüküyordu. Dolayısıyla Marx'ın ve En-

63 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 97

gels'in, Almanya'daki Mart devrimlerinden sonra, temel programatik belgeleri olarak kaleme aldıkları ve feodalizm ile mutlakiyetin radikal demokrat yöntemlerle alaşağı edilmesi için gerekenleri onyedi maddede özetledikleri *Almanya'daki Komünist Partisi'nin Talepleri* isimli metinde, Manifesto'da vurgulanan "burjuvazi ile proletarya arasındaki düşmanca karşıtlık" hakkında tek bir kelime bile etmemesi sürpriz değildir. Güncel gereksinimler ile gelecekte ortaya çıkacak olan gereksinimler arasında bir seçim yapmaya zorlanan Marx, bu noktada, proletaryanın antikapitalist bir tarzda eğitilmesi zorunluluğunu, eski rejime karşı verilen acil mücadele uğruna, o ana özgü kalmak üzere feda etmiştir.

İleride de göreceğimiz gibi, Marx'ın burjuvaziyle kısa vadeli ittifak kurmaya dönük taktiğinin kabul edilebilir olmadığı ortaya çıkmıştı. Almanya'nın eşitsiz gelişimi bağlamında, burjuvaziyi tehdit eden bir proleter hareketin varlığı, burjuvazinin devrimci bir heyecana sahip olmasını ciddi derecede engelledi. Bu, Marx'ın belki de, Alman burjuva devriminin, "hemen arkasından gelecek proletarya devriminin başlangıcını" oluşturduğunu yazarken öngörmesi gereken bir olgu idi. Fakat 1848 devrimi patlak verdiğinde Marx, hâlâ, Alman burjuvazisinin, tıpkı Fransız burjuvazisinin 1789'da yaptığı gibi, devrimin ilk aşamasında inisiyatifi ele alacağını düşünüyordu. Marx'ın bu dönemde Almanya için benimsediği siyaset, plebyen sınıfları, burjuvaziden bağımsız biçimde, ama eski rejime birlikte darbe vurmak için örgütleyerek, burjuvaziyi soldaki bağımsız bir zeminden teşvik etmek; ve proletarya, küçük burjuvazi ve köylülükten oluşan demokratik bloğu, burjuvazinin zayıflık belirtisi göstermesi durumunda, tıpkı Jakoben hükümetin Fransa'da 1793 ve 1794'te yaptığı gibi, geçici olarak ön saflara geçmeye hazırlamak üzerine kurulmuştu. *(Alman-*

ya'daki Komünist Partisi'nin Talepleri, bu üç sınıfın ortak çıkarlarını temsil etme iddiası ile ortaya konmuştu.) Ancak, kısa bir süre içerisinde yaşanan olaylar, proletaryanın burjuvazide yarattığı korkuların, yalnızca, eski rejime karşı mücadelede bu sınıfın desteklenmesi ile bastırılamayacağını gösterecekti. Proletaryanın siyasal temsilcileri her ne kadar proletarya ile burjuvazi arasındaki düşmanca karşıtlıktan söz etmekten kaçınsalar da, bu "tehdidin" varlığı gizlenemedi. Ve devrimin ilerleyen safhalarında Marx, burjuvazinin eski düzene karşı kararlılıkla hareket edeceğine dair umutlarını tamamen terk edecekti.

ALMAN DEVRİMİ

Louis Philippe'in anayasal monarşisisini deviren Paris'teki Şubat devrimi, kısa bir süre içerisinde Almanya'da da devrimci bir hareketi ateşledi. 13 Mart'ta Viyana'da gerçekleşen bir halk ayaklanması, Habsburg monarşisini felç etti. 18 Mart'ta devrim Berlin'e de sıçradı. Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm, serbetçe siyasal etkinlik yapılmasına izin vermek ve demokratik ulusal birliğe köstek olmamaya söz vermek zorunda kaldı.

Şubat devriminin hemen ardından, Marx, Brüksel'den ayrılıp Paris'e geçti. Buradaki geçici hükümet, üç yıl önce verilen sürgün cezasını telafi etmek için, kendisine onursal Fransız vatandaşlığı verdi. Marx, Paris'te yeni bir Merkez Komitesi kurmak için Komünist Birlik'ten yetki almıştı. Merkez Komitesi'ni en yakın yoldaşları, Brüksel'den Engels ve Wilhelm Wolff ile Londra'dan Bauer, Moll ve Schapper'den oluşturdu.[64] Paris'teki Alman sürgünlerinin oluşturduğu grupların en büyüğü, iyimser bir düşünce ile devrimi Almanya'ya silah yoluyla taşımayı amaçlayan bir lejyon kurarken, Marx ve arkadaşları, Mart'ta Berlin'de ya-

şananlar Almanya'ya serbestçe dönmeyi mümkün kılana kadar, enerjilerini, yüzlerce Komünist Birlik üyesi ve taraftarını gizlice Almanya'ya yollamaya harcadılar. *Almanya'daki Komünist Partisi'nin Talepleri* metnini Paris'te kaldıkları süre içerisinde kaleme aldılar; ve daha sonraki birkaç ay boyunca bu metin, Almanya'da oldukça yaygın bir şekilde dağıtıldı.

Marx ve Engels Nisan ayında, Almanya'ya dönerek Köln'e yerleşmeye karar verdiler. Onları, bu seçimi yapmaya iten birkaç neden vardı. Köln, bir Prusya kentiydi. Marx ve Engels burada, iki büyük Alman gücünden bir tanesi ile mücadele edebilirlerdi. Ayrıca Köln, Almanya'nın ekonomik olarak en gelişmiş eyaleti olan Renanya'da idi. Bu eyalette, Fransız işgalinden kalan Napolyon Yasası dahilindeki liberal basın yasaları korunuyordu. Köln, 1840'lı yıllar boyunca muhalif hareketliliğin merkezlerinden biri olmuştu ve zaten etkin durumda olan bir Komünist Birlik örgütüne sahipti. Ve de Marx, Köln'de, 1842 ve 1843'de *Rheinische Zeitung*'un yayımlandığı dönemden tanınıyordu. Bu son neden, Marx'ın, bütün demokratik güçlerin dahil olduğu bir blok oluşturma taktiği düşünüldüğünde, ayrıca önem arz ediyordu. Köln'e döndükten sonra Marx ve Engels, günlük bir gazete çıkarmak için Renanya'daki demokratlardan yeterli siyasi ve parasal destek almayı başardılar. Beklendiği üzere, *Neue Rheinische Zeitung* (Yeni Ren Gazetesi) isimli gazete, Demokrasinin Yayın Organı alt başlığıyla 1 Haziran'da yayıma başladı.

---

64 Bir saat imalatçısı olan Joseph Moll ve bir besteci olan Karl Schapper, Komünist Birlik'e dönüşmeden önce Hakların Birliği'nin önde gelen üyelerindendiler. Her ikisi de 1848 devrimi sırasında Köln'de Marx'la birlikte çalıştı. Moll, 1849'da Reich Anayasası Kampanyası sırasında öldürüldü. Komünist Birlik 1850'de bölününce Schapper Marx'tan ayrıldı. İleriki yıllarda aralarındaki görüş ayrılıkları ortadan kalktı. Bir ayakkabı imalatçısı olan Heinrich Bauer de Hakların Birliği'nin önde gelen üyelerindendi. Genç Hegelci Edgar ve Bruno Bauer kardeşlerle herhangi bir akrabalığı bulunmamaktaydı.

Almanya'da geçirdiği ve 1848 ile 1849 yıllarına yayılan on iki aylık dönem, Marx'ın devrimci bir militan olarak nasıl çalıştığını görmek açısından benzersizdir. Dolayısıyla, Marx'ın bu dönemdeki siyasi etkinliğini biraz ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Bu dönem boyunca Marx'ın eylem karargahı Komünist Birlik değil, Rheinische Zeitung oldu. Bu olguyu biraz açıklamak gerekmektedir. Engels'in "Birlik'in, patlak vermiş bulunan kitlesel halk hareketi için bir kaldıraç işlevi görmek bakımından çok zayıf kaldığını"[65] söylemesi, Marx'ın tercihini biraz olsun açıklamaktadır. Fakat bundan başka sebepler de söz konusudur. Engels değinmekten kaçınsa da, Gottschalk ile arasındaki bir anlaşmazlıktan dolayı, bizzat Marx'ın, kasıtlı bir şekilde Birlik'i sabote ettiğine dair bütün göstergeler mevcuttur.[66]

Andreas Gottschalk, Birlik'in Köln bölgesindeki en önemli ismiydi; ve hekim olmasından da yararlanarak etrafına birçok işçi ve işsiz toplamıştı. Mart olaylarının ardından, Marx ve Engels'in Köln'e döndükten sonra temasa geçtiği, açık çalışan bir İşçi Topluluğu kurdu. Hepsi komünistlerin öncülüğünde olmasa da, birçok Alman kentinde buna benzer topluluklar kurulmuştu; ve Berlin'de, Komünist Birlik üyesi olan Stefan Born, bu farklı toplulukları ulusal bir dernekte birleştirmeye çabalıyordu. Komünist Birlik, başlarda, açık çalışan bu işçi topluluklarını kendi gizli "komünleri" vasıtasıyla denetlemeyi umut etti; ancak Nisan ayının sonuna gelindiğinde bu umudun boşa çıktığı anlaşılmıştı. Birlik nicel olarak güçsüzdü; iletişim kanalları zayıftı. Ve en önemlisi, işçi toplulukları eski lonca ru-

---

65 "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine", Marx ve Engels, *Selected Writings* (tek ciltlik basım), Lawrence & Wishart, 1968, s. 442

66 Bu iddia hâlen tartışmalıdır. Ancak benim görüşüme göre, B. Nikolayevski tarafından yazılan "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine" isimli makalede yeterli derecede açıklanmıştır. *International Review of Social History*, Cilt 1, No. 2, Amsterdam, 1956

hundan fazlasıyla etkileniyorlar, ve bu yüzden de kendilerini zanaatkar toplulukları biçiminde örgütlüyorlardı. Böylece birliklerin başını modern sanayideki işçiler değil, zanaatkarlar çekiyordu.

Kısa bir zaman içinde 5000 üyeye ulaşan Köln İşçi Topluluğu'nda, Gottschalk'ın bütün üyelerin zanaatkar bilincine sahip olmasından hoşnutluk duymasını, Marx, tahammül edilemez buluyordu. Gottschalk, topluluğun meslek dalları uyarınca bölünmesini tasvip etmekle yetinmiyor, aynı zamanda, işçilerin karşılaştığı işsizlik gibi birtakım özgül sorunlarına yoğunlaşmasının gerekli olduğunu savunuyordu. Ayrıca, federal bir anayasal monarşi talebine bağlı kalarak, cumhuriyet gibi önemli bir sorunda siyasi olarak geri unsurlarla uzlaşıyordu. Nisan ayında Gottshalk, Marx'ın karşı yöndeki tavsiyesine rağmen, İşçi Topluluğu'nu, Frankfurt'taki Alman Ulusal Meclisi için düzenlenen, ancak dolaylı ve adaletsizce düzenlendiği kesin olan seçimleri boykot etme doğrultusunda yönlendirmeyi başardı. Ve daha da önemlisi, Mayıs ayında, devrim patlak verdiğinde İngiltere'ye kaçmış olan aşırı gerici Prens Wilhelm'in Almanya'ya geri dönüşüne karşı yapılacak gösterilere karşı çıktı. Marx her ne kadar, kendisine Londra'da bahşedilen güçler sayesinde Merkez Komitesi'ni kontrol ediyorduysa da, Komünist Birlik'in Köln bölgesindeki temsilciliği, daha çok Gottschalk'ın taraftarlarından oluşuyordu. Gottschalk Birlik disiplinine uymayı reddettiğinde, Marx, Birlik'in, o an için uğraşmaya değmeyecek bir bela haline geldiğine karar vermiş gibi görünüyordu. Bunun üzerine Merkez Komitesi'ni feshetti; ve böylece devrim sürecinde Birlik'i başsız bırakarak, en yakınındaki bir avuç yandaşı ile birlikte *Neue Rheinische Zeitung* üzerinden çalışma yürütmeye başladı. Joseph Moll, İşçi Topluluğu'nda çalışmak üzere gönderildi; ve burada Birlik'in Talepleri'ni tartışmak için küçük toplu-

luklarla toplantılar düzenleyerek bir eğitim kampanyası yürüttü. Fakat yine de Marx'ın destekçileri İşçi Topluluğu'nu kontrol etmekten uzaktı. *Neue Rheinische Zeitung*'da yazılanlar, gazetenin temel kaygılarının, işçi sınıfının acil ekonomik sorunlarından farklı olduğunu gösterince, İşçi Topluluğu'nun haftalık gazetesi, *Demokrasinin Yayın Organı*'na karşı, işçilere yönelik "katı" ve "sömürücü" bir tavır sergilediği iddiası ile saldırıya geçti.[67]

Neue Rheinische Zeitung'un yayımlanmaya başladığı dönemde, Mart ayındaki devrimci hareket Prusya'yı, Avusturya'yı ve daha küçük Alman devletlerini birtakım demokratik ödünler vermeye zorlamış bulunuyordu. Prusya Meclisi, Berlin'de toplamrken, Bütün Almanya Ulusal Meclisi de Frankfurt'ta müzakerelerine başlamış durumdaydı. Fakat Avrupa'nın tamamında olduğu gibi Almanya'da da, geniş kapsamlı olmakla birlikte kırılgan zaferler kazanmış olan ilk devrimci hareket dalgası, gücünü önemli ölçüde tüketmiş durumdaydı. İtalya'da, devrimci Milano ve Venedik, Avusturya kuvvetlerine karşı savunma konumuna çekilmişti. Fransa'da, erkekler için oy hakkı usulüyle gerçekleşen Nisan'daki seçimler, "kızıl cumhuriyetçilerin" ve sosyalistlerin Geçici Hükümet'inin, desteğini kırsal kesimden alan gerici çoğunluk karşısındaki yenilgisiyle sonuçlanmıştı. Britanya'da, 10 Nisan'da düzenlenen "devasa" Çartist gösteri, örgütlülüğün dağıldığı bir fiyaskoyla noktalanmıştı. Belçika'da burjuvazi, birtakım reformlar yapmak suretiyle, işçi hareketini kapsamayı başarmıştı. Almanya'da, Prusya ve Avusturya monarşileri, halk hareketine bazı ödünler vermiş olsalar da, hâlâ orduları ve bürokrasileri sayesinde güvendeydiler. Hemen ötelerinde, karşı devrimci Kutsal İttifak'ta müttefikleri olan Çarlık Rusyası'nın gücü hissedilmekteydi.

---

67 Oscar J. Hammen, *The Red '48ers*, Charles Scribner's Sons, New York, 1969, s. 224

Böyle bir siyasal ortamda Marx, mutlakiyetçi rejimlere karşı verilen mücadele gündemine odaklanmak konusunda, her zamankinden daha da kararlı hale gelmişti. *Neue Rheinische Zeitung*, "komünizm" sözcüğünü zikretmekten tümüyle kaçınıyordu. Marx, İşçi Topluluğu'nun, işçilerin ekonomik çıkarları konusunun gazetede tamamiyle ihmal edildiğine yönelik şikayetlerine aldırış etmiyordu. Engels'in de daha sonra yazdığı gibi "*Neue Rheinische Zeitung*'un siyasal programı iki ana noktadan oluşuyordu: Tek, bölünmez, demokratik bir Alman Cumhuriyeti ve Polonya'nın restorasyonunu da içeren, Rusya'ya karşı yürütülecek savaş."[68] Marx ve Engels, Almanya'da bütün çabalarını, sonuç alıcı bir isyan hareketinin başlatılması için demokratik güçleri hazırlama ve örgütlemeye yönlendirmişlerdi. Öte yandan, Rusya'ya karşı girişilecek taarruza atfettikleri önem, yalnızca, müdahale tehdidini savuşturmak ve Polonya'yı, Rusya ile Batı arasındaki "20 milyon kahraman"ın kalesi haline getirmekle sınırlı değildi.[69] Bu savaş, aynı zamanda, Almanya'nın ekonomik ve askeri kaynaklarının, eşi görülmemiş biçimde yeniden düzenlenmesini gerektirecek, böylece tek bir ulusal devlette iktidarın merkezileşmesini ve devrimci partilerin içinde, sonuç almaya en yakın olanının, iktidar mücadelesinde avantaj kazanmasını beraberinde getirecekti. 1848 devriminde yaşanan pek çok başka şeyde olduğu gibi, bu senaryoda da Marx'ın aklında, ilk Fransız devrimi modeli bulunmaktaydı. Zira, başka ülkelerle girişilen savaş, Fransız devriminin radikalleşmesini teşvik etmişti.

Yayına başladığı ilk haftalarda *Neue Rheinische Zeitung*, temel olarak Frankfurt ve Berlin meclislerine odak-

68 "Karl Marx ve Neue Rheinische Zeitung", Marx ve Engels, Selected Writings (iki ciltlik basım), Lawrence & Wishart, 1950, cilt 2, s. 300

69 Engels'in "Polonya Üzerine" isimli konuşmasına bakınız. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 105-108

lanıyor; bu meclisleri, "parlamenter hastalıkları", yani iktidar gibi can alıcı bir sorunu kavrayamamaları nedeniyle yerden yere vuruyordu.[70] Marx, gazetenin sütunlarında, Frankfurt Meclisi'nin bir anayasa oluşturma çabasını, budalalık olarak değerlendiriyordu. Zira meclisin kendine ait bir yürütme organı bulunmuyordu; ve hatta kendisini savunacak "güçlü bir devrimci hareket"in bulunmadığı bir kentte toplanıyordu.[71] *Neue Rheinische Zeitung*, Prusya için oluşturulacak bir anayasanın "Kral ile uzlaşarak" hazırlanmasından doğacak kraliyet hakimiyetini edilgen bir biçimde kabul ettiği için, Berlin Meclisi'ne, "*Vereinbarungsversammlung*", yani "uzlaşma meclisi" ismini koymuştu. Frankfurt Meclisi'nin aksine arkasına güçlü bir devrimci hareketi almasına rağmen, Berlin Meclisi de, tarihin, sınıf mücadelesiyle değil, parlementodaki tartışmalarla yapılacağına dair yanılsamadan nasibini alıyordu. Oysa ki, her iki meclis de varlıklarını, Mart'taki barikat savaşlarına borçluydular. Prusya'daki liberal Camphausen hükümeti, feodal zorunlulukların ortadan kaldırılması sözünü verince, Marx, raporunun altına büyük harflerle "fakat Bastille hâlâ zaptedilmedi" diye yazmıştı.[72]

Alman devriminin ilk üç ayında liberal burjuvazi, kararsızlık gösterdiği halde, koşulların zorlamasıyla sonuç almaya dönük bir eylemlilik içine girdi. Ve bu doğrultuda, plebyen sınıfları, eski rejimden kalan kurumlara karşı taarruza yönlendirdi. *Neue Rheinische Zeitung* da bu sınıfları, kendi çıkarları için eyleme teşvik etmeye çalıştı. Ancak bu taktiğin uygulanabilir olmadığı, kısa süredc anlaşıldı. Pa-

70 "Camphausen'ın 30 Mayıs Tarihli Oturumdaki Açıklaması" ve "*Vereinbarungsversammlung*'un 15 Haziran Tarihli Oturumu" isimli makalelere bakınız. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973

71 "Radikal Demokratik Parti ve Frankfurt Meclisi'indeki Sol'un Programları", Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 121

72 "*Vereinbarungsversammlung*'un 15 Haziran Tarihli Oturumu". Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 125

ris'teki Haziran isyanının, yani Anayasal Meclis'le Şubat devrimini yapmış olan sosyalist işçiler arasındaki çatışmanın ardından, Komünistler ve onların tutarlı demokratik müttefikleri artık, eski rejime karşı liberal burjuvazi ile birleşmek gibi bir umut besleyemezlerdi. Marx'ın daha sonra *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* isimli kitabında da yazdığı gibi, Haziran olayları, "modern toplumu bölen iki büyük sınıf arasındaki ... ilk büyük çarpışmaydı. Burjuva düzenini koruma veya onu yok etme kavgasıydı."[73] Haziran olaylarının önemi, Avrupa'nın tamamında hemen anlaşılmıştı. Tarihte ilk defa, pratik olarak mümkün olduğu görülen proleter devrim heyulası, Almanya'daki bütün sömürücü sınıfları gericilik tarafına yığmıştı. *Neue Rheinische Zeitung* bu süreçte, ikircikiz biçimde, yenilgiye uğrayan isyancıların tarafında yer almış; "Düzen" sloganı altında monarşistlerden "kızıl cumhuriyetçilere" kadar uzanan işçi sınıfı karşıtı dayanışmayı teşhir etmişti.[74] Fakat ürkek Alman burjuvazisi, Haziran olaylarından ders çıkarmak için Marx'ın yardımına ihtiyaç duymadı.

Yaz ayları boyunca, Berlin ve Frankfurt Meclisleri'nin giderek durağanlaşması ile birlikte, Marx ve Köln'deki yoldaşları, çabalarını, örgüt tabanlarını genişleterek gelecekte ortaya çıkabilecek olanaklar için hazırlık yapmaya yoğunlaştırdılar. İşçi Topluluğu'nun Paris isyancılarını desteklemek amacıyla mitingler düzenlemesinden sonra Gottschalk'ın tutuklanması, Marx için, topluluk üzerindeki etkisini artırmak için bulunmaz bir fırsat yarattı. Temmuz ayında, Moll, topluluğun başkanı, Schapper de başkan yardımcısı seçildi. Topluluk, lonca temelinde seçilen eski yürütme komitesinin yerine daha küçük ve doğrudan seçilen bir yürütme komitesi oluşturularak yeniden örgütlendi.

---

73 Marx, *Surveys from Exile*, Political Writings, Cilt 2, Penguin, s. 58-59
74 "Haziran Devrimi", Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973

Haziran olayları, demokratlar arasında ciddi gerilimlere neden olmuştu. Fakat gittikçe artan baskı ortamında, basın yasaları uyarınca suçlansa da, Marx, Köln Demokratik Topluluğu'nda sahip olduğu desteği pekiştirdi. Burada Marx, açıkça, devrimi yapan tüm "heterojen unsurları" (yani burjuvazi dışındaki kesimler de dahil) temsil eden, ve yeni bir "halk isyanı" ile ortaya çıkacak olan devrimci bir hükümetin kurulmasını savunuyordu.[75] Yaz ayları süresince Marx ve Engels, İşçi Topluluğu'nu, köylüler arasında ajitasyon yapılması yönünde zorladılar; ve Eylül ayında Renanya'da, Köylü Birlikleri'nin kurulmasına, ve bir köylü gazetesinin yayımına başlandı.

Schleswig-Holstein'daki toprak ihtilafı yüzünden Danimarka ile girişilen savaşın fiyaskoyla sonuçlanması, 1848 Eylülü'nde Prusya'da bir krizin patlak vermesine neden oldu. Savaş, ulusal birlik hareketinin simgesi olmuş, ve hatta Alman şovenizminin güçlenmesi için bir olanak haline gelmişti. Kendisine ait silahlı güçleri olmayan Frankfurt Meclisi bile, Alman ulusu adına savaşabilmek için Prusya monarşisine başvurıda bulunmuştu. Rusya ve İngiltere'ye ayak uyduran Prusya'nın da kabul ettiği 26 Ağustos'taki Malmö mütarekesi, Prusya rejimine yönelik bir öfke dalgasının doğmasına sebep oldu. Berlin'de, Köln'de ve diğer Alman kentlerinde askerler ve vatandaşlar arasında çatışmalar yaşandı.[76]

16 Eylül'de, Frankfurt Meclisi'nin Malmö mütarekesini onaylamasıyla birlikte kriz daha da derinleşti. Frankfurt'ta, köylülüğün de önemli bir rol oynadığı bir halk ayaklanması patlak verdi. Bunun üzerine Frankfurt "Reich Hükümeti", düzeni sağlayabilmek için Prusya, Avusturya

75 Hammen, *The Red '48ers*, s. 266
76 "Kriz ve Karşı Devirm", Marx, *The Revolutions of 1848. Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973

ve Hessenli askerleri davet etti. Köln'deki Demokratik Topluluk ve İşçi Topluluğu, Frankfurt Meclisi'ne karşı kitlesel bir gösteri çağrısı yaptı. Renanya Demokratik Kongresi'nin toplanmasının planlandığı 25 Eylül'e gelindiğinde, Köln kenti, ayaklanmanın eşiğine gelmiş durumdaydı. Bu tarihten önceki üç haftalık ajitasyon sürecinde göze çarpmayan ve mümkün olduğunca perde arkasında çalışmayı tercih eden Marx, Demokratik Kongre'nin toplanması durumunda, Köln ile sınırlı kalacak ve intihar anlamına gelecek bir isyanın çıkmasının kaçınılmaz olacağını farketmişti. Halk eylemleri sayesinde polisin, mücadelenin en aktif önderlerini tutuklaması gecikirken; Marx, Kongre'nin iptal edilmesini sağlamayı, ve İşçi Topluluğu ile Demokratik Topluluk'u, provoke olarak isyan girişiminde bulunmamaları konusunda ikna etmeyi başarmıştı. 25 Eylül akşamı, Köln'de barikatlar kuruldu; fakat ordunun barikatlara doğru ilerlemesiyle isyancılar hemen dağıldılar. Kentte sıkıyönetim ilan edildi; anayasacı kent konseyinin desteğiyle, sivil muhafızlar dağıtıldı ve *Neue Rheinische Zeitung*'la beraber üç gazete kapatıldı. İsyan hazırlığı yapmak üzere kurulan Kamu Güvenliği Komitesi'nde oynadığı rol yüzünden her an tutuklanabileceğini düşünen Engels, Fransa'ya kaçtı ve yıl sonuna kadar burada kaldı. Marx'ın diğer önemli destekçilerinin çoğu da ya kaçtılar ya da yakalanıp hapse atıldılar.[77]

Neue Rheinische Zeitung'un yayımına 12 Ekim'de yeniden izin verildi. Ancak gazetenin eski gücüne kavuşabilmesi için zaman gerekiyordu. 17 Ekim'de, Moll ve Schapper'in yokluğunda, Marx, İşçi Topluluğu'nun başkanı seçildi; ve birkaç hafta sonra burada *Ücretli Emek ve Sermaye*[78] üzerine konferanslar verdi.

---

77 "Köln Devrim", Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973

78 Marx ve Engels, Selected Writings (tek ciltlik basım), Lawrence & Wishart, s. 71-93

Bu arada, Alman devrimi de artık dönüm noktasına gelmişti. Devrimin doruk noktasına. Ekim olayları ile, yani Habsburg askeri kuvvetlerinin Macaristan'a gitmek için Viyana'yı aniden terk etmeleri üzerine bu kentte yaşanan başarılı ayaklanma sayesinde, kentin üç haftalığına isyancıların eline geçmesi ile ulaşılmış bulunuyordu. Ağır bir kuşatmanın ardından, 1 Kasım'da Viyana ayaklanması yenilgiye uğradı. Bu anda Prusya monarşisi, kendisini, karşı saldırıya geçecek kadar güçlü hissetti.[79] Kral, Brandenburg Kontu'nun başkanlığında, karşı devrimciliği aşikâr olan bir hükümeti göreve getirdi. Ancak Prusya Meclisi bu hükümete güvenoyu vermeyince, 9 Kasım'da Meclis'i feshe den bir kararname imzaladı; ve on bin askeri Berlin'e yollayarak sıkıyönetim ilan etti. Meclis, feshedilmesine rağmen, toplantılarına devam etmeye çalıştı; ancak, giderek artan tacizlere karşı oldukça pasif kaldı. Meclis üyeleri, silahlı bir direniş örgütleme girişiminde bulunmaktansa, ülkeye dağılarak, halkın vergi ödemeyi reddetmesi için kampanya düzenlemeye kalkıştılar.[80]

Marx, liberal burjuvazinin bir kez daha devrimin peşine takılacağını umut ettiğinden, başlarda, *Neue Rheinische Zeitung* da kampanyaya katıldı. Fakat burjuva muhalefetinin barışçıl bir protestonun ötesine geçmeyeceği anlaşılınca, Marx, pasif direnişi aktif direnişe dönüştürme girişiminde bulundu. *Neue Rheinische Zeitung* ve İşçi Topluluğu, hükümet yetkililerinin zorla görevden alınması, kamu güvenliği komitelerinin kurulması ve yedek askeri birliklerdeki demokratların halk milisleri olarak örgütlenmesi için çağrı yaptı. 21 Kasım'a gelindiğinde, Köln'deki devrimciler kendi silahlı birliklerini oluşturmuş durumdaydılar; fakat bu

79 "Viyana'da Devrim" ve "Viyana'da Karşı Devrimin Zaferi" isimli eserlere bakınız. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973
80 "Berlin'de Karşı Devrim" ve "Daha Fazla Vergiye Hayır!" isimli eserlere bakınız. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973

birlikler iki gün sonra, kendilerinden çok daha güçlü olan Prusya garnizonu karşısında mücadele etmeden dağıldılar. Köln kent konseyi, vergi toplanmasının durdurulması talebini reddetti; ve Frankfurt Reich hükümeti, bunu geçersiz sayan bir Ulusal Meclis kararını açıkladı. Burjuvaziyi yeniden monarşist bir çizgiye çekmek için "kızıl korku" kozunu kullanan Friedrich Wilhelm, Aralık ayında, yüzeysel derecede liberal olan bir anayasa hazırlatarak, yeni gerici bloğunu sağlamlaştırdı. Ve devrim güçlerinin tamamen bozguna uğratılması için uygun fırsatı kollamaya başladı.

Aralık 1848'te kaleme aldığı, "Burjuvazi ve Karşı Devrim" isimli makale dizisinde Marx, Prusya burjuvazisinin gerici kampa kayış sürecini tahlil etti. Buna karşılık, Manifesto'da, Almanya'daki burjuva devrimi sürecine, İngiltere'nin ve Fransa'nın burjuva devrimlerine oranla daha güçlü bir işçi sınıfı ile girildiği olgusundan yola çıkarak, Alman proletaryasının, iktidarı, burjuva devrimi gerçekleştikten hemen sonra ele geçireceğini öngörmüştü. Şimdi ise, sözü edilen eşitsiz gelişimin etkisiyle, Alman burjuvazisinin, iktidarı hiçbir şekilde ele geçirmeyeceğinin farkına varmıştı.

Alman burjuvazisi öylesine miskince, öylesine korkakça ve öylesine yavaş gelişmişti ki, feodalizmin ve mutlakiyetçiliğin karşısına bir tehdit olarak çıktığı anda, proletaryanın, ve proletarya ile çıkar ve fikir ilişkisi olan kentsel katmanların, kendi karşısına bir tehdit olarak çıktığını düşündü... Prusya burjuvazisi, 1789'daki Fransız burjuvazisinin aksine, eski toplumun temsilcileri olan monarşi ve soyluluk karşısında modern toplumun *tamamını* temsil eden sınıf değildi. Bir tür ayrıcalıklı zümre düzeyine inmişti... başlangıçtan itibaren halka ihanet etme eğiliminde olmuştu... çünkü kendisi çoktan eski toplumla ait hale gelmişti.[8]

Dolayısıyla, Almanya'daki burjuva devriminin, bizzat burjuvazinin kendisinden yardım görmesi mümkün değildi. Bu, Marx'ın ilk kez Aralık 1848'de formüle ettiği, paradoksal fakat hayati derecede önemli bir vargı idi.

O zaman, burjuva devrimi nasıl başarıya ulaşabilirdi? Ve proletarya hangi taktiği benimsemeliydi? Bu beklenmedik durum için Marx, o ana dek somut bir plan oluşturamamıştı. Bunu, ancak 1849'daki yenilgilerin ardından yapabilecekti. Eğer burjuvazi, kesin olarak karşı devrimin safına geçtiyse, o zaman proletaryanın, burjuvaziyle olan karşıtlığını ikinci plana atmasına gerek kalmamıştı. Proletarya, devrimin bir sonraki raunduna daha iyi hazırlanmak için, kendi bağımsız örgütünü inşa etmeye serbestçe yoğunlaşabilirdi. 1849'un ilk aylarında Marx, demokratlardan yavaş yavaş uzaklaştı; ve Komünist Birlik'in Merkez Komitesi'ni lağvederek engellediği bağımsız işçi partisinin kurulması için kolları sıvadı. Yeni Prusya anayasasının varlığında düzenlenen ve demokratik olmayan seçimlerde Marx, yine de Köln İşçi Topluluğu'nun demokrat adayları desteklemesi konusunda ısrarcı olmuştu. Bu nedenle, kendisini "işçilerden sermaye egemenliğine katlanmalarını talep etmekle"[82] suçlayan Gottschalk hizbinin sert muhalefetine maruz kalmıştı. Fakat 18 Şubat'ta *Neue Rheinische Zeitung*'un sütunlarında, gazetenin demokratik partiyi değil, "şimdiye kadar sadece başlangıç aşamasında varolmuş bulunan halkın partisini"[83] temsil ettiğini söyleyen yeni ifadeler yer aldı. Gazete, artık yüzünü kesin olarak işçi sınıfına dönmüş durumdaydı; ve Wilhelm Wolff'un, Silezyalı köylülerin düzmece "kurtuluşunu" ele alan makaleleri ile

---

81 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 193-194

82 İşçi Topluluğu'nun gazetesi olan *Freiheit, Arbeit*'tan (Özgürlük, İş) aktaran Hammen, The Red '48ers, s. 372

83 "Stein", *Marx Engels Werke*, cilt 6, Dietz Verlag, Berlin, 1956-64, s. 298

Marx'ın *Ücretli Emek ve Sermaye* üzerine konferanslarını yayımlıyordu. 14 Nisan'da Marx ve arkadaşları demokratlarla olan bağlarını resmen kopardılar; ve bunun yerine "işçi topluluklarının daha sıkı bir birliği"[84] için çalışacaklarını duyurdular. Bundan iki gün sonra Köln İşçi Topluluğu, Renanya ve Vestfalya'daki işçi topluluklarının katılacağı ve 6 Mayıs'ta düzenlenecek bölgesel bir kongre için çağrı yaptı. Kongreye hazırlık olması açısından, *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin kopyalarını, kendi tüzüğünü ve başka bazı belgeleri, diğer topluluklara da gönderdi.

1849 baharında Marx ve Engels, Alman Devrimi'nin kurtuluşunun, yalnızca dışarıdan gelecek bir desteğe bağlı olduğu kanısındaydılar. Macar ulusal ordusu, işgalci Avusturya güçlerini ülkesinden defetmişti; ve hatta, Viyana'ya doğru ilerlemesi bekleniyordu. Fransa'da Kurucu Meclis kendisini feshetmişti; ve burada devrimin daha da ilerlemesi mümkün görünüyordu. Ancak bu arada, Alman devriminin son çarpışmasının zemini, Marx'ın ve Engels'in hiç de ummadığı bir biçimde hazırlanıyordu. 4 Mart'ta Avusturya hükümeti, Habsburg İmparatorluğu'nun bölünmez bir monarşi olduğunu ilan etti. Bu, imparatorluğa bağlı Alman illeri ile Alman olmayan iller arasındaki tüm iktisadi ve askeri ayrımların, tarihte ilk defa silinmesi, ve böylelikle de Frankfurt Meclisi'nin Alman birliğine yönelik iddialarının boşa çıkması anlamına geliyordu. Anayasa hazırlama sürecini tamamlayan Frankfurt Meclisi, Alman Avusturyası üzerindeki iddialarından vazgeçti; ve Prusya kralı Friedrich Wilhelm'e, "küçük Almanya"nın kralı olmasını teklif etti. Ne var ki, Friedrich Wilhelm, bu teklifi 12 Nisan'da reddetti. İyice iktidarsızlaşmış olan Meclis, son bir hamle yapacak enerjiyi toplamış; ve Sol, tarihte ilk kez Meclis'te çoğunluğu ele geçirmişti. Son ana kadar barışçıl bir ilerle-

84 "Deklarasyon", a.g.e., s. 426

me yanılsamasına sıkı sıkıya bağlı kalan küçük burjuvazi, güçlü bir mutlakiyete geri dönülmesi olasılığıyla yüz yüze gelince, Frankfurt anayasasının arkasında mücadeleye dahil olmaya karar verdi; ve kısa bir süre içerisinde Dresden'de, Prusya Renanyası'nda ve Baden'de ayaklanmalara yol açan bir ajitasyon çalışmasına başladı.

Marx ve Engels, Reich Anayasası Kampanyası'na tepki vermekte geciktiler; çünkü bu kampanya, birleşik demokratik bir cumhuriyeti değil, yalnızca, anayasal monarşiye dayalı bir federasyonu hedefliyordu. Ancak bu hareket bir ayaklanmaya dönüşünce, Marx ve yandaşları tüm güçleriyle bu kampanyayı desteklediler. Ne var ki, Renanya'daki isyan, kısa sürede yenilgiye uğradı. Silahlı mücadele başlatılması sırasında inisiyatifi eline alan küçük burjuvazi, ayaklanma başlar başlamaz uzlaşmacı bir tutum içerisine girdi. Örneğin, Engels'in askeri konularda tavsiyelerde bulunmak üzere gittiği Elberfeld'de, devrim, bir zamanki önderleri tarafından sahipsiz bırakılmıştı. 16 Mayıs'ta Marx'ın sınırdışı edilmesine karar verildi. *Neue Rheinische Zeitung*'un 19 Mayıs'ta, kızıl renkte basılan son sayısındaki "Köln İşçilerine"[85] isimli başmakalede Marx, vakitsiz ve yalıtılmış bir ayaklanmaya girişilmemesini tavsiye etti. Ancak gazete aynı zamanda, "birkaç hafta, hatta birkaç gün içinde Fransa, Polonya, Macaristan ve Almanya'nın devrimci ordularının Berlin'de olacağı"[86] yönünde iyimser bir öngörüde de bulunuyordu.

Marx ve Engels, Köln'den ayrılıp Frankfurt'a geçtiler. Devrimci güçlerin kararlı bir siyasal önderliğe sahip olmaları için, dağılmakta olan Frankfurt Meclisi'ni boş yere canlandırmaya uğraştılar. Askeri eylemler yalnızca, neredeyse bütün devlet yapısının isyancıların eline geçtiği Ba-

85 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 264
86 "Halkıma", *Marx Engels Werke*, cilt 6, Dietz Verlag, Berlin, 1956-64, s. 515

den ve Palatina'da bir haftadan fazla sürdü. Engels, Temmuz ayına kadar Prusyalılara direnen Baden ordusuna katılırken, Marx, Paris'e gitti. Ancak kısa bir süre sonra Cavaignac hükümeti tarafından sınırdışı edilince, Londra'ya geçti.

ULUSAL SORUN

Almanya'daki Komünist Partisi'nin Talepleri'nin ilki, "Almanya'nın tamamının, tek ve bölünmez bir cumhuriyet olduğunun ilan edilmesi"[87] idi. Avusturya ve Rusya'nın ulusötesi imparatorluklarının hakimiyetinde bulunan Orta ve Doğu Avrupa'da, milliyetçilik ve demokrasi, kaçınılmaz olarak birlikte büyüyordu. Burjuva devimi, ancak, Habsburg İmparatorluğu'nu dağıttığı, küçük Alman prensliklerini birleştirdiği ve Rus müdahalesine karşı bir engel oluşturduğu durumda başarılı olabilirdi.

Marx ve Engels, başlarda, etkisi altında kaldıkları burjuva demokratların Rusya'ya ilişkin düşüncelerini benimsemiş durumdaydılar. Bu görüşe göre Rusya, Avrupa uygarlığına kabul edilemeyecek denli barbar bir Asya ülkesi idi. Daha sonraki yıllarda bu Avrupa merkezci bakış açısını terk etseler de, Rus olan herşeye karşı körükörüne antipati beslemekte haklı olduklarını düşünüyorlardı. 1848 döneminde, Rus toplumundaki herhangi bir sınıfın devrimci harekete destek vermesi olasılığı bulunmuyordu. 1815'ten beri Çarlık Rejimi, Kutsal İttifak'ın en güçlü üyesi ve gericiliğin en güçlü kalesi olarak Avrupa'daki etkisini kullanmakta hiç tereddüt etmiyordu. 1830'daki Fransız devrimine yönelik bir Rus müdahalesinin, Polonya'daki ayaklanma sayesinde engellendiğine, ve Çar'ın, 1849'daki Macar

87 Marx, *The Revolutions of 1848. Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 109

devrimini bastırmak amacıyla Rus birliklerini bu ülkeye göndermeyi düşündüğüne dair yaygın bir inanç vardı.

Polonya, 1795'ten beri, Prusya, Avusturya ve Rusya arasında tamamen parçalanmış durumdaydı. Polonya'nın bağımsızlığını desteklemek, bütün demokratlar için doğal bir düşünceydi. Alman birliği ile birlikte Polonya'nın bağımsızlığı, Marx ve Engels'in Orta ve Doğu Avrupa'daki ulusal sorunlara ilişkin geliştirdikleri tavrın temel taşını oluşturuyordu. Marx ve Engels, ulusal sorunu komünist programlarına ilk kez, 1848 devrimleri patlak vermeden birkaç hafta önce, 29 Kasım 1847'de yaptıkları konuşmalarda dahil ettiler. Ulusal soruna ilişkin geliştirdikleri politikada, Polonya'nın restorasyonu çok önemli bir yere sahipti. Ancak yine de Marx'ın konuşmasında, bilimsel komünizmin 1846 ile 1848 arasındaki formülasyonlarının önemli bir özelliği olan oldukça idealist bir öfori, kendisini o denli göstermekteydi ki; Marx, Polonya'nın bağımsızlığı için verilen mücadeleyi, yaklaşmakta olduğuna inandığı evrensel proletarya devriminin bir yan ürününe idirgeme eğilimi sergiliyordu. "Proletaryanın burjuvazi karşısındaki zaferi, aynı zamanda tüm ezilen ulusların kurtuluşu anlamına gelecekti"; ve "diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, proletarya ile burjuvazi arasındaki karşıtlığın en fazla geliştiği ülke İngiltere" olduğundan, "Polonya, Polonya'da değil, İngiltere'de özgürleştirilmeliydi".[88] Fakat Engels şimdiden, Polonya'daki bağımsızlık hareketinin Alman devrimi için taşıdığı taktiksel önem ile ilgileniyordu. Alman demokrasisi ile Polonya'nın kurtuluşu birbiriyle ilişkiliydi; çünkü "hem Almanya'nın hem de Polonya'nın özgürleşmesi için birinci koşul, Almanya'daki mevcut siyasi rejimin alaşağı edilmesi..., ve Rusya'nın Dinyester ve Dvina nehirlerine kadar geri çekilmesi" idi.[89]

---

88 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 100
89 "22 Şubat 1848 tarihli Konuşma", Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 108

1848 devrimi sırasında Neue Rheinische Zeitung'un editörleri olarak Marx ve Engels'in, ulusal soruna ilişkin daha özgün ve daha ayrıntılı bir siyaset geliştirmeleri gerekiyordu. Mutlakiyetin yıkılmasının güçlü ulusal devletlerin kurulmasını gerektirdiğini bilen ve ulusal sorunlar konusunda genellikle, kendisinin ve Marx'ın görüşlerinin sözcülüğünü üstlenen Engels, "büyük tarihsel uluslar" teorisini ortaya attı. Bu teoriye göre, dört ülkenin, yani Almanya, Polonya, Macaristan ve İtalya'nın halkları, Orta ve Doğu Avrupa'da kalıcı olabilecek ulusal devletler kurma yeteneğine sahip halklardı.

Engels'in, büyük tarihsel uluslar ile tabi olmaya mahkum, daha küçük milliyetler arasında böyle bir ayrım yapmasının nedeni, ulus ötesi imparatorlukların, farklı toplumsal gelişme düzeylerinde yer alan ve birarada yaşamakta olan halkları içeren, karmaşık yapılara sahip olmasıydı. Komünist Manifesto'da her ne kadar, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte "ulusal farklılıkların ve halklar arasındaki karşıtlıkların günden güne daha da fazla yok olmaya yüz tuttuğu"[90] iddiası yer alıyorsa da bu karşıtlıklar, o dönemde Avrupa'nın doğusunda hızlıca açık çelişkilere dönüşüyorlardı. Bu karşıtlıklar, 1848 devrimlerinde, sınıf karşıtlıkları kadar önemli rol oynamışlardı. Ulusal toplulukların birbirleriyle karıştıkları düşünüldüğünde, bu karşıtlıkların soyut adalet ilkelerine göre çözülmesi olanaksızdı. Marx ve Engels, her ulusal topluluğun kendi kaderini tayin hakkını mutlak bir hak olarak kabul eden idealist "milliyetler ilkesi"ni, her durumda reddediyorlardı. Almanlar, Polonyalılar, Macarlar ve İtalyanlar, birlik ve bağımsızlık için verdikleri mücadeleyi kalıcılaştırma yeteneğine sahip olduklarını uzun süre önce kanıtladıklarından, Marx ve Engels, proletarya hareketinin bu ulusal hareketleri desteklemesi

90 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 85

gerektiğine karar verdiler. Bu süreçte, Çekler, Slovaklar, Hırvatlar ve Sırplar gibi daha küçük ve sesleri daha az çıkan milliyetlerin taleplerini görmezlikten gelindi.

Engels'in 1848'den önceki yazılarına gönderme yaparak gösterdiği gibi[91], Marx ve Engels hiçbir zaman kaba bir Alman şovenizmini savunmak gibi bir hataya düşmemişlerdi. 1848 devrimi sırasında, Frankfurt Ulusal Meclisi, önceden Polonya'ya dahil olup daha sonra Prusya'nın eline geçen ve çoğunlukla Polonyalıların yaşadığı Poznan (Almanca'da Posen) ilinin bir bölümünün Almanya'ya geçmesini talep ettiğinde, Marx ve Engels, bunu, Alman milliyetçiliğinin şovenistçe yozlaştırılması olarak değerlendirip buna karşı mücadele etmişlerdi. Marx ve Engels'in 1848'deki hatası, daha ziyade, genel bir büyük ulus şovenizmi içerisine girmeleriydi. Bu düşünce, Avrupa'daki daha küçük halkların, tarihin mantığı uyarınca mahkum edildikleri ve özerkliklerini sonsuza dek yitirdikleri kanısına dayanıyordu.

Neue Rheinische Zeitung'un ulusal soruna dair benimsediği siyaset, büyük tarihsel uluslar ile diğer milliyetler arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıkların, büyük tarihsel ulusların küçük milliyetleri kendi aralarında bölüşebilecekleri denli ciddi olduğu ön kabulüne dayanmaktaydı. Ancak gerçekte, büyük uluslar ile diğerleri arasındaki farklılıklar bunu mümkün kılacak kadar büyük değildi. Çeklerin içerisinde bulunduğu durum, Marx ve Engels'in bu yanlışının en çarpıcı örneğiydi. Ağırlıklı olarak Çeklerin yaşadığı Bohemya ve Moravya eyaletleri, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturmuştu. Nitekim, Frankfurt Meclisi bu eyaletleri Avusturya'dan birleşik bir Almanya adına istediği zaman, talebini yalnızca, bu eyaletlerde önemli büyüklükte bir Alman azınlığının varolması-

91 "Demokratik Panslavizm", Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 237

na değil, Almanya ile bu eyaletler arasındaki tarihsel bağa da dayandırmıştı. Slav kökenli milliyetlerin genel olarak Almanlardan daha geri olduğu, Orta ve Güney Slavlarında görülen kültürel ve ekonomik gelişmenin de büyük ölçüde Alman komşularının etkisi sayesinde gerçekleştiği şüphesiz doğrudur. Ancak Çeklerin "hiçbir zaman bir tarihe sahip olmadıkları"nı[92] söylemek, Engels'in tarih bilgisi dağarcığında, en hafif deyimle, büyük bir boşluğa işaret etmektedir. Bakunin'in[93] "demokratik Panslavizm" programına karşı çıkarken Engels, "Polonyalılar, Ruslar ve en çok da Türkiye'deki Slavlar haricinde hiçbir Slav halkının geleceği yoktur. Bunun oldukça basit bir nedeni vardır; bu saydığımız Slav toplulukları haricindeki bütün Slavlar, kalıcı bir bağımsızlık için gereken temel tarihsel, coğrafi, siyasal ve sınai koşullardan yoksundurlar"[94] diyecek kadar ileri gitmiştir. Fakat, Almanya ile ilelebet sürecek bir bütünleşmeye razı olmayan Çekler, 1848'de ulusal bağımsızlığa yönelik bir siyasi harekete dönüşecek olan büyük bir kültürel rönesansın çoktandır etkisi altındaydılar. Slovaklar, Hırvatlar, Sırplar ve diğerleri de kısa bir süre sonra Çeklerin izinden gideceklerdi.

Dolayısıyla dört "büyük tarihsel ulus", Marx ve Engels'in ulusal soruna ilişkin politikaları için yeterli bir temel oluşturmuyorlardı; ve kabul edilmesi mümkün olmayan bu

---

92 a.g.e., s. 232

93 Mikhail Bakunin özellikle, işçi sınıfı hareketi içerisindeki eğilimlerden biri olan devimci anarşizmin kurucusu olarak anımsanmaktadır. Bu konu üzerinde Marx'la aralarında ortaya çıkan görüş ayrılıkları için *The First International and After*'ın girişine (bu kitabın 2. Bölümü) bakınız. Bakunin, 1840'lı yılların ortalarında Almanya'daki Genç Hegelci çevrenin bir üyesi olmuştu ve Deutsche *Französische Jahrbücher* ilk çıktığında Marx'a yakındı. O dönemde halen bir devrimci demokrat olan Bakunin, 1848 devrimine aktif olarak katıldı Mayıs 1849'da Reich Anayasası Kampanyası sırasında, Dresden ayaklanmasında öncü rol oynadı. Ancak yakalandı ve Rus hükümetine teslim edildi. On iki yıl hapiste kaldıktan sonra kaçmayı başardı.

94 a.g.e., s. 231

taktik, 1848 devriminin uğradığı başarısızlığın nedenlerinden bir tanesiydi. Almanya'daki tüm sınıfların Çeklerin bağımsızlığına karşı çıkması, Çek milliyetçiliğinin Rus yanlısı bir çizgiye kaymasına neden olurken, Hırvat milliyetçiliğinin Macarlar tarafından bastırılması, Habsburg monarşisinin Hırvat ordusunu devrimci Viyana'ya karşı kullanmasına olanak sağladı. *Neue Rheinische Zeitung*, Almanların Çek milliyetçiliğine muhalefet etmesini desteklemiş; Macarların Hırvat milliyetçiliğini bastırmasını ise aktif olarak teşvik etmişti. Slavların yoğun olarak yaşadığı topraklardaki koşulların çeşitliliği düşünüldüğünde, Bakunin'in 1848'de ortaya koyduğu demokratik Panslavist hareketi programı da kesinlikle ütopik bir programdı. Bakunin'in kabul ettiği "milliyetler ilkesi" ise, Engels'in de söylediği gibi, hem idealist hem de uygulamaya geçirilmesi olanaksız bir ilkeydi.. Fakat Bakunin en azından, çeşitli Slav topluluklarına ait milliyetçilik hareketlerinin gücünün farkına varmış; ve bunların Çarlık karşıtı potansiyelinden yararlanmaya çalışmıştı. Habsburg monarşisi, tabiiyeti altındaki ulusları birbirine düşürmek sayesinde 1848 devriminden ayakta kalarak çıkmayı başarmıştı. Ancak Marx ve Engels, Habsburg monarşisininn bu politikasına karşı, herhangi bir açılım geliştirmekte tamamen başarısız oldular.

KOMÜNİST BİRLİK'İN BÖLÜNMESİ

İngiltere'de sürgünde bulunduğu ilk yıl içerisinde Marx, 1849 yenilgilerinin geçici bir gerileme olduğuna inanıyordu. Bu yüzden çabasının büyük bir bölümünü Komünist Birlik'in yeniden inşa edilmesine harcadı. Bu doğrultuda aynı zamanda Alman İşçi Eğitim Derneği'nde ve Sosyal Demokrat Mülteci Komitesi'nde çalıştı. Ayrıca Hamburg'da *Neue Rheinische Zeitung Revue* isimli, aylık bir ya-

yın çıkarılması işini örgütledi. Komünist Birlik'in Merkez Komitesi, 1848 yılının sonbaharında Londra'da, Eylül krizinin ardından Almanya'yı terk eden, ancak o güne dek Almanya ile bağları zayıf kalan yeni sürgünler tarafından kurulmuştu. Marx her ne kadar Mayıs 1848'de eski Merkez Komitesi'ni feshetmiş olsa da, artık açık siyasal çalışmanın olanaksız hale geldiğinin ve yeni bir gizli örgütün gerekli olduğunun farkına vardı. Londra'ya gelir gelmez oy birliğiyle yeni Merkez Komitesi'ne seçildi. Baden ayaklanmasının yenilgiye uğramasının ardından İsviçre'ye iltica eden Engels de, Ekim ayında Londra'ya geçerek Marx'la birlikte çalışmalara katıldı.

Bu dönem boyunca Marx ve Engels Merkez Komitesi adına, Mart ve Haziran 1850 tarihli ve *Merkez Komitesi'nin Komünist Birlik'e Seslenişi* adını taşıyan iki genelge yazmışlardı. Mart ayında yayınladıkları ve diğerine göre daha önemli olan genelge, 1848 deneyiminden, kısa bir süre içerisinde gerçekleşmesi beklenen Alman devriminin yeni aşamasında uygulanacak teorik ve taktiksel dersler çıkarıyordu. İsmi verilmeyen kişilerin eleştirisi ile başlıyan bu metinde Marx ve Engels, aslında kendilerini eleştiriyorlardı. Genelgede, "harekete doğrudan dahil olan üyelerin büyük bir bölümünün, gizli toplulukların vaktini doldurduğuna ve açık eylemliliğin tek başına yeterli olduğuna dair" bir düşünceye sahip olmaları eleştiriliyordu. Bu eğilimin öncülüğünü Marx ve Engels ile onların *Neue Rheinische Zeitung*'daki müttefikleri yapmıştı. Ve eğer "tek tek bölgeler ve komünler Merkez Komitesi ile olan bağlarının zayıflamasına ve giderek kopmasına göz yummuşlarsa", bundan doğrudan Marx sorumlu idi. Kendisi, yürütmedeki yetkisine dayanarak, Merkez Komitesi'ni tek yönlü olarak feshetmiş ve böylece devrimin en kritik döneminde, Birlik'in çalışmasını fiilen engellemişti. Birlik örgütünün da-

ğılmasıyla işçilerin partisinin, "küçük burjuva demokratların tam egemenliği ve önderliği altına girmesi" suçlamasına gelirsek; Köln İşçi Topluluğu'nun seçimlerde bağımsız işçi adaylar göstermesini kasıtlı olarak engelleyen ve işçi hareketini Şubat 1849'a kadar geniş demokratik cepheye tabi kılan da, bizzat Marx ve Engels'dir."[95]

Marx'ın önceki taktiksel yaklaşımını hükümsüz kılmış olan ve Marx ve Engels'i böyle bir özeleştiri yapmaya iten beklenmedik gelişme, Prusya'daki liberal burjuvazinin gericilik saflarına katılmasıydı. Marx bu durumu, "Burjuvazi ve Karşı Devrim" isimli çalışmasında tahlil etmiştir. Marx, Komünist Manifesto'da, Almanya'daki proleterya devriminin, burjuva devriminin hemen arkasından geleceğini iddia etmişti. Şimdi ise, burjuva devrimi kendi doğal önderi olan burjuvazi tarafından terkedildiğine, ve dolayısıyla feodalizm ile mutlakiyetçiliğin yok edilmesi görevi sadece plebyen sınıflara kaldığına göre, burjuva devrimi, proletarya devriminin ilk aşamalarına doğrudan dahil olacakmış gibi görünüyordu. Bu bakış açısı ile Marx, Mart genelgesinde "sürekli devrim" taktiğini geliştirdi. Bir sonraki devrimin patlak vermesi durumunda küçük burjuva demokratların, Reich Anayasası Kampanyası ile başlattıkları mücadeleyi devam ettirerek inisiyatifi ele almaları beklense de, Marx, Alman işçi sınıfının, feodalizm karşıtı mücadelede önderliğini dayatması ve devrimi, mutlakiyetin yıkılmasının ardından, sermayenin de alaşağı edilmesine kadar sürdürmesi gerektiğini ortaya koydu.

Bu yüzden Marx, mevcut yönetimlere karşı küçük burjuvazi ile birlikte savaştıktan sonra işçi sınıfının, yeni rejim işbaşına geldikten sonra silahlarını bırakmaması gerektiği-

95 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 319-320

ni vurgulamaktadır. İşçiler silahlanmalarını ve örgütlülüklerini sürdürmelilerdi ki, küçük burjuva demokratlar iktidarı alsa bile, işçi sınıfı "küçük burjuvazinin, iktidarı, silahlanmış olan proletaryaya karşı kullanmasını mümkün olduğunca zorlaştırmalı, ve ... burjuva demokrat yönetimin, daha en baştan, kendi yok oluşunun tohumlarını taşımasını ve proletarya tarafından alaşağı edilmesini kolaylaştıracak koşulları dayatmalıdır."[96]

"Alman işçilerinin, daha ileri bir devrimci gelişim yaşamadan iktidara gelmeleri ve kendi sınıf çıkarlarını gerçekleştirmeleri mümkün olmasa"[97] da, işçilerin bu anda, kendi bağımsız siyasi iktidarlarını gerçekleştirmek sorunu üzerinde durmaları gerekiyordu.

Marx, devrimci teorisine ait iki önemli noktayı bu bağlamda geliştirmiştir. Bunlardan birincisi, devlet aygıtının sadece, bir sınıfın kontrolünden ötekinin kontrolüne geçen bir kurum olmadığı, ve işçi sınıfının, kendi devlet aygıtını, mülk sahibi sınıfların devlet aygıtının yanında ve ona karşı inşa ederek, iktidarı ele geçirmeye hazırlanması gerektiğidir. İşçilerin, Marx'ın "yerel devrimci konseyler" veya "devrimci işçi hükümetleri" adını verdiği, kendilerine ait, silahlı ve sınıfı temsil eden karşı devlet (counter-state) örgütlerine sahip olmaları gerekecekti. Bu örgütler, 1871'de Paris Komünü ve 1905 ile 1917'de Rus Sovyetleri ile somut tarihsel karşılıklarını bulacaklardı. İkinci önemli husus ise, bu karşı devlet örgütlerinin komünistlere yeni bir görev yüklemesiydi. Marx Manifesto'da, komünistlerin görevini proletarya partisi içinde propaganda çalışması yapmakla sınırlandırmışken, bu aşamada, karşı devlet iktidarının kurulması görevinin yalnızca işçilerin partisine değil,

96 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 325
97 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 330

özellikle, bu partinin en ileri kesimi olarak örgütlenen komünistlere ait olduğunu açıklıyordu.

Mart Genelgesi bilimsel komünizm siyaseti açısından önemli bir teorik ilerlemeye işaret ediyordu. Ancak pratikte sürekli devrim taktiğinin, 1850 Almanyası'ndaki koşullarda uygulanabilmesi mümkün değildi. Marx ve Engels, 1848'deki devrimci döneme, esasen hatalı bir kabulle, yaklaşan devrimci dalganın, burjuva düzeninin sonunun başlangıcına işaret ettiği kabulü ile girmişlerdi. Bugünden geriye bakıldığında, sanayi kapitalizminin İngiltere'de bile henüz ilk aşamalarında, Kıta Avrupası'nda ise emekleme döneminde olduğu görülmektedir. 1848 dönemi boyunca Marx ve Engels, aslında uzak gelecekte yaşanacak olan gelişmelerin o dönemde yaşanacağını düşünme eğliminde olmuşlardı. Bu yanlış hüküm, bilimsel komünizme ait fikirlerin yeni ortaya çıkmış olmasına ve bu fikirlerin, zamanının koşullarına göre çok ileride olmasına bağlanabilir.[98] 1848-1849 devriminde, proletarya devriminin hayaletinin Alman burjuvazisini uzlaşmacı bir çizgiye nasıl çektiğini; ve böylelikle de Marx ve Engels'in başta ortaya attıkları, burjuva devriminde burjuvaziyle ittifak yapma taktiğinin nasıl hükümsüz kaldığını görmüştük. Burjuvazi gericilik safına geçtikten sonra, sosyalizmin yine de Almanya'nın tarihsel gündeminde olduğunu ve kapitalizmi devirmek için sadece, proletaryanın sınıf bilincine sahip olarak örgütlenmesinin gerekli olduğunu düşünmek, Marx ve Engels'i yeni bir taktiksel yanlışa sürükledi. Sürekli devrim taktiği işe yarayamazdı; zira o dönemdeki Alman işçi sınıfının zayıflığı, sadece, siyasal ve ideolojik düzlemde olgun-

98 Engels'in *Fransa'da Sınıf Savaşımları* için 1895'te yazdığı önsöze bakınız. "Tarih, bizi ve bizim gibi düşünenleri haksız çıkarmıştır. O dönemde Kıta Avrupası'ndaki iktisadi gelişme durumunun, kapitalist üretimin ortadan kaldırılabilmesine olanak verecek denli gelişmiş olmaktan bir hayli uzak olduğunu açıkça göstermiştir. Bunu, 1848'den bu yana bütün Kıta Avrupasını saran iktisadi devrim sayesinde kanıtlamıştır..."

laşmamış olmasıyla değil, Alman kapitalizminin ekonomik anlamda yeterince gelişmemiş olmasıyla da ilgiliydi. Siyasi koşullar nasıl olursa olsun, Alman proleteryasının, kapitalizmi yıkıp sosyalist bir ekonomiyi kurmak için en ufak bir şansı bulunmuyordu.

Gerçek şu ki, 1848'deki devrimci hareket, kesin olarak çoktan yenilgiye uğramıştı. Kapitalizm Almanya'da, eski rejim devrimci biçimde yıkılmadan zafer kazanacaktı. Bunun yerine eski rejim, kendi "modernizasyonu"na girişecekti; ve Almanya, Prusya orduları aracılığıyla yukarıdan birleştirilecekti. Devrimci bir durumun yokluğunda, Mart genelgesinde sunulan taktiklerin pratikte sınanması mümkün olmadı; ve proletaryanın burjuva devrimi sürecindeki konumuna dair sorun, Marksist teoride, neredeyse yarım yüzyıllık bir süre boyunca tartışılmadı. Marksizm bu sorunla bir kez daha, ancak 1905 yılında Rusya'da, burjuvazinin, "kendi" devrimi karşısında hakimiyetini yitirmesi ile ortaya çıkan durum sayesinde yüz yüze geldi. Bu esnada Lenin, Rus devrimi için, eşitsiz gelişimin Rusya'daki biçimine tam anlamıyla uyan, "proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü" isimli bir taktik geliştirmişti. Lenin'e göre, Rusya'nın güncel koşullarında proletarya, burjuva devriminin önderliğini ele geçirmek için mücadele etmeli; ve hatta, kurulacak bir geçici devrim hükümeti ile, belirli bir süre için devlet iktidarını ele geçirmeliydi. Proletarya, küçük burjuvazinin yapamayacağını yaparak, tüm feodal ve mutlakiyetçi izleri kesin olarak silmeli ve böylelikle de kendi nihai amaçlarını gerçekleştirmek için en uygun koşulları hazırlamalıydı. Bunu yaparken, sosyalizme doğrudan geçmenin mümkün olacağını düşünmek gibi bir yanılsamaya kapılmasına gerek yoktu; ve aslında, eski rejimi kesin biçimde yenilgiye uğratmak için hâlâ bir bütün olarak köylülüğün (yani sadece kırsal prole-

taryanın değil) desteğine ihtiyacı olduğundan, sosyalizme doğru ilerleme girişiminden bu aşamada vazgeçmesi gerekiyordu.[99]

1850 yılının Almanyası'nda uygulanması pek mümkün olmasa da, sürekli devrim taktiği, işçi hareketi için çok değerli bir siyasal miras olarak kaldı. Bu taktik, Trotski tarafından, 1905 Rusyası için yeniden ortaya atıldı. Lenin ise o dönemde, burjuva demokratik devrimi bir proleter devrime dönüştürmek için koşulların henüz yeterince olgunlaşmadığını düşünüyordu. Ancak 1917'de, Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı Avrupa çapındaki kriz sayesinde, Lenin ve Bolşevik Parti, sürekli devrim taktiğini başarıyla uygulamış, o tarihte patlak veren Rus devrimini, çarlığın yıkılmasından sermayenin alaşağı edilmesine doğru ilerletmişlerdi.

Haziran Genelgesi, baskıcı uygulamaların yarattığı zorlu koşullara rağmen, Komünist Birlik örgütünün Almanya'da canlandığı bir döneme denk gelmiştir. Genelge, taktiksel bir eylemin önkoşulu olarak komünistlerin örgütsel bütünlüğünde ısrarcı olması, ve Birlik'in, İngiliz Çartistlerinin sol kanadıyla, sürgündeki Fransız Blankistleri ve Macar Devrimcileri ile kurduğu uluslararası ittifaklara önem atfetmesi bakımından oldukça dikkate değerdi. Nisan 1850'de Birlik'in Merkez Komitesi, Blankistler ve sol kanat Çartistler ile birlikte gizli bir uluslararası örgüt kurdu. "Dünya Devrimci Komünistler Topluluğu" isimli bu örgütün yapısı, sınırlı sayıdaki önder kadro ile sınırlı idi; ve yeni bir devrimin patlak vermesi beklentisi ile, karşılıklı destek vaadi temelinde kurulmuştu. Blankistlerden Adam ve J. Vidil, Çartistlerden G. Julian Harney ve Komünist Bir-

99 Lenin'in "Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasi'nin İki Taktiği" isimli eserine bakınız.

lik'ten Marx, Engels ve August Willich'in imzaladığı Topluluk tüzüğünün ilk iki maddesi şöyleydi:

1- Topluluğun amacı, tüm ayrıcalıklı sınıfları alaşağı ederek bu sınıfları, insanoğlunun nihai örgütlenme biçimi olan komünizmin gerçekleştirilmesine kadar sürekli devrim sürecini yürütecek olan proletarya diktatörlüğüne tabi kılmaktır.

2- Bu amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda, topluluk, cumhuriyetçi kardeşlik ilkesine uygun bir biçimde, tüm ulusal sınırlamaları bir kenara bırakarak, devrimci komünist partinin bütün eğilimleri arasında dayanışma bağları örecektir.[100]

Fakat Haziran Genelgesi'ni yazdıktan hemen sonra, Marx'ın bakış açısında çok önemli bir değişim yaşandı. Bu değişim belki de, onun bir komünist olarak siyasal yaşamında geçirdiği en çarpıcı değişimdir. 1850 yazında, 1848'de ara verdiği ekonomi çalışmalarına geri dönen Marx, 1850'den önceki son birkaç yılda cereyan eden siyasi gelişmelerin ekonomik temellerinin kapsamlı bir tahlilline girişti. Bu çalışmada vardığı sonuç, 1848 devrimlerinin, 1847'de ortaya çıkan ticaret krizi tarafından tetiklendiğini gösteriyordu. Marx aynı zamanda, devrim sonrası ortaya çıkan ekonomik iyileşmeye bakarak şöyle bir yorumda bulunuyordu: "Gerçek bir devrimden söz etmek mümkün değildir. Böyle bir devrim ancak, şu iki olgu birbiriyle çatışma içinde olduğu zaman gerçekleşebilir: *Modern üretici güçler ve burjuva üretim biçimleri* ... Yeni bir devrim ancak, yeni bir kriz ortaya çıktığında mümkün olabilir; fakat krizin gelmesi ne kadar kesinse, devrimin gelmesi de o kadar kesindir."[101]

---

100 Marx Engels Werke, Cilt 7, Dietz Verlag, Berlin, 1956-1964, s. 553-554
101 Değerlendirme: "Mayıs-Ekim 1850", Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 303

Bu tahlil, Komünist siyasi pratik açısından oldukça önemli çıkarımlar barındırıyordu; ve bu çıkarımlar üzerinden Marx'ın grubuyla "Willich-Schapper hizbi"[102] arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Bu tartışma bağlamında Marx, değerlendirmelerini daha da ileri taşıyarak, başarılı bir proleter devrimin, en azından Almanya'da, yalnızca bir sonraki dönemsel ticaret krizine değil, aynı zamanda üretici güçlerin çok daha fazla gelişmesine bağlı olduğunu kabul etti.

15 Eylül 1850'de Birlik'in Merkez Komitesi, "yaklaşan devrimde Alman işçi sınıfının konumu" hakkındaki tartışmalarını sonuçlandırdı.[103] Bu tartışmalarda Schapper, komünistlerin etkinliklerinin ancak, devrimin bir sonraki aşamasında proletaryanın hemen iktidara gelmesi durumunda bir anlam ifade edeceğini savundu. Aksi takdirde, komünistler siyasetten tamamen çekilse yeriydi. Schapper'in bu görüşlerine karşı çıkan Marx, Mart Genelgesi'nde ortaya attığı sürekli devrim taktiğini incelikle, fakat aynı zamanda kesin bir biçimde devreden çıkardı. Genelgede her ne kadar işçi sınıfının, amacına ulaşmadan önce "daha ileri bir devrimci gelişim" yaşaması gerektiği söylense de, Marx şimdi, ekonomik koşulların olgunlaşmamaış olması dolayısıyla "on beş, yirmi veya elli yıl" sürecek bir sınıf mücadelesinden bahsediyordu. İşçi partisi o gün iktidara gelse bile, yapabileceği tek şey küçük burjuva karakterli uygulamaları hayata geçirmek olurdu (yani, halen önemli ölçüde küçük çaplı kalan üretimi toplumsallaştırmazdı).[104] Her iki taraf da, bakış açılarındaki bu farklılığın, birlikte çalışmalarını olanaksızlaştıracak derecede büyük olduğuna karar verdiler; ve Birlik ikiye bölündü.

---

102 Eski bir Prusya subayı olan August Willich, Karl Schapper ile birlikte, Marx'a karşı oluşan bu "sol" muhalefetin başını çekti. 1853'te ABD'ye göç etti; ve pek çok Alman göçmeni gibi, İç Savaş'ta Kuzeylilerin safında savaştı.

103 "15 Eylül 1850 tarihli Merkez Komitesi Toplantı Tutanakları"na bakınız. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 341

Willich ve Schapper saf bir devrimci ruha sahip olsalar da, Marx'ın da ifade ettiği gibi, Manifesto'da temel ilkeleri ortaya konulan bilimsel komünist çizgiyi terk etmişlerdi. Marx'ın iktisadi argümanlarına karşı fikir üretemeyen Willich ve Schapper, bu argümanları yok sayıp "güncel koşullardan ziyade, *irade*nin ... devrimin başlıca etmeni olduğunu" vurguladılar.[105] Bu, aslında, devrimci süreci yeniden başlatmak için yalnızca öncünün etkinliğinin zorunlu olduğunu düşünen Blankistlerin yaklaşımıydı. Marx, yakın gelecekte gerçekleşebilecek yeni bir devrim olasılığını reddettiğinde, Blankistlerle ittifak halinde olmanın zemini ortadan kalkmış oluyordu. Birlik'teki bölünmeden sonra, Marx, Engels ve Harney, Blankistlerin önderlerine, "derneğin, (yani Dünya Devrimci Komünsitler Topluluğu'nun) uzun zamandır fiilen dağılmış olduğunu düşündüklerini" ve topluluğun kuruluş anlaşmasının feshedilmesi için bir toplantı yapmak istediklerini yazdılar.[106] Ancak, yandaşları hem Komünist Birlik'in Londra örgütünde hem de Alman İşçi Eğitim Derneği'nde çoğunlukta olan Willich ve Schapper, Blankistlerle aralarındaki ittifakı taktiksel düzlemden ilkesel düzleme kaydırdılar. Mart Genelgesi'nin, Komünist Birlik'in devrim öncesi dönemdeki acil görevi olarak tanımladığı gibi, "işçilerin partisinin hem gizli, hem de açık olarak bağımsızca örgütlenmesi için 'resmi demokratlar'la yanyana çalışmak"[107] yerine, Londra'daki güvenli sürgün

104 Bununla beraber, Lenin'in savunduğu gibi, proletaryanın iktidara gelip küçük burjuva karakterli uygulamaları hayata geçirmesi çok önemli olabilirdi. Marx, "devrimci demokratik diktatörlük" taktiğini geliştirmemiş olsa da, Mart Genelgesi'nde, küçük burjuvazinin, feodalizmin bütün izlerini ortadan kaldırmak için yeterli derecede radikal uygulamalara gitmekten çekineceğini vurgulamıştı. Bu, Reich Anayasası Kampanyası ile pratikte de yaşanmıştı. Ancak Marx'ın, "gerçek bir devrimin söz konusu olamayacağı" tezinin ışığında, sorun, en azından o an için akademik bir sorun haline gelmişti.

105 "15 Eylül 1850 tarihli Merkez Komitesi Toplantı Tutanakları"na bakınız. Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 341

106 Marx Engels Werke, Cilt 7, Dietz Verlag, Berlin, 1956-1964, s. 415

107 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 324

koşulları içerisinde sonu hiçbir yere varmayan bin bir türlü plan üreten küçük burjuva demokratlarıyla birlikte, konspiratif etkinliklere girişmeyi yeğlediler. Öte yandan, Marx'ın grubu da Merkez Komitesi'ni Köln'e taşıyarak, burada bir süre propaganda çalışması yürüttü. Fakat, 1851 baharında her iki grubun Almanya'daki örgütleri de, Prusya polisi tarafından tamamen yok edildi; ve Ekim 1852'de görülen Köln Komünistler Davası'nda suçlananların mahkum olması ile birlikte, Marx'ın örgütü resmi olarak yolun sonuna gelmiş oldu.

Bilimsel bir komünist olarak Marx'ın siyasi pratiğinin birinci önemli aşaması, 1848'deki devrimci dönemin kapanması ve Marx'ın da bu gerçeği kabul etmesiyle birlikte sona erdi. Komünist devrimin, Marx'ın başta öngördüğüden çok daha uzun ve çok daha zorlu bir mücadelenin ürünü olacağı anlaşılmıştı. Marx aslında, 1848 devrimini, kapitalizmin nihai ve genel bir krizi olarak değerlendirmişti. Oysa, bütün krizler gibi bu kriz de özgüldü. Devrimci gelgitte sular çekildikçe, Marx da geriye çekilip son birkaç yılda cereyan eden olayları değerlendirmeye başladı. 1850'ler boyunca Marx, iktisat üzerine yaptığı çalışmalara geri döndü. Bu çalışma döneminin sonucunda Kapital'i kaleme alacaktı. Aynı yıllarda ayrıca, 1848 döneminde pek çok eksiği bulunan tarihsel materyalizm teorisini daha da derinleştirdi. Ancak 1850'lerdeki gericilik dönemi boyunca Marx, siyaseten oldukça yalıtılmış durumdaydı. Komünist Birlik'in 1852'deki çözülüşünden sonra herhangi bir siyasi örgüte dahil olmadığı gibi, eski yoldaşlarının pek azıyla görüş birliği içerisinde kaldı. Zaten eski yoldaşlarının büyük bir kısmı ya Schapper ve Willich'in peşine takılmışlar ya da siyasi etkinlikten tamamen çekilmişlerdi. 1852 ile 1864 yılları arasında Marx, Avrupa'da ve diğer kıtalarda meydana gelen siyasi gelişmelerle ilgili sayısız yorum yap-

mışsa da, kendisini geçici olarak izleyici konumuna çekmişti.

Avrupa'daki işçi hareketleri 1848 yenilgilerinin etkisini üzerinden attığı zaman, Marx'ın genel bakış açısı oldukça genişlemiş durumdaydı. Başlarda sadece Avrupa ile sınırlı olan ufku, dünyanın diğer bölgelerini de içerecek şekilde genişlemekteydi. Ve Marx bir yandan, şiddete dayalı bir devrimin gerekli olduğuna ilişkin tezini kesinlikle geri çekmezken, diğer yandan da bu devrimin bir önkoşulu olarak bir işçi kitle partisinin tedricen inşa edilmesine daha fazla vurgu yapıyordu. Bu vurgu, Marx'ın da şekillenmesinde öncü rol oynadığı Uluslararası İşçi Derneği'nin, yani Birinci Enternasyonal'in 1864'te kurulmasıyla karşılığını bulacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İŞÇİLER DERNEĞİ

(International Working Men's Association)

1864'te Uluslararası İşçiler Derneği'nin kurulması ile birlikte Marx, 12 yıllık bir aranın ardından örgütlü siyasete dönmüş oldu. Yaşamındaki ikinci önemli siyasi çalışma dönemine tekabül eden bu dönemdeki koşullar, 1848 yılındakilere göre çok büyük farklılıklar göstermekteydi. Marx, siyaset teorisi ve taktikleri üzerine yeni sorunlar ile karşı karşıya kalmıştı. Marx'ın, bilimsel sosyalizmin ilkelerini formüle ettiği Komünist Manifesto, dönemin proleter hareketinin gerçek gelişiminin çok ilerisinde kalmış; bu farklılık, bir önceki bölümde tartışılan sorunlara yol açmıştı. Bu dönemde Marx, her şeyden önce, proletaryanın bir burjuva devrimi sırasında izleyeceği taktiklerle ilgilenmek zorunda kalmıştı; ki, bu dönemde sanayi işçileri Avrupa kıtasındaki nüfusun küçük bir bölümünü oluşturmaktaydı ve ileri işçilerin yalnızca çok küçük bir kesimi, üzerlerindeki tarihsel sorumlulukların bilincinde idi.

1860'lı yıllara gelindiğinde ise modern sanayi, Avrupa'nın batısında önemli gelişmeler kaydetmeye başlamıştı. Sanayi işçileri sayıca hızla büyümekte idi ve pek çok yerde endüstri öncesi zanaatçilerin ve kalfaların önüne geçmişlerdi. 1840'lı yıllarda İngiliz Çartist hareketi modern proletaryanın yegane özgün kitle hareketi iken, 1860'lı yıllarda böyle hareketler orta ve batı Avrupa'daki birkaç ülkede ve

ABD'de de gelişmekteydi. Bilimsel sosyalizm teorisi şimdi ilk kez ciddi bir nesnel temel bulma şansına sahipti. 1840'lı yılların Komünist Birlik'i ilkeli bir pratik sergilemiş, ancak tarihi sürece oldukça az etkide bulunabilmiş küçük bir teorik öncü idi. Buna karşılık, 1860'lı yıllarda gelişen geniş işçi hareketleri, teorik bilinçlenmenin zorlu gelişimi ile uğraşmak zorunda kalmakta, bunu yaparken, her biri, kendi farklı ulusal ekonomik ve politik mücadelelerini yansıtan ideolojilerden yola çıkmaktaydı. Böylesi hareketlerle çalışan Marx, Manifesto'da tanımladığı taktiği uygulamak zorunda olduğunu gördü. Bu taktik, gelişen proleter hareketin içerisinde yer alarak, işçi sınıfına, uluslararası ve uzun vadeli çıkarlarını göstermek ve sınıfı, bilimsel komünizmin koşullarına yaklaşması için adım adım eğitmeye çalışmaktı.

Enternasyonal'i kuran örgütsel girişim, İngiliz ve Fransız işçi sınıflarının temsilcilerinin ortaklığı ile oluşmuştu. İngiliz tarafında girişime önayak olanlar, 1860'ta kurulan Londra Sendikalar Konseyi'nin (London Trades Council) de katılımcısı olan sendika liderleri idi. Bu sendikacılar hiçbir şekilde devrimci, hatta sosyalist değildiler; ve İngiliz işçi sınıfının geniş kitlesini değil, İngiliz işçilerinin yaklaşık yüzde on ila on beşini oluşturan ayrıcalıklı "işçi aristokrasisi"ni temsil etmekteydiler. Birincil siyasi hedefleri, oy hakkı kazanmaktı ve çoğu tartışma başlığında, burjuva Radikallerin öncülüğünü kabul etme eğilimindeydiler. Öte yandan işçi olarak, uluslararası alana da uzanan kendi özgün çıkarları da vardı. Bunların başında, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında yaygınlıkla uygulanmakta olan, grev kırıcı yabancı işçilerin ithal edilmesini engellemek geliyordu. Dokuz saatlik işgünü için bir dizi grev yapılması, işçi sınıfı militanlığının artışına işaret etmişti. Bunun üzerine, Londra Sendikalar Konseyi, gücünün farkına varmış ve etkinliklerini siyasi ajitasyona doğru evrilterek Çartizmin

1858'deki tasfiyesinin işçi sınıfı siyasetinde ortaya çıkardığı boşluğu doldurmaya girişmişti.

1860'lı yılların başlarında uluslararası alandaki üç önemli gelişme, İngiliz işçilerinin siyasi bilincinin billurlaşmasında etkili oldu ve Birinci Enternasyonal'in oluşumunun yolunu açtı. İtalyan *Risorgimento* hareketi İngiltere'deki radikal aşağı orta sınıfın sevgisini kazanmıştı; ancak politize olmuş işçilerin daha da fazla ilgisini çekmişti. Sürgüne gönderilen Garibaldi, 1864'te İngiltere'ye vardığında Londra İşçileri, Garibaldi Komitesi tarafından ağırlanmış; Britanya hükümeti kısa bir süre sonra kendisinin ülkeyi terketmesi için baskı yapmaya başlayınca, Londra'da gösteri yapan işçiler, işi polisle çatışmaya kadar vardırmıştı. Amerikan İç Savaşı'nın tetiklediği tartışmalar daha da önemli bir etki yaratmıştı. İç Savaş nedeniyle ortaya çıkan pamuk kıtlığı, İngiliz işçi sınıfının büyük bir bölümünü doğrudan etkilemişti. Savaşın başlarında, iki önemli işçi sınıfı gazetesi olan *Reynolds' ve Beehive* (Arıkovanı), burjuva partilerinin etkisi ile Güneylileri destekledi. Ancak uzun tartışmaların ardından Lincoln'ın Ocak 1863'te köleliği kaldırması, işçi sınıfının görüşünün değişmesini, kısa vadeli ekonomik çıkarların gözardı edilerek Kuzeyin desteklenmesini sağladı. Kuzeylilere destek vermek amacıyla düzenlenen bir dizi kitlesel miting, Britanya hükümetinin, Güneylilerden desteğini çekmesine yol açtı. İtalya ve ABD'de yaşananların dışında bir de, Polonya'daki 1863 ayaklanması, demokrasinin mihenk taşlarından biri olan bu ülkenin yeniden önem kazanmasını sağladı. Kendilerine güveni giderek artan kalifiye işçiler Polonya'yı desteklemek için gösteriler düzenledi; ve sendikalar, Palmerston'a, Britanya'nın Rusya'ya müdahale etmesi gerektiği çağrısını yaptı.[1]

1 Marx'ın bu uluslararası gelişmelere ilişkin görüşleri için *Surveys from Exile'in* (Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973) Giriş'ine bakınız. s. 29-33

İtalya, Amerika ve Polonya ile ilgili eylemler, Londra Sendikalar Konseyi ve özellikle de Enternasyonal'de önemli rol oynayacak olan Odger, Cremer ve Howell tarafından yönlendirildi.[2] Aynı dönemde, oy hakkı için mücadele hareketi, Kasım 1862'de Sendikalar Erkekler İçin Oy Hakkı Derneği'nin (Trade Union Manhood Suffrage Association) kurulması ve 1863 yılı boyunca gerçekleşen bir dizi kitlesel miting sayesinde istim kazandı. Bu hareketlilik, Çartizmin devrimci özelliklerinden yoksundu ve etkinlikler, burjuva Radikalleri ile birlikte yürütülüyordu. Bu olumsuz özelliklerine rağmen, oy hakkı hareketi, mutlak bir siyasi canlanmaya işaret ediyordu.

Polonya ile dayanışma kampanyası, İngiliz ve Fransız işçileri arasındaki bağlantının pekişmesi ve bu sayede Enternasyonal'in kurulmasında kilit bir rol oynadı. Bonapartist rejimin baskısı altındaki Fransız işçi hareketi, 1848 yenilgilerinin olumsuz etkilerini üzerinden atmakta zorlanıyordu. Blanqui[3], 1859'da hapisten çıkmış, ancak kısa bir süre sonra Belçika'ya sürgüne gitmişti. Bir grup taraftarı Fransa'da kalmış olmakla birlikte, bunlar mecburen yeraltına çekilmişlerdi ve büyümekte olan işçi sınıfı içerisinde pek az dayanak noktasına sahiptiler. Bu dönemde örgütlenme ve basın özgürlüğü olmadığı halde, Louis Napoleon,

2 Londra Sendikalar Konseyi'nin kurucularından biri olan ve 1862'den 1872'ye dek konseyin sekreterliğini yürüten George Odger bir kunduracı idi. Kuruluşundan 1871 yılına kadar Enternasyonal'in Genel Konsey üyesi iken bu kurumun 1867'deki tasfiyesine kadar da başkanlığını yaptı. Bir marangoz olan William Cremer Enternasyonal'in Genel Konsey üyesi ve 1864 ile 1866 yılları arasında genel sekreteri idi. Sonraları Liberallerden milletvekili oldu. Bir mason olan George Howell 1861'den 1862'ye dek Londra Sendikalar Konseyi'nin sekreteri, 1864'den 1869'a kadar da Enternasyonal'in Genel Konsey üyesi idi.

3 Auguste Blanqui, on dokuzuncu yüzyılın önde gelen Fransız işçi lideriydi. Yine de, burjuva devletinin alaşağı edilmesinin, yalnızca konspirasyon yöntemleri ile gerçekleşebileceğini düşünüyordu (*1848 Devrimleri*'ne Giriş, s.24'e bakınız). Blanqui'nin Mevsimler Cemiyeti (Société des Saisons), Mayıs 1839'daki ayaklanmayı örgütledi. Kendisi ve taraftarları, 1848 ve 1870-71 devrimlerinde önemli rol oynadı. Blanqui, yaşamının, toplam olarak otuz altı yılını hapiste geçirdi.

işçi sınıfının memnuniyetsizliğine karşı bir emniyet supabı olarak, kooperatifler ve hayır derneklerinin varlığını hoşgörmekteydi. Bu koşullar altında, Proudhon'un, karşılıklı bağımlılık ilişkisi (mutualizm) aracılığıyla toplumsal dönüşüm düşüncesi, sağlam temellere oturdu.[4] 1862'de Napoleon, seçilmiş bir Parisli işçi delegasyonunun, Londra Uluslararası Sergisi'ne katılmasını parasal olarak destekledi. Burada, Proudhoncu liderler Tolain ve Fribourg[5], İngiliz işçi sınıfı hareketi ile ilk kez temas kurdular. 1863'de Bonaparte, anayasal bir muhalefeti hoşgörerek bir devrim tehlikesini savmak amacıyla, "liberal imparatorluk" politikasını başlattı. Yeni siyasi iklimde, ilk işçi adaylar meclise seçilmeye çalıştılar. Grevlerin yasallaştığı Şubat 1864'te, Proudhoncular, emek ile sermaye arasındaki çelişkiden bahseden "Altmış Manifestosu"nu yayınladı. Temmuz 1863'te Tolain ve dört delege, bu kez Londra Sendikalar Konseyi tarafından, Polonya'ya destek verme amacıyla düzenlenen bir mitingde konuşma yapmak için yeniden Londra'ya gitti. Bu mitingde, Odger, grev kırıcılık amacıyla Kıta Avrupası'ndan İngiltere'ye daha düşük ücretli işçi ithalini tartışmaya açma olanağı buldu. Bu soruna çözüm olarak, "bütün ülkelerin çalışan sınıfları arasında düzenli ve sistematik iletişim"i önerdi.[6] Bu andan itibaren, en azından İngiliz ve Fransız işçileri arasında, bu iletişim başlatılmış oldu. 28 Eylül 1864'te, St. Martin's Hall'da, İngiliz ve Fransız temsilcilerinin katıldığı ve uluslararası bir derneğin kurulması kararının alındığı bir başka toplantı yapıldı.

---

4 Pierre-Joseph Proudhon ve onun düşünceleri için, Marx, *The Revolutions of 1848*'in Giriş'i, Penguen, 1973, s.23'e ve Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 16-19 ve 330-32'ye bakınız.

5 Bir oymacı olan Henri Tolain, Enternasyonal'in Paris Federasyonu'nun önde gelen şahsiyeti oldu. Ancak Paris Komünü sırasında, Versay'daki Ulusal Meclis'le bulundu ve Enternasyonal'den ihraç edildi. Yine bir oymacı olan E. Fribourg, Tolain'in yakın bir çalışma arkadaşı idi.

6 H.J. Collins ve C. Abramsky, *Karl Marx and the British Labour Movement*, Macmillan, 1965, s.24.

Enternasyonal'in kuruluşu, Marx'ın hayatındaki bir geçiş dönemine denk geldi. 1862'de, bir vasiyet sayesinde, İngiltere'ye gelişinden bu yana ilk kez, ailesine makul bir yaşam standartını sağlayacak kadar bir destek vermeye başladı. Bu sayede, gazetecilik yapma zorunluluğu da ortadan kalktı. Marx, 1861-1863 yıllarının büyük bir bölümünü, *Kapital*'in dört cildinin (*Artı Değer Teorileri* dahil) ana gövdesinin dayandığı, bir buçuk milyon sözcükten oluşan devasa elyazmalarını kaleme almakla geçirdi. Bu dönem boyunca Marx, sık sık hastalanmaktaydı ve neredeyse tamamen kendi kabuğuna çekilmişti. 1863'ün başından Enternasyonal'in kuruluşuna dek hiçbir eser yayınlamadı. Engels'e yazdıkları dışında yalnızca dokuz mektubu bulunabildi. Eylül 1864'te Enternasyonal kurulduğunda, Marx'ın sağlığı henüz düzelmemişti. Ancak içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve teorik çalışmalarının ilerleyişi, onu, yeniden, örgütlü etkinliklere dahil olmaya yöneltmekte; Enternasyonal'in kuruluş koşulları da kendisine cesaret vermekteydi. Marx, uzun ve karanlık gericilik döneminin sona erdiğini, ve nihayet, işçi sınıfı için yeni bir mücadele döneminin başladığını görmekteydi. Kuruluş toplantısının ardından Engels'e yazdığı mektupta, her zamanki alışkanlığından sıyrılıp yeni örgütlenmeye dahil olduğunu ve bu kez "hem Londra hem de Paris tarafında gerçek "güçler"in sürece dahil olduğunu bildiğini" ifade etmekteydi.[7]

Enternasyonal Marx'ın yokluğunda kuruldu; ancak kendisinin sergilediği liderlik olmasaydı, bir bütün olarak kalması mümkün olmazdı. Avrupa'daki değişik işçi hareketleri, yalnızca farklı ideolojik gelişme aşamalarında bulunmakta kalmıyor, bir tarafta İngiliz sendikacılarından, diğer tarafta Kıta Avrupası'ndan gelen göçmenlerden kurulmuş olan Londra'daki Genel Konsey, uluslararası proletar-

7 Marx'tan Engels'e, 4 Kasım 1864, Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 146

yayı temsil edebilmek için Marx'ın birleştirici bakış açısına ihtiyaç duyuyordu. Örneğin, St. Martin's Hall toplantısında seçilen Fransız temsilcileri cumhuriyetçi demokrat, İtalyan temsilcileri ise Mazzini taraftarları idi. Bu grupların her ikisi de bağımsız bir işçi hareketine aktif olarak karşı çıkmaktaydı. Marx, becerikli manevralar sayesinde, bu işçi sınıfı harici eğilim sahiplerini istifa etmeye zorladı. Ancak, birleşik bir uluslararası örgütün yaratılabilmesi ve de burada kendi konumunu koruyabilmek için, son derece dikkatli hareket etmesi gerektiğini kavradı. Politize oldukları halde İngiliz sendikacıları, sosyalizme karşı kayıtsız, devrime karşı ise düşmanca davranmaktaydı. Bir tür sosyalizmi savunan Fransız Proudhonculan ise yalnızca devrime değil, her türlü siyasete karşı düşmanca davranmaktaydı. Yine Proudhoncular, cumhuriyetçi demokratların retorik devrimciliğine tepki olarak, bir işçi örgütünde aydınların varlığına da karşıydı. Marx, Engels'e şu satırları yazdı: "Yeniden uyanmış olan hareketin, eski konuşma cesaretine izin verebilmesi için zaman gerekecektir. *Fortitier in re, suaviter in modo* olmak gerekmektedir.[8]

Bu taktiğe uygun olarak, Marx, Genel Konsey için bir Açılış Konuşması ve Geçici Tüzük hazırladı. Bunlar, bilimsel komünist düşüncelerin, en azından bir bölümünün, pragmatik İngiliz sendikacıları tarafından kabul edilebileceği bir biçimde tasarlanmıştı. Bu sayede Marx, Fransızca konuşulan ülkelerden gelen Proudhoncular ve Alman Lasallecıları altetmeyi ummaktaydı.[9] Marx, açılış konuşmasını, Engels'e yazdığı bir mektupta "1845'ten bu yana işçi sınıflarının maceralarının bir tür değerlendirmesi" olarak tanımlamıştı.[10] Başlangıç noktası olarak Marx, pek fazla tar-

8 "Eylemde daha güçlü, üslupta daha yumuşak", a.g.e., s.149
9 Ferdinand Lasalle ve kurduğu hareket için Marx, The First International and After, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 20-24'e bakınız.
10 Marx'tan Engels'e, 4 Kasım 1864,Marx ve Engels *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 148.

işçinin varatmayacak olan iki konu seçti. Bunlar, modern sanayinin ürettiği zenginlik ile işçi sınıfının yoksulluğu arasında sürekli açılan ve son yirmi yılı betimleyen açı ile, 1848'deki başarısızlıkların sonrasında İngiliz ve Kıta Avrupası işçi sınıflarını birleştiren "yenilgi dayanışması" idi.

Açılış konuşmasının programatik formülasyonları, Manifesto'da kullanılan dilin yanında oldukça yumuşak kalmaktaydı. Konuşmada, Marx'ın komünizminin asli tezlerine göndermeler bulunsa da bunlar, örtülü ve ihtiyatlı terimlerle ifade edilmiştir. Böylece, 1846'da kabul edilen On Saat Belgesi'ne "bir ilkenin zaferi ... ilk kez orta sınıfın ekonomi politiğinin işçi sınıfının ekonomi politiği karşısında çökmesi", ve üreticilier kooperatifi hareketine "daha da büyük bir zafer"[11] olarak atıfta bulunduktan sonra, Marx, kapitalizmin yalnızca ekonomik araçlarla dönüştürülemeyeceğini tartışmaya başladı. Marx'ın, siyasi iktidarın ele geçirilmesine ilişkin ısrarı, bizim için şu anda kesin bir anlam ifade edebilir; ancak konuşmanın içeriğinde bu kavram oldukça belirsizdi ve Enternasyonal'in İngiliz destekçilerinin çoğu, bunu, hiç kuşku duymadan, oy hakkını elde etmek olarak yorumladılar. Marx, Çartist hareketin varolduğu dönemde "İngiltere'deki işçi sınıfı için genel oy hakkının siyasi iktidar ile eşdeğer"[12] olduğunu yazmıştı. Bunu yazarken, tabii ki, 1867'de çıkacak olan İkinci Reform Yasası'nı görmemişti. Bu yasa, özellikle, uygulandığı koşullarda, mevcut sendikal özlemleri, "siyasi iktidara eşdeğer" olacak ölçüde tatmin eden bir belge idi. Ancak Marx, işçi sınıfının siyasi etkinliklere girişmesinin, sınıfı, komünist devrim doğrultusuna yönlendireceğine inanmaktaydı. Avrupa'nın işçi sınıflarını ortak bir siyasi örgütte toparlamanın, önem-

11 "Uluslararası İşçiler Derneği'nin Açılış Konuşması", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 79
12 Marx, "Çartistler", *Surveys from Exile*, Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s.264

li bir ilerleme olduğunu varsaymakta da haklıydı. Marx konuşmayı, İngiliz işçi sınıfının, hükümetin Amerika'daki Kuzey eyaletleri ile savaşa girme emellerine karşı verdiği "kahramanca direniş"in önemini vurgulayarak sonlandırdı. Ayrıca, Avrupa'nın üst sınıflarının Polonya'daki ayaklanmanın bastırılmasına kayıtsız kalmasının, "işçi sınıflarına, uluslararası siyasetin gizemlerini kavramak görevini öğrettiği" değerlendirmesini yaptı.[13]

Marx'ın umduğu gibi, konuşma, İngiliz sendikacılarının bam teline dokundu. Son birkaç yılda oluşturdukları enternasyonalist birikimden gurur duydular; bir kez daha oy hakkı için mücadeleye girişmişlerdi ve kurdukları Enternasyonal'in, uluslararası işbirliğinin somut kazanımlarını ortaya koymasını bekliyorlardı. Konuşma ile birlikte Marx, kendisinin, İngiliz işçilerinin dostu olduğunu kanıtlamıştı ve bu ittifak 1871-72 bölünmesine dek Enternasyonal'in siyasi merkezini oluşturdu.

Genel Konsey'in, Açılış Konuşması ve Geçici Tüzük'ü kabul etmesinin ardından Marx, Enternasyonal'in örgütünün kurulması işine girişti. Genel Konsey'in dışarıdan üye kabul etme yetkisini kullanarak, Komünist Birlik'in bazı eski üyeleri ile başka bazı sürgünleri, büyük ölçüde kendi nüfuzu altında toparlayabildi. Bu sayede, özellikle, Birlik'in eski bir üyesi ve sürgünde bulunan bir Alman olup, İngiliz sendikal hareketine dahil olan Eccarius'un[14], Enternasyonal'in ilk yıllarında önemli bir rol oynamasını sağladı. Yine Marx'ın taraftarları olan Jung İsviçre, Dupont[15] da

13 "Açılış Konuşması...", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 81

14 Bir terzi ve yazar olan Johann Georg Eccarius bir dönem Marx'ın en yakın taraftarları arasındaydı. Ancak 1860'ların sonlarında İngiliz sendikacılarının reformizmine kurban gitti.

15 Hermann Jung İsviçreli bir saat yapımcısı, Eugéne Dupont ise bir Fransız müzik aleti yapımcısıydı. Her ikisi de siyasi göçmendi.

Fransa sekreteri oldular. Marx'ın kendisi de Almanya sekreteri olarak görev yaptı. Genel Konsey üzerindeki inisiyatifini kulanarak, "Başkan Lincoln'e Sesleniş"[16] isimli metni hazırladı. Bu metinde Lincoln yeniden seçildiği için kutlanıyordu. Buna karşılık olarak, ABD elçiliği üzerinden ulaştırılan samimi bir yanıtın The Times'da yayınlanması ile birlikte, Enternasyonal'in adı, kamuoyunca ilk kez ciddi ölçüde duyulmuş oluyordu. Marx, Polonya ile dayanışmanın önemini vurgulamak için sürekli müdahalelerde bulunuyordu. Genel Konsey üyelerine yönelik temel eğitim çalışmalarına girişti; ve özellikle 1865 yılının baharında kaleme aldığı ve artı değer teorisini ilk kez ortaya koyduğu "Ücret, Fiyat ve Kâr"[17] isimli makalesini yayınladı.

Enternasyonal'in ilk dört yılı boyunca, asıl ideolojik mücadele, Marx'ın ve Proudhon'un düşünceleri arasında yaşandı. Proudhon'un özgün karşılıklı bağımlılık ilişkisi (mutualizm) doktrini, kapitalizmin dönüşümünün, bir "halk bankası" tarafından finanse edilen üretici kooperatifleri vasıtası ile gerçekleşeceğini öngörmekteydi. Proudhoncular grevleri, ekonomik ilişkilere cebri bir müdahale olarak değerlendirip karşı çıkmakta, ve bundan dolayı, bir bütün olarak siyasi mücadeleyi reddetmekteydiler. Proudhonizmin toplumsal tabanı işçi sınıfına dayandığı halde, Marx, daha 1847'de bu akımı, küçük burjuva eğilimli olarak tanımlamıştı.[18] Bu akım, 1860'lı yıllarda, hâlen güçlü

16 Marx ve Engels, *The Civil War in the United States*, International Publishers, New York, 1961, s. 279-81. *Marx'ın Lincoln ile ilgili yaklaşımı için Surveys from Exile*'a Giriş, Political Writings, Cilt2, Penguin/Allen Lane, 1973, s. 32'ye bakınız.
17 Marx ve Engels, *Selected Works* (tek ciltlik basım), Lawrence & Wishart, 1968, s. 185-226
18 Felsefenin Sefaleti içerisinde. Proudhon'un ölümünden sonra Marx, 24 Ocak 1865'te Schweitzer'e yazdığı bir mektupta, Proudhoncu düşüncelerin daha kısa bir eleştirisini yaptı. Bu mektup, *Felsefenin Sefaleti*'nin ekler bölümünde ve ayrıca Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 151-158'de basıldı.

olan zanaatçi bilincine sahip bir proleter bakış açısını ortaya koymakta; sözgelimi, kadınları evdeki "uygun" konumlarına geri döndürmekte ısrarcı olmaktaydı.[19]

Bu kavganın ilk raundu için hazırlıklar, Enternasyonal'in Eylül 1865'de düzenlenen Londra konferansında yapıldı ve bir yıl sonra Cenevre'de yapılan ilk kongresinde de dövüş gerçekleşti. Cenevre Kongresi'ne hazırlık olarak Marx, Genel Konsey delegeleri için, bir dizi ön tartışmaya dayandırılan bir talimatname hazırladı. Bu belge, Enternasyonal için somut bir eylem programına denk düşmekteydi; ve özellikle iş yasalarına ilişkin olmak üzere (sekiz saatlik işgünü gibi), mevcut burjuva devletinden bazı kazanımların elde edilmesi için verilecek mücadelenin önemini ve bu mücadelede sendikaların rolünü vurgulamaktaydı. Marx, Proudhonculara karşı, işçi sınıfının sosyalizmden önce değerli kazanımlar elde edebileceğini ve bunları elde etmek için "devlet erki tarafından ortaya konan *genel yasalar*" dışında bir yöntem bulunmadığını iddia etmekteydi.

---

19 Yalnızca erkeklerden oluşan İngiliz "işçi aristokrasisi" ile Fransızca konuşulan ülkelerdeki, militan düzeyde anti-feminist olan Proudhonculaların ittifakına dayanan Enternasyonal, isminin de gösterdiği gibi (International Working Men's Association, ç.n.), görünüşte erkeklere dayanmaktaydı. Ancak buna karşı girişimler de olmuyor değildi. Nisan 1871'de, Komün sırasında Paris'te, Enternasyonal'in bir kadın bölmesi kuruldu. Ağustos 1871'de New York'ta, Victoria Woodhull ve Tennessee Claflin *feminist* bir programa dayalı yeni bir Enternasyonal bölmesi kurdular. Fransa'da yaşanan gelişmeye cevaben Marx, 1871'deki Londra Konferansı'nda, çalışan kadınlar şubelerinin kurulmasını destekleyen bir önerge sundu. Bu gelişme, "halen varolan ya da kurulacak olan ve her iki cinsiyetten üyelerin oluşturduğu şubelerin varlığı"na (International Working Men's Association, *Documents of the First International*, Cilt IV, Lawrence & Wishart, 1964-1966, s. 442) bir müdahale anlamına gelmemekteydi. Öte yandan Amerikalı *feministlerle* alıp vereceği bir şey olmadığını belirtiyor, Victoria Woodhull'ı "bankacının kadını, zinakâr ve şarlatan" olarak tanımlıyordu (International Working Men's Association, *Documents of the First International*, Cilt V, Lawrence & Wishart, 1964-1966, s. 323). Marx'ın on dokuzuncu yüzyıldaki kadın hareketine genel yaklaşımını betimlemek zordur: zira, ancak bu tip ayrıntılarda bir fikir beyanına tanık olunmaktadır. Victoria Woodhull'ün bölmesi ise kuşkuya yer bırakmayacak denli kesin bir orta sınıf karakteri göstermekteydi.

Marx, "işçi sınıfı, bu tip yasaları icra ederek, hükümetin iktidarını pekiştirmez. Tam tersine, kendisine karşı kullanılan bu iktidarı kendi tarafına aktarır" demekteydi.[20] Ancak her ne kadar Marx'ın, işçi sınıfının kapitalist devletten bazı ödünleri koparabileceğine ilişkin ısrarının tarihsel olarak doğruluğu kanıtlanacak olsa da, kendi başlarına ele alındığında bu formülasyonların, reformist yorumlara açık oldukları ortadadır. Burada Marx, işçi sınıfının mevcut hükümetin iktidarını, hangi ölçüde kendi tarafına aktarabileceğine ve de bu dönüşümün sınırlarına ilişkin açık bir ifade kullanmamıştı. Sonraları revizyonist Sosyal Demokratlar bu tür metinleri, işçi sınıfının mevcut devleti yavaş yavaş ele geçirebileceğine ve onu, kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceğine yönelik iddialarını desteklemek amacıyla kullandılar. Daha ileride göreceğimiz gibi, Marx, bu olasılığı, ilgili dönemin en önemli iki siyasi metni olan "Fransa'da İç Savaş" ve "Gotha Programının Eleştirisi" isimli eserlerinde reddetmiştir. Ancak Enternasyonal'in ilk yıllarında Marx, yumuşak bir üslupla hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu olgu, onun Enternasyonal için kaleme aldığı belgeler yorumlanırken dikkate alınmalıdır.

"Delegeler için Talimatlar"da Marx, bir taraftan sendikaların meşru ve gerekli olduğunu vurgularken, diğer taraftan, mevcut sendikaların, "ücretli kölelik sistemine karşı hareket etme gücünü tam olarak kavrayamadıklarını" ve "işçi sınıfının *bütünsel özgürlüğünü* elde etmek için, örgütlenme merkezleri olarak, bilinçli bir etkinlik içerisinde bulunmayı öğrenmeleri gerektiğini" belirtiyordu. "Bu yönde eğilim gösteren bütün toplumsal ve siyasi hareketlere yardım etmeli"[21] idiler. Marx'ın, dönemin İngiliz sendikacıla-

20 "Cenevre Kongresi Delegeleri için Talimatlar", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 89

21 Marx, *The First International and After, Political Writings*, Cilt 3, Penguin, 1974, s 91-92

rının, görece ayrıcalıklı kalifiye işçilerin küçük bir bölümünü temsil etmenin ötesine geçmediğine ilişkin herhangi bir kuşkusu bulunmuyordu. Özellikle, "düşünüp taşınmaları ve bütün işçi sınıfının liderleri ve temsilcileri olarak hareket etmeyi öğrenmeleri", "aralarına kendileri dışında kişileri almaları" ve "çabalarının dar ve bencil olmaktan çok ötede, zulüm gören milyonların özgürlüğüne yönelik olduğuna, dünyayı ikna etmeleri" gerektiğini vurguluyordu.[22] Ancak Marx, "yeni model İngiliz sendikaları"na ilişkin beklentilerinde yanılmakta idi. O dönemde sendika, İngiltere'deki yegane işçi sınıfı örgütlenmesi, ve dolayısıyla, Marx'ın temas kurabileceği işçi sınıfı temsilcilerini barındıran, yegane kurum konumundaydı. Ancak, işçi aristokrasisinin ayrıcalıklı konumunun, burjuva toplumunda bir dayanak oluşturması, sendikaları, 1867 Reform Yasası'nın elde edilmesinden sonra Liberal Parti ile sıkı bir ittifaka doğru yöneltecekti.

Marx'ın Proudhonculara karşı 1866 Cenevre Kongresi'nde verdiği mücadele, 1867 Lozan Kongresi ve 1868 Brüksel Kongresi'nde de devam etti. Cenevre'de Marx'ın, İngiliz sendikacıları, Alman Sosyal Demokratları ve Londra'daki sürgünler içerisinde bulunan kendi taraftarları arasında oluşturduğu ittifak, hazırladığı önergelerin çoğunun, Proudhonculara verilen önemsiz birkaç taviz dışında kabul edilmesini sağladı. Buna karşılık, yalnızca birkaç İngiliz delegesinin katılıdığı Lozan Kongresi'nde, Proudhoncular çoğunluktaydılar ve kongreyi kolayca belirlediler. Ancak, o tarihe dek Enternasyonal'in en büyük ve en fazla temsil yeteneğine sahip kongresi olan 1868 Brüksel Kongresi, Marx'ın belirleyici zaferine tanıklık etti. Her ne kadar "karşılıklı güven" için bazı ağızlara birer parmak bal çalın-

22 Marx, *The First International and After. Political Writings*, Cilt 3, Penguin, 1974, s 92

dıysa da, mevcut kooperatif deneyimlerinin kapitalist eğilimleri mahkum edildi ve Kongre ilk kez, toprağın (madenler, demiryolları, ormanlar, kanallar, yollar ve telgraf şebekesi dahil) toplumsal mülkiyetine yönelik bir karar aldı. Bu karar büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Ancak yine de önemine binaen, konu, bir sonraki yıl yeniden tartışma masasına yatırıldı. Dolayısıyla Enternasyonal, başta sahip olduğu, "işçilerin savunma derneği" özelliğinden bu yana, büyük bir mesafe katetmiş olduğunu ortaya koydu.

1860'lı yılların sonlarında, Enternasyonel örgütü yavaş yavaş genişledi. Örgütlenme yapısı, Londra'daki Genel Konsey'e ya doğrudan ya da bir ulusal federal konsey üzerinden bağlı olan şubelere dayanmaktaydı. Genel Konsey'in kendisi, İngiltere için federal bir konsey olarak da işlev görmekteydi. Bireysel üyeliğin yanı sıra sendikalar ya da Enternasyonal'in hedeflerini benimseyen başka işçi örgütlerinin de kurumsal üye olması mümkündü. En geniş zamanında bile bireysel üyeliğin birkaç bini aşmadığı görülüyor. Öte yandan, üyeliğin son derece önemli olduğu İngiltere'de, kurumsal üyelik üzerinden 50000 üyenin aşıldığı bilinmektedir. Ancak Enternasyonal, zaman içerisinde resmi üye sayısının çok ötesinde bir etki ve desteğe ulaştı. Bu başarıya ulaşmasında, değişik ülkelerdeki grevleri hem finansal olarak desteklemesi hem bu grevlere yabancı grev kırıcıların müdahale etmesini engellemesi hem de uluslararası dayanışmayı örgütlemesi etkili oldu. 1866'da, Sendikalar Kongresi'nin öncülü olan Sheffield Sendikalar Konferansı, kendisine bağlı bulunan örgütlere, Enternasyonal'i destekleme çağrısı yaptı. Bundan sonra Genel Konsey düzenli olarak kurumsal üye kazanmaya başladı. Ancak Enternasyonal'e İngiltere'den gelen kurumsal üyeliklerin neredeyse tamamını, küçük ölçekli geleneksel sanayi kesimlerindeki ve inşaat sektöründeki zanaatçi

sendikaları oluşturmaktaydı. Uluslararası rekabetin en alt düzeyde yaşandığı madencilik, makinacılık ve ağır sanayi gibi alanlarda bulunan sendikaların üyelikleri, son derece sınırlı kalmıştı.

Başlarda, Enternasyonal'in Kıta Avrupası'nda zemin kazanması, çok yavaş bir süreç olarak gerçekleşti. Ancak 1867'de, ekonomik resesyonun ardından, Batı Avrupa'nın büyük bir bölümünü saran grev dalgası ile birlikte, daha hızlı bir ilerleme kaydetti. Fransa, İsviçre ve Belçika'daki grevlere Enternasyonal'in başarılı müdahalelerde bulunması, bu ülkelerde örgütün güçlü bölmelerinin ortaya çıkmasını sağladı. Brüksel Kongresi'nde de görüldüğü gibi, bu grevler aynı zamanda, Proudhoncu ideolojiye sağlam bir darbe vurulmasına da yol açtı. Buna karşılık, Fransız Enternasyonalistlerinin başarılı olan grevlere dahil olmaları, Bonapartist rejimin, kendileri üzerinde ciddi bir baskı kurmasına neden oldu. Paris Federasyonu, üç dava sonucunda, liderlerinin çoğunun hapse düşmeleri nedeniyle önemli bir darbe aldı. Bu gelişme, sol kanat Proudhoncuların, siyasi eylemliliğin ne denli gerekli olduğunu anlamalarına yönelik bir işlev gördü. Daha sonra, Varlin[23] tarafından yönlendirilen bu grup, 1871 Paris Komünü'nde önemli bir rol oynadı.

ALMAN SOSYAL DEMOKRASİSİ

Enternasyonal'in önemli bir zayıflığı, Almanya'da karşı karşıya kaldığı ilgisizlikti. Her ne kadar 1860'lı yıllarda bu ülkede, Avrupa'da başka herhangi bir ülkeye kıyasla, hem sayıca daha büyük hem de ideolojik açıdan daha ileri bir

23 Bir ciltçi ve sol kanat Proudhoncuların lideri olan Eugéne Varlin, Komün'ün savunmasının örgütlenmesinde önemli bir rol oynadı. Versay güçleri tarafından yakalandı ve kurşuna dizildi.

siyasi işçi hareketi geliştiyse de, Marx'ın Alman Sosyal Demokrasisi üzerindeki etkisi en alt düzeyde kaldı. Yine de, bu hareket, daha sonra bir Marksist işçi partisinin paradigması haline gelecekti. Alman Sosyal Demokrasisi, Prusya ve Avusturya arasında geçen, Almanya üzerinde egemenlik kurma mücadelesinin belirlediği bir siyasi konjonktürde ortaya çıktı. Bu hareket, çıkış döneminde, güçlü bir Prusya kökenine dayanmaktaydı. 1848 devriminin yenilgiye uğramasından sonra, 1859'a, yani Prens Wilhelm'ın (daha sonra I. Wilhelm) "Yeni Çağ"ı başlatmasına kadar Prusya'da ağır bir siyasi gericilik dönemi yaşandı. Bu tarihten itibaren muhalefete yeniden hoşgörü gösterilmeye başlandı. 1861'de liberal burjuvazi tarafından, İlerici Parti kuruldu. Bu parti genel oy hakkını savunmasa da parlamenter hükümet talebinde bulunmaktaydı. Alman işçi sınıfı, gericilik döneminin ardından herhangi bir siyasi bilinç geliştirmekte oldukça yavaş kalmıştı. İlk işçi örgütlenmeleri, liberal bujuvazinin bir uzantısı konumunda kaldılar. Ancak Ekim 1862'de, Prusya meclisi, yeni atanan Başbakan Bismarck'a, talep ettiği askeri kredileri vermeyi reddedince ülkede siyasi kutuplaşmalar başgösterdi. Bunun üzerine Bismarck Almanya'yı "kan ve demir" ile birleştirmek niyetinde olduğunu açıkladı; ve bunu izleyen dört yıl içerisinde, anayasal dayanağı olmayan vergilendirmelere gidildi.

Ferdinand Lasalle, bu siyasi zemin üzerinde ajitasyon yapmaktaydı. Lasalle, 1848 devriminde rol almış; çoğunluğun aksine 1850'li yıllarda Almanya'da kalmış ve Marx ile Engels'in ülkedeki en önemli bilgi kaynağı olmuştu. Her ne kadar Komünist Manifesto'yu benimsediğini iddia etse de, hırslı biriydi ve oportünizme kapılarak kendisini işçi sınıfının kahraman kurtarıcısı rolünde görmeye başlamıştı. Ancak Lasalle, 1859'daki uluslararası kriz esnasında, Almanya'daki güçler dengesinin nasıl değiştiğini, Marx ve

Engels'den daha önce anladığını ortaya koymuştu.[24] 1848'de bir demokratik devrim girişiminin mümkün olmadığını görerek, Alman birliğinin yukarıdan, Prusya silahlarını kullanılarak sağlanması düşüncesine dayanan yeni bir siyasi hareket başlattı. Mayıs 1863'de Lasalle, Genel Alman İşçileri Derneği'ni (ADAV) kurdu. Genel oy hakkı ve devlet tarafından finanse edilen "kooperatif fabrikaları" gibi taleplerin seslendirildiği bir dizi kitlesel miting düzenlenmesine önayak oldu. Marx, Lasalle'ın Alman işçi sınıfını uykusundan uyandırıp ilk sosyalist işçi partisini kurarak, tarihsel olarak önemli bir adım attığını vurgulamıştır.[25] Ancak, hem dönemin koşulları hem de Lasalle'ın liderliği, bu partinin, büyük ölçüde deformasyona uğramasına neden oldu. Hatta Lasalle, Bismarck ile gizlice yazışmaktaydı; ve genel oy hakkı ile devlet destekli kooperatifler karşılığında, işçi sınıfının, Bismarck'ın ilhakçı politiklarına destek vermesine uğraşıyordu. Ancak, Lasalle'ın taahhütlerini yerine getiremeyeceğini gören Bismarck, anlaşmayı reddetti. Kısa bir süre sonra, Ağustos 1864'te Lasalle, bir düelloda öldürüldü.

Almanya'daki siyasi gelişmeler gözönüne alındığında, Marx'ın en önemli yanılgısı, liberal burjuvazinin, devrimci bir güç olarak gözardı edilemeyeceğini ve Bismarck'a karşı verilen anayasal mücadelede işçi sınıfı tarafından kavgaya teşvik edilebileceğini düşünmesidir. Öte yandan, işçi partisinin, asıl düşman olarak feodal ve mutlakiyetçi devlete saldırması gerektiğinde ısrar etmesi kuşkusuz doğrudur. Lasalle yalnızca, işçilerin sermaye tarafından sömürülmesine yoğunlaşmış ve bu temel hususu bir kenara itmiştir. Marx, Lasalle'ın, örgütlenme karşıtı yasaların ilga-

24 Marx, *Surveys from Exile*'a Giriş, Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s.30-31'e bakınız.
25 Marx'tan Schweitzer'e, 13 Ekim 1868, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.154.

sını talep etmemesini, işçi sınıfı hareketine zarar veren bir eksiklik olarak değerlendirdi. Zira bu eksiklik, Lasalle'ın, hatalı olan, "ücretlerin demir yasası" teorisine uygun olmakla kalmıyor, işçi sınıfının özgün eylemliliğini kabul ve teşvik etmeyi reddetmesini de ifade ediyordu. Örgütlenme hakkı, "polis ve bürokrasinin egemenliğini kırmak ve toprak üzerindeki Gesindeordnung ile aristokrasinin egemenliğini altetmek" için önemli bir araçtı.[26]

Lasalle'm siyasi olarak aktif olduğu dönemde, siyasi etkinliklerden tamamen çekilmiş olan Marx, kendisine hiç saldırmadı. Ancak Marx, Lasalle'ın ölümünden yalnızca bir ay sonra, Enternasyonel sayesinde siyasi hayata geri döndü. ADAV, karizmatik liderinin ölümünün ardından bir krize girmişti. Marx, bu krizi, "işçilerin diktatörü"nün[27] zararlı hükümdarlığının etkilerini ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak değerlendirdi. İlk adım olarak, ADAV başkanlığına aday gösterilmesini sağladı. Ancak Prusya'ya dönmeye niyeti olmadığından, bunu yalnızca propaganda amacıyla istiyordu. Yine de, amacına ulaşamadı. Bu başarısızlık, kendisinin, yeni kuşak Alman işçi sınıfı militanları tarafından neredeyse hiç tanınmadığını gösterdi. İkinci olarak, Marx, ADAV'ın Enternasyonal'e kurumsal üyeliğini sağlamaya çalıştı; ama bunda da başarılı olamadı. Dernek, uluslararası üyeliklerin yasak olması nedeniyle kendisini riske atmak istemedi. Marx'ın ADAV'ı etkisi altına almak için son girişimi, kendisinin ve Engels'in, Lasallecı *Sosyal Demokrat* gazetesine katkıda bulunmalarına yönelik teklifi kabul etmesi oldu. Ancak bu teklifi, gazetenin

26 Marx'tan Schweitzer'e, 13 Şubat 1865, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.147. *Gesindeordnung* (Çiftlik çalışanları yasası), Prusya'nın, Elbe nehrinin doğusunda kalan bölgelerinde yürürlükte olan yarı feodal bir yasa idi.

27 Marx'tan Kügelmann'a, 23 Şubat 1865, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.148

Prusya hükümetine karşı uzlaşmaz bir çizgi izlemesi ve feodal-mutlakiyetçi rejime, en az burjuvaziye saldırdığı kadar şiddetle saldırması koşulu ile kabul etmişti. Buna rağmen kısa bir süre sonra, Lasallecı grubun yeni lideri olan J. B. Von Schweitzer, gazetede, ADAV'ın, Bismarck'ın ulusal politikasını desteklediğini açıkladı. Bunun üzerine Marx ve Engels, Lasallecı örgütle olan bütün ilişkilerini sonlandırdılar.[28]

Dolayısıyla, Şubat 1865'te Marx, ADAV'ı Enternasyonal'e kazandırmak konusundaki bütün umutlarını ertelemek zorunda kaldı. Bunu izleyen üç yıl içerisinde Alman işçi hareketi ile olan ilişkisini en aza indirdi; bu sınırlı ilişkiyi Wilhelm Liebknecht ve Johann Philipp Becker üzerinden kurdu. Daha sonra Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin lideri olacak olan Liebknecht, 1850'li yıllar boyunca Marx'ın Londra'daki destekçileri arasındaydı. 1860'lı yıllarda Almanya'ya döndü ve Alman İşçi Cemiyetleri Birliği'nde çalıştı. Bu birlik, sanayi işçilerinden ziyade zanaatçilerden oluşmaktaydı. Sosyalist olmayan bir program üzerinden, gevşek bir federasyon olarak kurulmuştu ve Güney Almanya'daki küçük burjuva Halk Partisi ile ittifak halindeydi. Marx, Liebknecht ile düzenli olarak yazıştı ve kendisinin çalışmalarına rehberlik etmeye çabaladı. Liebknecht ve yoldaşı August Bebel[29], Prusya dışında işçi sınıfının bazı kesimlerini Enternasyonal'e yakınlaştırmakta önemli rol oynadı. 1868'de Birlik, Enternasyonal Tüzüğü'nün[30] önsözünü, kendi ilkeleri olarak benimsedi. Ancak,

---

28 Marx ve Engels'in 23 Şubat 1865 tarihli "Açıklama"sına bakınız. Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s.166-167

29 Köken itibarıyla bir kol işçisi olan August Bebel, kendisini bir işçi önderi olarak ilk kez bu dönemde gösterdi. Daha sonra, hem Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin önde gelen bir taktisyeni hem de bir sosyalist teorisyen oldu. Başlıca eseri *Kadın ve Sosyalizm*'dir.

30 Tüzük'ün ilk altı paragrafı, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 82.

Alman birliği sorunu henüz çözümlenmemiş olduğundan Liebknecht, önce "büyük Alman" ve Prusya karşıtı, sonra bir işçi lideri kimliğini sergilemek zorunda kaldı. Marx kendisini sıklıkla, Günel Almanya'daki küçük burjuvaziye karşı yeterince eleştirel olmadığı, ayrıca Prusya yanlısı ve Avusturya yanlısı burjuva kesimlere karşı yeterince saldırgan davranmadığı yönünde eleştirdi. Bu dönem boyunca Enternasyonal, Almanya'da, bir örgüt olarak yaşam alanı bulamadı. J. Ph. Becker, Almanca konuşan işçilerin oluşturduğu bölmeleri, *Die Vorbote* (*Haberci*) isimli gazeteyi yayınladığı Cenevre'den yönetti. Alman İşçi Cemiyetleri Birliği, Enternasyonal'in programını, büyük ölçüde Becker'in çabaları sayesinde benimsemişti. Etkisi ADAV içerisinde de hissediliyordu. Ancak Marx'ın tavsiyelerine kulak asmayan Becker, Liebknecht'e göre ideolojik olarak daha sorunlu durumdaydı ve 1868'de, bir süre için Bakunin'e yaklaşmıştı. Bu durumda, Almanya dışından etkili bir liderlik sergilemesi mümkün değildi.

Böylelikle, Alman birliğinin sağlandığı yıllar boyunca, Marx, giderek büyüyen Alman işçi hareketi üzerinde gerçek bir etkide bulunamamış oldu. Ancak, Avusturya karşısında 1866'da elde edilen zaferle, Prusya egemenliğinin kesinleşmesinin ardından ADAV, ulusal sorun üzerinde takılı kalmayıp daha serbest hareket etmeye başladı. Liebknecht, Halk Partisi'ndeki küçük burjuva arkadaşları ile birlikte Prusya zaferinin geri döndürülemezliğini kabul etmeyince, Marx, Schweitzer ile daha yakın bir ilişki kurdu. Kendisine, özellikle sendikaların kurulmasına önayak olmasını tavsiye etti.[31] 1869'da ADAV bölündü; ve Schweitzer, dogmatik Lasallecılarla birlikte kaldı. ADAV muhalefeti, Liebknecht ve Bebel'in Birlik'i ile yanyana geldi ve bu

31 Marx'tan Schweitzer'e, 13 Ekim 1868, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 156-157

ittifak Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni (SDAP) kurdu. Partinin programı karmakarışık biçimde Marksist, Lasalleci ve demokratik düşünceleri içermekteydi. SDAP Enternasyonal'e kurumsal üye olduğu halde, bu üyelik, Engels'in tanımıyla "tamamen platonik bir ilişki"[32] olmanın ötesine geçmedi. Dolayısıyla parti, bütünüyle ulusal niteliklere sahip bir işçi partisi türünün ilk örneğini teşkil etmiş olmaktaydı. Bu tür ulusal işçi partileri 1870'teki Fransa Prusya savaşı ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki döneme damgalarını vurdular.

İNGİLTERE VE İRLANDA

Marx, Alman işçi hareketini etki alma çabasının başarısızlığa uğramasından sonra, dikkatini, öncelikle İngiltere'de yoğunlaştırdı. Genel Konsey üzerindeki ağırlığı sayesinde, etkili İngiliz sendikacılarının önemli bir bölümü ile çok yakın ilişkisi vardı. Zaman içerisinde, aralarında artı değer teorisi, sendikaların rolü, Polonya sorunu, oy hakkı reformu, toprağın kamulaştırılması, kooperatifler gibi başlıkların da bulunduğu çeşitli konular üzerindeki tartışmalarda, bu sendikacıları yönlendirebilmişti. Ancak baştaki iyimserliğine rağmen Marx, İngiliz işçi liderlerini bilimsel komünizm düşüncesine kazandırmakta, herhangi bir başarı sağlayabilmiş değildi. İngilizlerle ilgili ilk ciddi hayal kırıklığını, Reform Cemiyeti (Reform League) üzerinden yaşadı. Bu örgüt, Enternasyonal'e de dahil olan sendikacılar tarafından, 1865 yılının bahar aylarında kuruldu. Varlığını, her hanehalkının bir oy hakkı olmasını savunan Radikal platformun aksine, erkeklere oy hakkı ilkesine dayandırdı. Marx, çok heyecanlanmıştı ve Engels'e 1 Mayıs

32 Engels'ten Cuno'ya, 7-8 Mayıs 1872, *Marx Engels Werke*, Cill 33, Dietz Verlag, Berlin, 1956-1964, s.461

1865'te şu satırları yazdı: "Enternasyonal'in büyük başarısı: Reform Cemiyeti bizim ürünümüzdür... Orta sınıfın, işçi sınıfını yanlış yönlendirme girişimlerini tamamen boşa çıkardık."[33]

1866 yılının yaz aylarında Reform Cemiyeti, Trafalgar Meydanı'nda ve Hyde Park'ta militan gösteriler düzenledi. 6 Mayıs 1867'de Hyde Park'ta yapılan ve 1848'den bu yana Britanya'da düzenlenen işçi gösterilerinin en kitleseli olan, 150 bin kişilik mitingin ardından, bir ayaklanma başgösterdi. 1860'larda İngiliz işçileri, 1840'lı yıllarda gösterdikleri devrimci potansiyeli henüz tam anlamıyla kaybetmemişlerdi. Ancak Reform Cemiyeti hiçbir zaman, Marx'ın inandığı bağımsız işçi sınıfı örgütü olmadı. Orta sınıf karakterli Reform Birliği ile aynı kaynaklar (uzak görüşlü sanayi sermayedarları) tarafından finanse ediliyordu. Erkeklere oy hakkı talebini, oy kullanacakların "kayıtlı ve belli bir mekanda iskan ediyor" olmasına dayandırmaktaydı; dolayısıyla bir hayli büyük olan "tehlikeli sınıf", yani geçici işçiler ve işsizler bilinçli olarak dışarıda bırakılıyordu. Mayıs 1867'de Reform Cemiyeti liderleri, "şimdilik" kaydıyla, her hanehalkına bir oy hakkı noktasında uzlaşmaya varmışlardı. 6 Mayıs gösterisini bastırmak için, İçişleri Bakanı Walpole ile ortak hareket ettiler.

Yine de, Hyde Park ayaklanması Walpole'un istifasına ve Disraeli'nin, Reform Yasası'na, bir taviz olarak, belli bir mekanda iskan edenlere ilişkin maddeyi eklemesine neden oldu. Bundan sonra Reform Cemiyeti'nin üye sayısı yüz bini aştı. Ancak Howell, Cremer ve Applegarth[34], kelimenin tam anlamıyla, burjuvaziye "satılmışlardı".[35] 1867'de Reform Yasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından, İçişleri

33 Marx ve Engels. *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s.174
34 Bir dolap yapımcısı olan Robert Applegarth, Londra Sendikalar Konseyi (1865) ve Enternasyonal'in Genel Konsey (1868-72) üyesiydi.

Bakanlığı'ndan aldıkları rüşvet karşılığında, işçi sınıfını, 1868 genel seçimlerinde Liberal Parti saflarına çekmek için gizlice çaba harcadılar; bunda başarılı da oldular. Bu dönemde Applegarth, aktif olarak Genel Konsey çalışmalarına katılmaktaydı ve Marx, kendisini gelecek vaadeden bir işçi önderi olarak görmekteydi. Bu çelişki, İngiliz sendikacıların Enternasyonal'i, yeni kurulan Sendikalar Kongresi'nin (T.U.C) bir uluslararası bölmesi olarak nasıl kullandıklarını göstermektedir. Onlar çoktan, reformist bir rota benimsemişlerdi; ve dolayısıyla Marx'ın ideolojik etkisine önsel olarak kapalıydılar.

Marx ve Engels, İngiltere'deki siyaset sahnesinde önemi hızla büyüyen İrlanda sorununa, 1867'deki "Fenian ayaklanmaları"ndan[36] başlayan ve giderek artan bir ilgi gösterdiler. Enternasyonal'in Genel Konsey'i, İrlanda sorununu, 1860'lı yılların sonlarında birkaç kez gündemine almıştı. Marx'ın konuya yaklaşımındaki değişim, bugünden bakıldığında oldukça ilgi çekicidir. Kasım 1867'de, Marx, bir Genel Konsey toplantısında ilk kez İrlanda sorununu tartışmaya açtığı zamanki tutumunu, Engels'e şu ifadelerle açıklamaktadır: 1846'da, Mısır Yasaları'nın kaldırılması, İngiliz egemenliğinde yeni bir evrenin başlaması anlamına geldi. Bu yeni evrede, İrlanda, İngiltere'nin önde gelen mısır üreticisi olmaktan çıkarak yün ve et üreticisi olmaya evrildi. Şimdi "İrlanda'daki İngiliz egemenliğinin tek amacı", "İrlanda Toprağının Temizlenmesi" idi. Bu yüzden Fenian-

35 Marx, Lahey Kongresi'nde reformist sendika önderlerini bu ifadelerle suçlayarak ortalığın karışmasına neden olmuştu. (Bkz. H. Gerth (ed.) *The First International*, University of Wisconsin Press, Madison, 1958, s. 186) Bu iddianın doğruluğu, Rodney Harrison tarafından *Before the Socialists*, Routledge, 1965, Bölüm IV'te kanıtlanmıştır.

36 Fenianlar olarak bilinen İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği (Irish Republican Brotherhood), belirgin bir ideolojisi bulunmayan konspiratif bir örgüttü. Ancak, İrlanda köylülüğünün toprakla ilgili özlemleri ile ulusal özlemlerini yansıtmaktaydı. Fenianlar, Britanyalılara karşı Şubat ve Mart 1867'de silahlı bir ayaklanmaya giriştiler.

cılık, "sosyalizan bir eğilim"e sahipti ve bir "aşağı tabaka hareketi" idi. Dolayısıyla İrlandalılara gereken şeyler, özyönetim, toprak devrimi ve İngiltere'ye karşı korumacı gümrük tarifeleri uygulanmasıydı. Marx, İngiliz işçilerine "*Birlik'in feshini*, kendi söylemlerinin bir maddesi haline getirmelerini"[37] öğütlüyordu; zira İngiliz toprak beyliği, hem İngiliz işçilerinin hem de İrlandalı köylülerin ortak düşmanıydı. Ancak 1869'a gelindiğinde Marx, İrlandalıların mücadelesinin, İngiliz devriminde çok daha önemli bir işlevi olacağını düşünmekteydi. Bu değişiklik, aradan geçen yıllar içerisinde edindiği siyasi deneyime, özellikle de İngiliz sendikacıların İrlanda'daki Fenian hareketi ile dayanışmaya gönülsüz olmaları ve de Reform Cemiyeti liderlerinin Liberal Parti'ye geçmiş olmalarına dayanmaktaydı.

İngiliz sendikalarındaki eski müttefiklerine artık güvenmeyen Marx, bunların ihanetlerinin kısmen, İngiltere ve İrlanda arasındaki ulusal karşıtlığa dayandığını düşünmeye başlamıştı. 29 Kasım 1869'da, Enternasyonal'in Genel Konsey'inin, (terörist eylemlere girişmekle suçlanan bir grup Feniani serbest bıraktırmayı amaçlayan) İrlanda af hareketine destek sağlaması için çabalarken, Almanya'da bulunan Kugelmann'a şu satırları yazdı:

İngiliz halkı, yönetici sınıflar tarafından etki altında tutulacaktır, çünkü onlarla, İrlanda'ya karşı ortak bir cephe oluşturmak zorunda kalacaklardır. İngiltere'deki her hareket, İrlandalılarla yaşanan kavga dolayısıyla felce uğramaktadır; ki, İrlandalılar, buradaki işçi sınıfının hatırı sayılır bir bölümünü oluşturmaktadır.[38]

---

37 Marx'tan Engels'e, 30 Kasım 1867, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 160-161

38 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 165

Bu ifade, ciddi bir stratejik akıl yürütme barındırıyordu. Marx bunu, birkaç gün sonra Engels'e yazdığı bir mektupta açıkladı.

Uzun süredir, İrlanda'daki rejimin, İngiliz işçi sınıfının nüfuzu ile alaşağı edilebileceğini düşünmekteydim... Daha derinlikli bir inceleme, beni, bunun tam karşıtı olan bir düşünceye sevketti. İngiliz işçi sınıfı, İrlanda'dan kurtulmadığı sürece hiçbir şey elde edemez. İrlanda'da kaldıraç, (devrimin kaldıracı, ç.n.) harekete geçmelidir. İşte bu yüzden, İrlanda sorunu, genel olarak toplumsal hareket için bu denli önemlidir.[39]

Bu yeni konumlanışı Marx, Genel Konsey'in, Fransız İsviçresi Federal Konseyi'ne Ocak 1870'de yazdığı mektup ile, bundan üç ay sonra, Alman kökenli Amerikalılar Meyer ve Vogt'a yazdığı mektuplarda açıkladı. Bu metinlerde öne sürdüğü iddia, iki bölüme ayrılmaktadır. İlk olarak Marx, İrlanda'yı, İngiliz yönetici sınıflarının zayıf halkası olarak sunmaktadır. "*İrlanda, İngiliz toprak aristokrasisinin* koruma duvarıdır"; ancak, İrlanda'daki İngiliz toprak aristokrasisinin yıkılması, İngiltere'dekinden çok daha kolay bir eylem olacaktır; zira İrlanda'da toprak sorunu, toplumsal sorunun büründüğü *özel şekil* halini almıştır. Zira bu, İrlanda halkının büyük bir bölümü için bir varlık meselesi, ölüm kalım meselesidir; çünkü aynı zamanda ulusal sorundan ayrılamaz durumdadır.

İrlanda'daki İngiliz aristokrasisinin alaşağı edilmesi, İngiltere'deki aristokrasinin de alaşağı edilmesini beraberinde getirecektir. Dolayısıyla, İngiltere'deki proleter devrim için gerekli olan bir ön şart, yerine getirilmiş olacaktır.[40]

39 Marx'tan Engels'e, 10 Aralık 1869; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 166-167

40 Marx'tan Meyer ve Vogt'a, 9 Nisan 1870; a Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 168

Dahası;

İrlanda, İngiliz aristokrasisinin, büyük bir düzenli ordu beslemesinin en büyük bahanesidir. Şimdiye dek gördüğümüz gibi, bu ordu, gerektiğinde, İrlanda'daki temel eğitimini tamamladıktan sonra İngiliz işçilerine saldırmaktadır.[41]

Ancak İngiliz yönetici sınıflarının İrlanda'daki yegane sorunu saldırılara açık olmaları değildi. Marx'a göre hepsinden önemlisi, İrlanda'daki ulusal baskının İngiliz işçilerini, İrlanda'daki kardeşleri ile karşı karşıya getirmesi idi. İşte bu yüzden "İngiliz işçi sınıfı, İrlanda'dan kurtulmadan hiçbir şey kazanamayacak"tı. İngiltere'de İngiliz ve İrlandalı işçiler, "*birbirine düşman* iki kamp" yarattılar. Bu ayrımın ekonomik bir temeli vardı. "Sıradan İngiliz işçisi, İrlandalı işçiden nefret etmektedir; çünkü onu, kendi yaşam standardını düşüren bir rakip olarak görmektedir." Ancak Marx, ideolojik faktörlere de özellikle vurgu yapmıştı.

İrlandalı işçi ile karşılaştırıldığında İngiliz işçisi, kendisini, *egemen ulusun* bir üyesi olarak hissetmekte ve tam da bu nedenden ötürü, kendisini aristokratların ve kapitalistlerin *İrlanda*'ya karşı bir aleti haline getirmektedir. Dolayısıyla, onların, *kendisi üzerindeki* hakimiyetini güçlendirmektedir.

İngiliz işçisi ayrıca, "İrlandalı işçilere karşı dinsel, toplumsal ve ulusal önyargıları beslemektedir". Bu önyargılar, "basın, kilise, mizah gazeteleri, kısacası yönetici sınıfların emrindeki bütün araçlarca yapay olarak sürdürülmekte ve yoğunlaştırılmaktadır." Marx, İngiliz ve İrlandalı işçilerin arasındaki karşıtlığın, "örgütlü olduğu halde İn-

41 "Genel Konsey'den Fransız İsviçresi Federal Konseyi'ne", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 118

giliz işçi sınıfının acizliği" olduğunu iddia etti. "Bu acizlik ki, kapitalist sınıfın iktidarını korumasını sağlamaktadır ve bu sınıf bu gerçeğin tamamıyla bilincindedir." Bu durumda, İngiltere'nin, "sermayenin merkezi" olarak önemini de dikkate alan Enternasyonal, "İngiltere ve İrlanda arasındaki çelişkiyi ön plana çıkarmak ve her yerde açıkça İrlanda'nın tarafını tutmak" zorunda kalmıştı.[42]

Marx'ın, İngiltere ile İrlanda arasındaki ilişkiler üzerine yazdıkları, siyasi boyutlu teorik çalışmaları içerisinde yeni bir yön arayışına denk düşmektedir. Bu tarihe dek Marx ve Engels, kolonilere dayalı sömürüyü, kapitalizmin uluslararası boyutunun değişmez bir ikincil özelliği olarak görmüşlerdi. Barbarca yan etkileri olmasına karşın kapitalizm, daha geri ülkeleri "uygarlığa" kavuşturmak için yegane araçtı; dolayısıyla, sömürgeleştirme olgusu da, son kertede, ilerici idi. Engels, 1848'de ilk kez İrlanda sorunu üzerine düşüncesini belirttiğinde, İrlanda'nın özgürlüğünü, İngiliz devriminin bir yan ürünü olarak betimledi. İngiliz Çartistlerinin başarısı, İngiltere ile İrlanda arasındaki bağı, sömürüye dayanmaktan çıkarıp eşitlikçi bir konuma getirecekti. Bu yüzden de İrlanda halkının geleceği, İngiliz Çartistleri ile ittifak yapmaktan geçiyordu.[43] Ancak yirmi yıl sonra Marx'ın düşüncesi, İrlanda ulusal mücadelesine, İngiliz devriminde belirleyici bir rol biçmeye doğru evrilmişti. İrlanda'da "kaldıraç" harekete geçmeliydi; aksi takdirde İngiliz işçileri, İrlanda'da ulusal bağımsızlık elde edilene kadar, kendi yönetici sınıflarının iplerine bağlı kalacaklardı.

Bu düşünce, yarım yüzyıl sonra Lenin tarafından for-

42 Marx'tan Meyer ve Vogt'a, 9 Nisan 1870, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 169-70

43 Engels'in, "İrlanda ve Çartistler için Baskı Yasası" ve "Feargus O'Connor ve İrlanda Halkı" başlıklı makalelerine bakınız. Marx ve Engels, *On Ireland*, Lawrence & Wishart, 1971, s. 45-50

müle edilecek olan emperyalizm teorisinin atası olarak görülebilir. Ancak, arada son derece önemli bir fark vardır. Lenin'in getirdiği yenilik, sermayenin merkezleri ile sömürgeler arasındaki genel ekonomik ilişkiden (sermaye ihracı) genel siyasi etkilere doğru bir tartışma yaratmış olması idi. Bu tartışma, merkezde bulunan ve sömürü sürecinden yararlanan bir işçi sınıfı kesiminin yozlaşmasını da içermekteydi. Her ne kadar Marx'ın, İrlanda'nın ulusal kurtuluşunun, İngiltere'deki proleter devrimi öncelemesi gerektiği tezi Lenin'e göre daha ileri gözükse de, Marx, merkez ile sömürge arasındaki bu ilişkiyi özel bir durum, özgül yerel koşulların bir ürünü olarak betimlemişti. Marx, devrimin "kaldıracının" sömürge ülkelerde uygulanması gerektiğini, genel bir kural olarak kesinlikle telaffuz etmemişti. Tersine, Avrupa dışındaki sömürgelerin, sömüren ülkelerin izlediği tarihsel yolu izlemeleri gerektiği düşüncesinden hiç vazgeçmedi.[44]

Kapitalizmin uluslararası boyutu üzerine yeterli gelişkinlikte bir teorisi bulunmadığından, Marx, 1860'ların ortalarında İngiliz işçi sınıfı için sahip olduğu beklentilerin neden boşa çıktığını gereğince açıklayamadı. Marx'ın 1869-70'te İrlanda'ya biçtiği rol, kesinlikle abartılıydı ve 1870'ten sonra bunu, bir daha, İngiliz reformizmini açıklamak için kullanmadı. Hatta 1870'te bile, İrlanda'da özgürlük elde edilmeden, İngiltere'de devrimci bir işçi hareketi ortaya çıkması olasılığını yabana atmadı. Dahası, Fransız İsviçresi Federal Konseyi'ne yazılan mektubun, İngiliz işçi sınıfına ilişkin perspektiflerin ele alındığı bölümünde, pek de kendisine özgü olmayan bir volontarizm, Marx'ın yürüttüğü tartışmayı olumsuz etkilemiştir. Burada Marx, "İngi-

44 Marx, *Surveys from Exile*'a Giriş'e bakınız, Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s. 24-8; ve Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 69

lizlerin *maddi* olarak, toplumsal devrim için gereken her şeye sahip" ve yalnızca "soyutlama duyusu ile devrimci tutkudan yoksun" olduğunu iddia etmiştir.[45] Marx, bu ruhsal eksikliğin, Enternasyonal'in Genel Konsey'i tarafından giderilebilir olduğunu düşünmüş; ancak böyle düşünürken konseyin, gerçekte olduğundan daha güçlü olduğunu varsaymıştır. Genel Konsey, Toprak ve Emek Birliği'nin[46] (Land and Labour League) kuruluşunda olduğu gibi inisiyatif kullanabilirdi. "Bu girişimler, geliştikçe, halka, İngiliz işçi sınıfının anlık hareketleri olarak gözükmekte idi."[47] Bu maharet devam ettirilerek, İngiliz işçileri, yoksun bulundukları devrimci tutkuya kavuşturulabilirlerdi. Marx'ın, gerçekleşmesi bu denli olanaksız bir düşünceye kapılması, kesinlikle bir belirsizliğin göstergesidir. Tatmin edici düzeyde bir emperyalizm ve işçi sınıfı reformizmi teorisi geliştirmediğine ve de geliştiremeyeceğine işaret etmektedir.

PARİS KOMÜNÜ

19 Temmuz 1870'te Louis Napoleon, 1866'da Avusturya'nın yenilmesi ile Prusya hegemonyasında kurulmuş

---

45 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 116

46 Toprak ve Emek Birliği, Kasım 1869'da, Genel Konsey'in daha solda duran İngiliz üyeleri tarafından kuruldu. Dayanaklarını, bundan kısa bir süre önce Basel Kongresi tarafından onaylanan, toprağın devletleştirilmesi talebi ile cumhuriyetçilik fikrinden almaktaydı. İrlanda hareketi ile dayanışma ve işsizlik gibi konular üzerinde etkinlik gösterdi. Önemi, işçi aristokrasisi dışında kalan işçi sınıfı kesimlerini örgütlemeye başlamasından kaynaklanmaktaydı. Özellikle, 1870-71'de Enternasyonal'in birkaç şubesinin de kurulduğu Doğu Londra'da faaliyet göstermekteydi. Ancak Birlik, Paris Komünü'nün etkisiyle bölündü ve zamanla zayıfladı. Sol kanadı, mali reformu savunmaya başladı. Birlik deneyimi, bu aşamada İngiliz proletaryasının yeni bir bağımsız siyasi hareket ortaya çıkarmasının koşullarının mevcut olmadığını göstermektedir. Bu gelişme ancak 1890'larda, Bağımsız İşçi Partisi'nin kurulması ile yaşanacaktır.

47 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.116

olan Kuzey Alman Konfederasyonu'na savaş ilan etti. Günümüzde, Bonaparte'ı, savaşmaya, Ems telgrafı ile Bismarck'ın kışkırttığı bilinmektedir. Ancak o dönemde, genel olarak demokrat ve sosyalist kamuoyunun düşündüğü gibi, Marx da, Bonaparte'ı saldırgan taraf olarak görmekte ve ilk aşamada Prusya'nın, meşru müdafaa yaptığı kanısını taşımaktaydı.[48] Ancak Marx, kesinlikle Alman şovenizmine kapılmadı ve savaşın ilan edilmesinden yalnızca dört gün sonra yazılmış olan "Genel Konsey'in Fransa Prusya Savaşı Üzerine İlk Konuşması"nda, savaşın, baştaki savunma karakterinden sıyrılıp Fransız halkı ile savaşa dönüşmesini engelleme sorumluluğunun, Alman işçi sınıfının omuzlarında olduğunu belirtti. Ayrıca, Alman işçilerinin Alsace ve Lorraine'in ilhakına da karşı çıkması gerektiğini, aynı düzeyde vurguladı.[49]

1 Eylül'de, Fransız ordusu, Sedan'da teslim oldu ve Louis Napoleon da esir alındı. Üç gün sonra Paris'te cumhuriyet ilan edildi; ve bir Ulusal Savunma Hükümeti kuruldu. 9 Eylül'de Marx, Genel Konsey için ikinci bir konuşma metni kaleme aldı. Bu metinde Avrupa ve Kuzey Amerika'daki işçiler Fransız cumhuriyetinin tanınması için ajitasyon yapmaya çağrılıyor ve Prusya'nın ilhak yanlısı planları teşhir ediliyordu. Savaş nedeniyle bir süre için bölünmüş olan Sosyal Demokrat İşçi Partisi, şimdi, Liebknecht ve Babel'in Reichstag'daki ilhak karşıtı konumlanışını destekliyor, kendisi üzerinde büyük baskı kurulmasına neden olan bir eylemlilik sürecine giriyordu.

---

48 1887-88 tarihli "*Tarihte Zorun Rolü*" isimli elyazmasında Engels, Louis Napoleon'un savaşı önlemeye çalıştığını, ancak "tuzağa düştüğünü" kabul etmiştir. *The Role of Force in History*, Lawrence & Wishart- 1968, s. 75

49 Marx'ın, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Braunschweig Komitesi'ne yazdığı Eylül 1870 tarihli mektuba bakınız; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3. Penguin, 1974, s. 177-9. Bu mektupta Marx, 1870'teki Alman ilhak politikasının, Fransa ve Rusya'nın, zorunlu olarak Almanya ile savaşmasına neden olacağını öngörmüştü.

1871 baharında kurulan Paris Komünü, yönetici sınıfların Prusya'ya boyun eğmelerine bir tepki olarak ortaya çıkan yurtsever işçi ve küçük burjuva hareketinin bir ürünü idi. İsmini, ilk olarak 1792'de Paris'te kurulan, seçilmiş üyelerin oluşturduğu belediye konseyinden alıyordu. Bu konsey, birinci Fransız devriminde çok önemli bir devrimci ve yurtsever rol oynamıştı. İkinci İmparatorluk'un düşmesinin ardından, devrimci bir işçi sınıfı inisiyatifi kaçınılmaz olarak tartışılmaya başlamıştı. Lyon'da Bakunin ve Cluseret[50], belediye binasını ele geçirmiş ve "devletin lağvedildiğini" ilan etmişlerdi. Kısa bir süre sonra girişimleri bastırıldı; ancak Marsilya ve Toulouse'da da benzeri isyan hareketleri başgösterdi. Başlarda Ulusal Savunma Hükümeti, Tours'daki merkezinden yeni ordular kurmayı başardı. Fakat kısa bir süre sonra güç dengesi Prusya lehine değişti. Eylül ayının sonundan itibaren Prusya ordusu Fransa'nın, Orleans'ın kuzeyinde ve doğusunda kalan bütün bölgelerini işgal etti ve Paris'i kuşattı. Kuşatma sırasında Paris'te devrimci bir hükümet kurmak için iki girişim yapıldı. Biri 31 Ekim, diğeri ise 22 Ocak'ta yapılan bu girişimlerin ikisi de, kuşatmayı kırmaya yönelik başarısız çıkışların ardından gelmişti. Daha sonraki başarılı 18 Mart devriminde olduğu gibi, bu girişimlerde inisiyatifi, küçük burjuva demokratlar olan "Jakobenler" ile ittifak kuran Blankistler üstlenmişti.

Ocak ayının sonunda Ulusal Savunma Hükümeti yenilgiyi kabul etti ve 8 Şubat'ta, Prusya ile barış yapma görevi verilen bir Ulusal Meclis için seçimler yapıldı. Paris üzerindeki kuşatma kaldırılmıştı, ancak Meclis Versay'da, Prusya himayesinde konumlanmayı tercih etti. Bir barış anlaşma-

50 Bakunin'in etkisi altındaki Fransız subayı Gustave Cluseret, daha sonra Paris Komünar kuvvetlerinin genelkurmay başkanı oldu. Bakunin için: Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 43-53'e bakınız.

sının önünde kalan yegane engeli ortadan kaldırmak için, Paris'in silahsızlandırılması gerekiyordu. Thiers'in[51] buna yönelik çabası, Paris'te iktidarın Ulusal Muhafızların[52] Merkez Komitesi tarafından ele geçirilmesine, bütün hükümet organlarının kentten çıkarılmasına ve Komün'ün seçilmesine yolaçtı. Bunun üzerine Paris üzerindeki ikinci kuşatma başladı ve 21 Mayıs'ta, Prusyalılar tarafından orduyu güçlendirme amacıyla serbest bırakılan savaş esirlerinin takviye ettiği Versay güçleri işgale girişti. Sekiz gün süren kanlı çatışmaların ardından son direniş de kırıldı. Thiers hükümeti, 1848'deki uygulamayı tekrarlayarak, hatta daha da genişleterek, esirleri katletti. Onbinlerce kişi öldürüldü, yaralandı ya da sınırdışı edildi.

Eylül 1870'ten, Komün'ün düşmesine kadar geçen sekiz aylık süre içerisinde, Marx'ın etkinlikleri Fransa'daki olaylar üzerinde yoğunlaşmıştı. Sedan'dan sonra Marx, Genel Konsey'i, Fransız cumhuriyetinin tanınması için etkin kılmaya çalıştı. Bunun için Comte'un düşünsel taraftarı olan İngiliz Pozitivistleri ile birlikte çalıştı. Mart 1871'deki Komün devrimine kadar Marx, Genel Konsey'de Odger'a ve Toprak ve Emek Birliği'ne karşı bir mücadele yürütmek zorunda kaldı. Odger, Thiers ve Favre hükümetinin desteklenerek Fransız cumhuriyetinin tanınmasını, Birlik ise Britanya'nın, Almanya'ya müdahale etmesi gerektiğini savunuyordu. Marx'ın, Sedan'ın hemen ardından Blankistler tarafından ortaya konan Komün hükümeti talebine yaklaşımı, oldukça netti. Parisli işçilerin, burjuvazinin ve Prusyalıların bileşik kuvvetlerini yenecek güce sahip olmadıklarını görmüş ve devrimci bir girişimin önüne geçme eğili-

51 Bir tarihçi ve Orleancı politikacı olan Adolphe Thiers, Louis Philippe döneminde iki kez başbakanlık yapmıştı. Ulusal Savunma Hükümeti'nin de başbakanlığını üstlendi; Komün'ün kanla bastırılma eylemini yönetti ve 1871 ile 1873 yılları arasında Fransız Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı oldu.
52 Paris'te, bölge bazında kurulan halk milisleri.

mini göstermeye başlamıştı. Genel Konsey'deki İkinci Konuşma'da, "düşman neredeyse Paris'in kapılarına dayanmışken, varolan kriz ortamında yeni hükümeti bozmaya yönelik herhangi bir girişim, çaresizce bir akılsızlık olacaktır" deyip, Fransız işçilerinin "kendi sınıf örgütlenme çalışmaları için, sükunet ve metanetle cumhuriyetçi özgürlüğün yarattığı olanakları geliştirmeleri" çağrısını yaptı.[53] Fransız hükümeti tarafından daha sonra yapılan gerçek dışı propagandanın aksine, Komün devrimi Enternasyonal'in işi değildi. İkinci İmparatorluk çöktüğü sırada Enternasyonal'in Paris Federasyonu, ardarda gelen üç kovuşturma nedeniyle zayıflamış durumdaydı. Şimdi ise, savaşın yarattığı tartışmalar nedeniyle bir de bölünmeye uğramıştı. Sağ kanattaki Proudhoncular cumhuriyeti destekliyor ve liderleri Tolain, Komün'ün yükselişi ve düşüşü boyunca Versay Meclisi'nin bir üyesi olarak kalıyordu. Sol kanat Proudhoncular ise, her ne kadar Varlin'in önderliğinde Komün'de çalışmış ve savunması için yiğitçe savaşmış olsalar da, hâlâ ilkesel olarak devrimci eyleme karşıydılar. Eylül'den Mayıs'a dek devrimci inisiyatif Blankistler ve onların orta sınıf müttefiklerinin elinde kaldı. Komün'ün son aşamasında bu iki kesim, iktidarı, Kamu Güvenliği Komitesi üzerinden kendi ellerine aldı. Blankistler ve Jakobenler seçilmiş olan Komün üyelerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturuyorlardı. On yedisi Enternasyonal üyesi olan yirmi iki kişilik Proudhoncu azınlığın karşısında, elli yedi kişilik bir çoğunluğa sahiptiler.[54]

Paris Komünü, Avrupa'daki işçi sınıflarından önemli öl-

53 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 185'e bakınız

54 Komün'ün Marksist olarak adlandırılabilecek sadece bir tane üyesi vardı. Marx'ın Londra'daki yakın çalışma arkadaşlarından olan Macar Leo Frankel, Komün'ün Çalışma Bakanı olarak görev yaptı ve daha sonra Macar Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdu.

çüde destek gördü. Bütün Avrupa'da, dayanışma mitingleri ve gösterileri düzenlendi. Öte yandan, dayanışma eylemlerine katıldığı halde Enternasyonal'in Genel Konseyi, iki aylık ömrü boyunca Komün ile ilgili hiçbir açıklama yapmadı. Bunun muhtemel nedeni, Marx'ın, Komünarların "cenneti zaptetmek"[55] için verdikleri kahramanca mücadelenin, başarısızlığa mahkum olduğunu görmesidir. Marx, "Fransa'da İç Savaş"ı, Komünarların Versay ordusuna karşı kaybettiği savaş sırasında kaleme aldı. Kitap, Komün'ün yenilgisinden iki gün sonra Konsey tarafından onaylandı ve hemen basıldı.

"Fransa'da İç Savaş", Marx'ın son yıllarında yazdığı en önemli siyasi metindir. Kitap, bu tarihten yirmi yıl önce şekillendirdiği proleter devrim teorisine en ciddi katkıyı içermektedir. Daha önceki eserleri arasında yer alan "Fransa'da Sınıf Savaşımları" ve "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i"nde[56] olduğu gibi Marx, "Fransa'da İç Savaş"ta çağdaş tarihin bir analizini sunmaktadır. Ancak bu metinde Marx, teorik çıkarımlarında, tarihsel analize daha az yer vermiştir. Üçüncü bölümde Komün'ün neden bu denli önemli bir devrimci model olduğunu ve asli unsurlarının neler olduğunu açıklamıştır. "Fransa'da İç Savaş"ın basılı metnine, oldukça değerli iki elyazması taslağı eşlik etmektedir.[57] Bu metinlerde Marx, Komün pratiğinin ortaya çıkardığı bazı teorik sorunları, daha ayrıntılı ele almıştır.

Marx, Komün'ün analizine, 18 Brumaire'de bıraktığı

---

55 Marx'tan Kugelmann'a, 12 Nisan 1871; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 263

56 Her ikisi de *Surveys from Exile*'da (Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973) basılmıştır.

57 Bu taslakların ilkinden bir bölüm, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 26-68'de verilmiştir. Metinlerin tamamı için Marx ve Engels, *On the Paris Commune*, Progress Publishers, Moskova, 1971'e bakınız.

nokta olan, yürütme erki ve onun "devasa bürokratik ve askeri örgütlenmesi"nden[58] başlamaktadır. 1852'den daha açık bir şekilde, burjuva toplumunun kendi yürütme erki tarafından boyunduruk altına alınması, kapitalizmin gelişiminin ve giderek yükselen işçi sınıfı tehdidinin kaçınılmaz bir sonucu idi. İmparatorluğun, "burjuvazinin yenilgiye uğradığı ve işçi sınıfının henüz ulusa egemen olma yeteneğini kazanmadığı dönemde, olası yegane hükümet biçimi"[59] olduğu tezi, bu rejimin, burjuvazi ile proletarya arasında tarafsız olduğu anlamına gelmemektedir. Marx, her ne kadar Bonapartist devleti, belli bir düzeyde özerkliğe sahip olarak betimlese de, 18 Brumaire'de olduğundan daha açık bir biçimde, emeğin sermaye tarafından sömürülmesini sağlamaktaki işlevi nedeniyle, Bonapartizmin, burjuva devletin bir çeşidi olduğunu vurgulamaktaydı.

Modern sanayinin sermaye ve emek arasındaki karşıtlığı geliştirmesi, yaygınlaştırması ve yoğunlaştırması ile aynı süratte, devlet iktidarı da, giderek sermayenin emek üzerindeki ulusal iktidarının karakterine büründü; toplumsal kölelik için örgütlenmiş bir ulusal güce, sınıf despotizminin bir aracına dönüştü.[60]

Emperyalizm, aynı zamanda, devlet iktidarının en fahiş ve en nihai şeklidir... tam gelişmiş burjuva toplumu, bu iktidarı, sonunda, emeğin sermaye tarafından köleleştirilmesinin bir aracına dönüştürmüştür.[61]

18 Brumaire'de Marx, Fransız devriminin bir sonraki

58 Marx, *Surveys from Exile, Political Writings*, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s. 237

59 "Fransa'da İç Savaş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.208

60 a.g.y., s. 207

61 a.g.y., s. 208. Burada ve genel olarak Marx, "emperyalist" terimini çağdaş anlamda değil, Bonapartist İmparatorluk için bir sıfat olarak kullanmaktadır.

eyleminin "bütün yıkıcı güçleri, yürütme erkine karşı yoğunlaştırmak" ve bürokratik ve askeri aygıtı ezmek olacağını ileri sürdü.[62] 1871'de yeni olan, Marx'ın, Komün deneyimine dayanarak, "hükümet aygıtı" kavramını teorik olarak geliştirmesiydi. Proletarya, kendi amacına ulaşabilmek, yani kapitalist sınıfı mülksüzleştirmek için, bu aygıtı, burjuva devletinin yerine geçirmeliydi.[63]

Marx, Komün üzerine yaptığı analize, Ulusal Muhafızların Merkez Komitesi'nin 18 Mart Manifestosu'ndan bir alıntı yaparak başlıyor: Böylece, "Paris proleterleri, hükümet iktidarını ele geçirmektedir."[64] "Fransa'da İç Savaş"ın ilk taslağında Marx, bu olguyu ayrıntılı olarak ele aldı. Komünün, Mart 1850'deki konuşmasında ortaya koyduğu taktik önerileri hayata geçirdiğini, yani işçilerin, varolan hükümetlerin devrilmesinin ardından silahlarını bırakmamaları gereğini, yerine getirdiğini gördü.[65]

Parisli işçilerin mevcut devrimin inisiyatifini ele almaları ve kendilerini kahramanca feda ederek bu savaşın sıkıntısına katlanmaları yeni bir şey değildir... Devrimin, halk kitleleri, yani üretici kitleler *adına* ve herkesin itiraf edeceği gibi, onlar *için* yapılmış olması, bu devrimin kendisinden öncekilerle ortak özelliğidir. Yeni olan, ilk kalkışmadan sonra halkın kendisini silahsızlandırmaması ve iktidarını, yönetici sınıfların cumhuriyetçi şarlatanlarına teslim etmemeleridir. Komün'ün kurulması ile, kendi devrimlerinin gerçek idaresini ele almışlardır. Ve yönetici sınıflara ait devlet aygıtının, hükümet aygıtının yerine kendi

62 Marx, *Surveys from Exile, Political Writings*, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s. 237
63 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 261
64 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 206
65 Marx, *The Revolutions of 1848*, Political Writings, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 325

hükümet aygıtlarını koyarak, idarenin kendi ellerinde kalmasını, neyin aracılığı ile sağlayacaklarını görmüşlerdir.[66]

Marx'a göre, Komün'ün "gerçek sırrı" şöyle tanımlanabilirdi:

(Komün) aslen bir işçi sınıfı hükümeti, üretici sınıfların, üretime el koyan sınıflara karşı verdiği mücadelenin ürünü, nihayet keşfedilen ve emeğin ekonomik olarak özgürleşmesini sağlayacak siyasi biçim idi.[67]

Marx'ın, Komün'ün bazı temel yapısal özelliklerine ilişkin değerlendirmeleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Halktan kopuk ve dolayısıyla halka karşı olan bir silahlı gücün dağıtılması. "Bu yüzden, Komün'ün ilk kararı, varolan ordunun lağvedilmesi ve onun yerine halkın silahlandırılmasıdır."[68]

2. Bütün siyasi işlevlerin, temsilciler üzerinden değil, geri çağrılabilir delegeler üzerinden yetkilendirilmesi. "Komün, kentin çeşitli bölgelerinden genel oy ile seçilen, kısa dönemler için sorumluluk üstlenen ve geri çağrılabilen kent konseyi üyelerinden oluşmaktaydı." "Polis gücü, hemen, siyasi niteliklerinden arındırılmış ve Komün'ün sorumlu ve her zaman geri çağrılabilen bir temsilcisi haline dönüştürülmüştü. Yönetimin diğer bütün birimleri de aynı uygulamaya tabi tutulmuştu." "Halkı parlamentoda yönetici sınıfın hangi üyesinin temsil ede(meye)ceğine üç ya da altı yılda bir karar vermek yerine, komünlerde örgütlenen halkın genel oyu belirleyici olacaktı. Zira bireysel oy, işverene, kendi işletmesi için işçi ve yönetici arama olanağını sağlamaktadır."

66 "Fransa'da İç Savaş"ın ilk taslağı, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 212
67 "Fransa'da İç Savaş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 212
68 a.g.e., s. 209. Bu beş başlıktaki bütün alıntılar s. 209-211

3. Hiçbir kamu görevlisi için maddi ayrıcalık bulunmaması. "Komün üyelerinden başlayarak bütün memurlar, kamu görevini, işçi ücreti üzerinden ifa etmek zorundaydı. Devletin üst kademelerinde bulunanların sahip olduğu görev tazminatları ve temsiliyet ödenekleri, kendileri ile birlikte yokoldu."

4. Yürütme, yasama ve yargı erkinin, aynı organlarda birliğinin sağlanması. "Komün, parlamenter değil, işleyen bir kuruluş olacak; aynı anda hem yürütme hem de yasama görevi görecekti." "Yargı kurumu, önceki hükümetlere olan soysuz itaatkarlığını gizleme işlevi gören, sahte bağımsızlığından kurtarılacaktı... diğer bütün kamu görevlileri gibi, yargıçlar da seçilecek, istendiğinde geri çağrılabilecek ve sorumlu olacaklardı.

5. Ulusal birliğin tabandan yukarı doğru örgütlenmesi. "Komün, en küçük köyün bile politik örgütlenme biçimi olacaktı." "Her bölgenin taşra komünleri, ortak meselelerini, o bölgenin merkezinde, delegelerin oluşturduğu bir meclis ile halledeceklerdi. Bu bölge meclisleri, Paris'teki ulusal delegasyona temsilci göndereceklerdi." "Merkezi bir hükümetin yerine getirmesi gereken, az sayıda, ama önemli işlev devam edecek... ancak bunlar, Komün üyeleri, yani sorumlu kişiler tarafından örgütlenecekti." "Eski hükümet erkinin, yalnızca baskıcı işlev gören organları kesilip atılacak; yasama işlevleri, toplumun üzerinde üstünlük kuran otoriteden alınarak, toplumun sorumlu görevlilerine verilecekti."

Komün'ün bu yapısal özelliklerinin, sanayi işçileri için, burjuva devletin parlamenter, Bonapartist ya da faşist çeşitlerinde burjuvazi için ortaya çıkardığı türden ayrıcalıklı bir konum türetmediğini özellikle belirtmek gerekir. Ancak, tıpkı sermayenin emek üzerindeki iktidarının korun-

ması için, halk yığınlarından kopuk ve onlar tarafından denetlenemeyen bir devlet aygıtı gerektiği gibi, burjuvaziyi mülksüzleştirmek ve komünist bir düzen kurmak için de, halk yığınlarının siyasi iktidarının doğrudan ifade edilebileceği bir tür hükümet gereklidir. Son kertede silahlı halkın kendisinin desteğine sahip olan Komün'ün bütün kurumları, tam da bunu gerçekleştirmek için tasarlanmışlardı. Marx, yönetici sınıf ile devlet biçimi arasındaki ayrımı şu sözlerle ifade etmektedir:

Devlet aygıtı ve parlamentarizm, yönetici sınıfların gerçek hayatı değil, yalnızca hakimiyetlerinin örgütlü organları, siyasi garantiler ve eski düzenin biçimleri ve ifadeleri olduğundan, Komün, işçi sınıfının, dolayısıyla insanlığın genel bir dirilişinin toplumsal hareketi değil, örgütlü eylemin aracıdır.[69]

Buradaki ayrım önemlidir; zira hayatı boyunca Marx, işçi sınıfı dahil yeni bir sınıfın ancak, yalnızca kendi çıkarını değil, tarihsel gelişimin evrensel çıkarını temsil etmesi durumunda iktidara gelebileceğini ve toplumu istediği gibi dönüştürebileceğini düşünmüştür. Bu durumda, yalnızca eski düzenle sıkı bağları olanlar, önüne engel çıkaracaktır. Dolayısıyla Komün, "kendisinden önceki bütün hükümet biçimleri kesin olarak baskıcı iken, son derece kapsayıcı bir siyasi biçim"[70] halini almıştı. Bununla Marx, Komün hükümetinin, temsil ettiği ilerlemeye direnen azınlığı bastırma gereği duymadığını ifade etmemektedir. Hatta özellikle şunu belirtir:

Ulusal ölçekte kurulduktan sonra, Komün örgütünün karşılaşabileceği felaketler, münferit köleci ayaklanmaları

69 "İlk Taslak...", Marx, *The First International and After*, Political Writings. Cilt 3, Penguin, 1974, s.252-3
70 "Fransa'da İç Savaş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 212

olacaktır. Bunlar sakin bir şekilde devam eden ilerlemeyi, kısa bir süre için kesintiye uğratabilir; ancak toplumsal devrimin, kılıcını eline almasını sağlayarak, yalnızca hareketi hızlandıracaklardır.[71]

Marx, Komün'ün "siyasi biçimi"nde, proleteryanın siyasi iktidarına ilişkin teorisini geliştirmek ve somutlaştırmak için gerekli olan tarihsel deneyimi bulmuştur. Komünist Manifesto'da formüle edildiği gibi, bilimsel komünizm teorisi, proleter devrimin bir dizi aşamadan geçeceğini belirtmektedir. Bu aşamalar, siyasi iktidarın ele geçirilmesi, burjuvazinin mülksüzleştirilmesi ve siyasi devletin ortadan kalkmasıdır. 1848 döneminde, somut bir proleter siyasi iktidar modeli bulunmadığından, Marx, proletarya diktatörlüğü ile devletin ortadan kalkması arasında ne tür bir ilişki olduğu konusunu açıklığa kavuşturmamıştır. Ancak 1871'de Marx, Komün modelini kullanarak, proletarya diktatörlüğünün süreksiz yapısı kavramını daha açık biçimde geliştirdi. Konumundaki esas değişiklik, artık, proletarya diktatörlüğünün başlaması ile devletin sönümlenmesini iki ayrı ve birbirinden bağımsız aşama olarak değerlendirmemesi idi. Komün üzerine yazdığı eserlerde Marx, proletaryanın, ezilmiş olan devlet aygıtının yerine koyduğu siyasi erkin, burjuva devletin sahip olduğu erkten temelde farklı bir erk olduğu vurgusunu yapar. Proletaryanın sınıf egemenliğinin aracı olan Komün tarzı hükümet, artık kavramın eski anlamında bir devlet değildir; zira sivil toplumdan ayrık ve ona karşı olmaktan çıkmıştır. İşte bu yüzden Marx, Komün'ü, bir devlet olarak adlandırmaktan bilinçli olarak kaçınmakta ve "Komün" ile "devlet" terimlerini birbirine karşıt terimler olarak kullanmaktadır. Bu-

71 "İlk Taslak..." Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 253. "Köleci ayaklanmaları" ifadesi, Kuzey Amerika'daki İç Savaş'ı nitelemektedir.

nun bir örneği, "modern devlet iktidarını deviren bu yeni Komün"[72] ifadesinde görülebilir. Marx'ın gözünde İkinci İmparatorluk, devletin sivil fonksiyonları en yüksek düzeyde özümsediği bir örnek iken, bunun "doğrudan antitezi" olarak Komün, "devlet parazitinin emmiş ve üzerinden beslenmekte olduğu, ve toplumun özgürce hareket etmesini engelleyen bütün kuvvetleri, toplumsal gövdeye geri verecekti."[73]

Marx, elyazmasının taslağında, Komün ile devlet karşıtlığı üzerinde daha açık bir biçimde durmaktadır. Burada, Komün'ü, "devlete karşı yapılmış bir devrim ve halkın, kendisi için, kendi toplumsal yaşamını yeniden başlatması"[74] olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşımı, yani devletin, gaspetmiş olduğu toplumsal işlevleri sivil topluma geri vermesi ve "az sayıda olmakla birlikte önemli olup bir merkezi hükümete kalacak olan birkaç işlev" de aralarında olmak üzere siyasi işlevlerin "tam sorumlu görevlilere" verilmesi, Komün'ü, sivil topluma hükmeden ve onu kontrol eden burjuva devlet aygıtından ayıran başlıca etmendir. Burjuva devletin bu özelliğini Marx, sınıf mücadelesinin ürünü olarak tanımlamaktadır. İşçi sınıfı, burjuvazinin, mülksüzleştirmeye karşı ortaya çıkacak olan direncini kırmak için siyasi iktidara ihtiyaç duyacaktır. Ancak burjuvazinin direnci zayıfladıkça, bu iktidarın bastırıcı rolü de kendiliğinden ortadan kalkacaktır; zira, bu iktidar, halk kütlesinden ayrı ve onun denetiminde olmayan bir iktidar değildir. Dolayısıyla Marx, başından beri proletarya diktatörlüğünü, kendiliğinden sönümlenme eğiliminde olan bir siyasi biçim olarak görmüştür. Bu siyasi biçimi ilk kez kurumsallaştı-

72 "Fransa'da İç Savaş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 211
73 a.g.e.
74 "İlk Taslak...", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 249

ran Paris Komünü de bundan böyle, Marx ve Engels ile onlardan sonra devam edecek olan Marksist hareket için temel bir referans noktası olacaktır.

Eğer Komün, "asli olarak bir işçi sınıfı hareketi" idiyse ve proletarya diktatörlüğü için genel bir model oluşturuyorduysa, Marx, sanayi işçilerinin nüfusun halen azınlığını teşkil ettiği bir ülkede Komün'ün, yaşamak için, başka sınıflarla ittifak yapmaya muhtaç olduğunu görmekteydi. Bu ittifak, özellikle orta sınıfın bir kesimi ve köylülük ile yapılmalıydı. Aslında orta sınıfın bir bölümü, kendiliğinden, proletaryanın tarafına geçmişti ve Marx bunu, Komün'ün gücünün ve işçilerin tarihsel misyonunun bir işareti olarak ele almaktaydı. Köylülük, hiçbir zaman, potansiyel bir müttefik olmanın ötesine geçmemişti. Ancak Marx, zamanı olsaydı, Komün'ün köylüleri kazanacağına inanmaktaydı. Elyazmasının taslağında, hem gerçek hem de hipotez düzleminde bu ittifakları daha ayrıntılı olarak incelemiştir. Sömüren sınıfların devletini "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri"nde analiz ederken yaptığı gibi, yönetici sınıf bloğu ile onun içerisindeki hakim bir sınıf ya da sınıf kesimi bağlamında, böylesi bir analizi proleter devrime uyarlamıştır.[75]

Marx, bu analizi, çok önemli bir başlık altında özetlemiştir: "Emek Sömürüsünden Geçinmeyen Bütün Sınıfların Temsilcisi Olarak Komün Devrimi".[76] Bu sınıflandırma, açıkça, köylülüğün büyük bir bölümünü kapsamakta; orta sınıfı da, üretimde gerekli bir rol oynayan, "gerçek anlamda yaşamsal"[77] unsurları ile Versay'a kaçan "zengin kapita-

75 Marx, *Surveys from Exile*'a Giriş'e bakınız. Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s. 10-14
76 "İlk Taslak..." Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 258
77 a.g.e., s.257

listler"[78] olarak ikiye bölmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfı, köylülük ve küçük burjuvazi, Komün devriminin yaşayabilmiş ve Fransa'nın bütününe yayılabilmiş olması durumunda ortaya çıkacak olan yönetici sınıf bloğunu oluşturacaklardı. Köylülük ile Komün'ün ilişkisi, dönemin koşulları altında tamamıyla varsayım düzeyinde kalmıştı. Komün, köylülerle gerçek bir ilişki kurma fırsatı yakalayamamıştı. Ancak Marx, savaş tazminatını ve zorunlu askerliği kaldıran, hükümet hizmetlerini ucuzlaştıran ve yerel düzeyde özyönetim olanağı tanıyacak olan Komün'ün, köylüleri kendi tarafına çekeceğine inanmaktaydı. Hatta Marx, "Komün cumhuriyetinden hemen yararlanacak olan [köylünün] ona kısa sürede güven duyacağı"[79] ve Versay hükümetinin üç aylık egemenliğinin, bir köylü ayaklanmasına neden olacağı konusunda çok iyimserdi. Gerçekte ise, Komün'ü yenilgiye uğratan, köylülük olmuştu. Pasif olarak yenmişlerdi, çünkü Fransız ulusunun büyük bölümünü oluşturan köylüler, Komün'ün savunması için harekete geçmemişlerdi. Aktif olarak yenmişlerdi, çünkü Mayıs ayı sonunda Paris'e giren orduda askerlik yapmışlardı. Ancak, Marx'ın işçi köylü ittifakı üzerine kurduğu teorik model önemliydi; daha sonra Lenin tarafından geliştirilmiş ve hayata geçirilmişti.[80]

---

78 "Fransa'da İç Savaş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s 214

79 "İlk Taslak...", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 257

80 Marx, her ne kadar kesin olarak komünist devrime yalnızca proletarya tarafından öncülük edilebileceği düşüncesini korudu ise de, nüfusun çoğunluğunun hâlâ köylü olduğu ülkelerde proleter devrim olma olasılığını gözardı etmedi. Nitekim, 1871'de Fransa'da durum böyle idi. İstikrarlı bir biçimde, böylesi devrimlerin başarısının, köylülüğün katkısına bağlı olduğunun altını çizdi. Marx'ın köylü sorunu üzerindeki formülasyonları için "Fransa'da İç Savaş" ve özellikle İlk Taslak ile birlikte 18 Brumaire ve "Bakunin'in *Devletçilik ve Anarşi*'sine Genel Bakış", isimli eserlerine de bakınız. Rusya ile ilgili olarak Marx, bazı özel koşullarda köylülüğün bir komünist devrimin itici gücü olacağını, yaşamının son yıllarında bile düşünmüştür. bkz. Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 67

Tasarım aşamasında kalan işçi köylü ittifakının aksine, Komün, işçi sınıfı ile küçük burjuvazi arasında, işleyen bir ittifak kurmayı başarmıştı. Bu ittifak, kısmen, yurtseverlik temelinde kurulmuştu; ancak büyük ölçüde, Prusyalılar tarafından talep edilen, fakat Komün'ün, öncelikle savaştan sorumlu üst sınıflar tarafından ödenmesi konusunda ısrarcı olduğu beş milyar franklık savaş tazminatı sorunu üzerinde şekillenmişti.[81] Bu, küçük burjuvaziye, "işçi sınıfının çevresinde toparlanması"[82] için maddi bir gerekçe sunmuştu. Taslaklardan anlaşıldığı üzere Marx, bu ittifakı, samimi bir birliktelik olarak görmekteydi. İşçiler orta sınıfın alt kesimlerini yalnızca ekonomik ödünlerle pasifize etmekle kalmamış, Komün hükümetinde kendilerine, nicelikleriyle orantılı bir yer vermişlerdi.

Tarihte ilk defa orta sınıfın alt ve orta kesimleri, açıkça, işçilerin devrimi etrafında toplanmış ve bu devrimin, kendilerinin ve Fransa'nın kurtuluşu için yegane araç olduğunu ilan etmişlerdir. Bu kesimler, Ulusal Muhafızların ana gövdesini işçilerle beraber oluşturmakta, Komün'de onlarla beraber yer almakta, Cumhuriyetçi Birlik* ile, onlara destek olmaktadırlar.[83]

Ancak, işçiler ile orta sınıfın alt kesimlerinin oluşturduğu yönetici blok içerisinde, bloğun karakterini belirleyen baskın sınıfın sanayi proletaryası olduğu konusunda Marx, hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır. Orta sınıf, "işçi dev-

81 "İlk Taslak...", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3. Penguin, 1974, s. 254

82 "Fransa'da İç Savaş", s.214

* Cumhuriyetçi Birlik (Union Républicaine): Fransa'nın çeşitli bölgelerinden çıkan ama Paris'te oturan küçük burjuvakatmanların temsilcilerinden oluşan siyasal örgüt. Bu örgüt Komün'e yandaştı; halkı Versay hükümetine ve kralcı ulusal meclise karşı mücadeleye ve bütün illerde Komün'ü desteklemeye çağırıyordu. (ç.n.)

83 "İlk Taslak...", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 258. "Cumhuriyetçi Birlik" üzerine, bkz. Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 214, n. 63

rimi" etrafında toplanmaktaydı. Marx'ın, "Fransa'da İç Savaş"ın kendisinde yazdığı gibi, "işçi sınıfı, zengin kapitalistler hariç, Paris orta sınıfının büyük bölümünün de (esnaf, tüccar takımı) kabul ettiği üzere, toplumsal inisiyatif alma yeteneğine sahip yegane sınıf idi."[84]

Marx, Komün yaşamış olsaydı, yani köylülüğün desteğini kazanabilmiş olsaydı, işçi sınıfının Fransa'da sosyalizmi inşa edebileceğine inanmaktaydı.[85] Doğal olarak bu gelişim, kentli ve taşralı küçük burjuvazi ile yapılan ittifakın, zaman içerisinde bozulmasına neden olacaktı. Marx bu duruma, biraz dolambaçlı bir biçimde de olsa, "Komün, sınıf mücadelelerini ortadan kaldırmaz. İşçi sınıfı, bunlar üzerinden, bütün sınıfların yokolması için uğraşır... Şiddetli tepkiler ortaya çıkarabilir ve bunlar şiddetli devrimler şeklinde olabilir" demekteydi. Yine de, Komün'ün, "sınıf mücadelesinin, farklı aşamalardan, olabilecek en insanca ve en ussal biçimde geçmesini sağlayan ussal aracı oluşturduğunu"[86] düşünmekteydi. Bu tür bir sınıf mücadelesi, Rusya'da, köylülük ile ittifak içerisinde yapılan bir proleter devrimin ardından, oldukça keskin bir biçimde ortaya çıktı. Ancak burada, Marx'ın, proletaryanın "köylünün kafasına vurmaması gerektiği"[87] uyarısına karşın, işçi sınıfı, köylülerin sosyalizme geçişini, ekonomik saikler üzerinden kolaylaştırmayı başaramadı. Endüstriyel gelişme için gerekli fonları elde edebilmek amacıyla, köylülerin artığına

---

84 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 214

85 Modern kullanıma uygun olarak "sosyalizm" kavramı, burada, "komünizmin ilk aşaması" olarak kullanılmıştır. Yani, kollektivize edilmiş olan ekonomi, kapitalist sınıfın mülksüzleştirilmesi ile inşa edilmiştir; ancak halen maddi olanaksızlıklar hüküm sürmektedir. "Gotha Programı'nın Eleştirisi"ne bakınız, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 346-7

86 "İlk Taslak...", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.253

87 "Bakunin'in *Devletçilik ve Anarşi*'sine Genel Bakış", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.334

zorla el konuldu. Bu koşullar altında, süregiden sınıf mücadelesi, Marx'ın umduğu gibi "en insanca ve ussal biçimde" yürütülmekten bir hayli uzaktı.

Komün, 1871 yılının bahar aylarında egemen olan koşullar altında, sosyalist karakterli adımlar atmak için yeterli zamana sahip olamadı. Marx'ın da belirttiği gibi, "Komün'ün attığı bellibaşlı adımlar, orta sınıfın kurtuluşu için atılmıştı."[88] Komün'ün, özellikle işçi sınıfının çıkarı için yaptıkları ise, işverenlerin dayattığı vergi cezalarının yasaklanması ve fırıncılara gece çalışma zorunluluğun kaldırılması gibi önlemlerle sınırlı kalmıştı. Sahipleri tarafından kapatılan atelyeler ve fabrikalar, geçici olarak ve tazminat koşuluyla işçilerin özyönetimine verilmişti. Komün'ün iki işçi sınıfı partisi olan Blankistlerin ve Proudhoncuların, ekonomik teoriler açısından kafaları oldukça karışıktı. Bu durumda, sosyalizmin inşası sırasında pek çok hata yapacaklarına kuşku yoktu. Ancak Marx'a göre, bu gelişmenin temel öncülüne, Komün'de zaten varılmıştı. "Komün'ün attığı büyük toplumsal adım, kendi varlığı idi."[89] Marx'a göre, Komün hükümeti, gelişme olanağı bulabilseydi, zorunlu olarak komünizm yönünde eğilim gösterecekti.

Üreticinin siyasi egemenliği, onun toplumsal köleliğinin sürmesi ile eşzamanlı yaşanamaz. Bundan ötürü Komün, üzerinde sınıfların ve dolayısıyla sınıf egemenliğinin kurulduğu ekonomik temelleri söküp atmak için kullanılacak bir kaldıraç işlevi görecekti.[90]

---

88 "İlk Taslak..." Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 258
89 "Fransa'da İç Savaş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 217
90 a.g.e., s. 212

"Fransa'da İç Savaş" isimli eserinde Marx'ın, Komün için, hikaye bileşik zamanlı fiilleri, gelecek zaman bildirme kipinde kullanarak belirttiği ifadeler (ör., ...işlevi görecekti), sadece Komünarların öznel niyetlerini değil, Komün tipi hükümetin nesnel eğilimlerini de nitelemektedir. Siyasi iktidarı eline geçirmiş olan işçi sınıfının, Komün hükümet biçimini ileriye götürmesi, kaçınılmazdı. Bu eserin ve taslaklarının içerisinde Marx, sürekli olarak, varolan gerçeklikten teorik çıkarımlara geçiş yapmaktadır. Fransa üzerine daha önce verdiği eserlerde olduğu gibi, Marx için, çağdaş tarihin analizi, teorik gelişmenin hammaddesini oluşturmaktaydı.

Lenin, Marx'ın devlet üzerine verdiği eserler için yazdığı benzersiz yorumda, yazarın, hiçbir şekilde "yeni bir toplum uydurmuş ya da icat etmiş olmadığını" vurgulamıştır. Ancak, Lenin'e göre Marx,

Yeni toplumun, eskisinin *içerisinden doğuşunu* ve eskiden yeniye geçişin biçimlerini, doğal ve tarihsel bir süreç olarak incelemiştir. Kitlesel bir proleter hareketin yaşanmış bir deneyimini irdelemiş ve bundan pratik sonuçlar çıkarmaya çalışmıştır. Tıpkı bütün büyük devrimci düşünürlerin, zulüm yaşayan sınıfların büyük hareketlerinin deneyiminden ders almış olduğu gibi, Komün'den "ders almıştır".[91]

Marx ve Engels, Manifesto'da, ne tür bir siyasi dönüşümün, proletaryanın yönetici sınıf haline gelmesini sağlayacağını görememişlerdi. 1872'de Manifesto yeniden basıldığında, Marx ve Engels, bir önemli nitelendirme yapma gereğini duymuşlardı: "Komün, özellikle bir şeyi kanıtladı; işçi sınıfı, varolan devlet aygıtını kavrayıp, kendi amaçları

91 *The State and Revolution*, Lenin. *Selected Works* (üç ciltlik basım), Progress Publishers, Moskova, 1970. Cilt II, s. 321

için kullanamaz. Aynı yerde, "Fransa'da İç Savaş"ın, bu alıntının yapıldığı bölümüne gönderme yapılmaktadır.[92]

18 Mart devriminden önce Marx, Parisli işçileri, yalıtılmış tek bir şehirde iktidarı ele geçirme girişiminin başarısızlığa mahkum olduğu konusunda uyarmış olsaydı bile, Blankistler, Proudhoncular ve Jakobenlerden oluşan Komün hükümetinin yaptığı pek çok hatanın, Komün'ün konumunu sarstığı gerçeği değişmeyecekti. Hükümet, halen mümkün olduğu zamanda dahi, Versay'a karşı saldırıya geçmedi. Hatta Fransa Bankası'nı bile ele geçirmedi; ki, Marx, bunun, Versay'ı uzlaşmaya zorlayacak bir gelişme olacağına inanmaktaydı.[93] 1871 Mayısı'nın sonuna gelindiğinde, "yeni bir toplumun muzaffer müjdecisi"[94] olan Paris Komünü acımasızca ezilmiş; yaklaşık 14 bin işçi katledilmiş ve 10 binin üzerinde işçi de hapse atılmış ya da sınırdışı edilmişti.

MARX VE BAKUNİN

Fransa'da zafer kazanan hırçın gericilik, Kıta Avrupası'nın hemen hemen bütün ülkelerinde yankı bulmuş, Komün'ün destekçileri zulme uğramışlardı. Marx'ın, Komün'ü son derece yoğun biçimde savunmuş olması, Enternasyonal'in, Komün'ün kışkırtıcısı olarak görülmesine yol açmıştı. Gericiliğin isterik propagandacıları, örgütün gücünü, gülünçlük derecesinde, olduğundan daha büyük göstermeye çalıştılar. Fransa'nın bütününde sıkıyönetim ilan

92 Marx, *The Revolutions of 1848*, Political Writings, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 66
93 Marx'ın, Domela Nieuwenhuis'e yazdığı 22 Şubat 1881 tarihli mektuba bakınız; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*. Lawrence & Wishart, 1965, s. 338
94 "Fransa'da İç Savaş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 233

edildi. 1872 yılının Mart ayında Thiers, Fransız Meclisi'nden, Enternasyonal üyeliğinin hapis cezasına neden olacak bir suç teşkil ettiğini ifade eden, özel bir yasa geçmesini sağladı. Haziran 1872'de Fransız dışişleri bakanı Jules Favre, Avrupa'daki diğer hükümetlere çağrı yaparak, Enternasyonal'in yok edilmesi için ortak hareket etmelerini istedi. Bir ay sonra Bismarck, Enternasyonal'e karşı bir Avrupa ittifakı kurulmasını önerdi. 1873 yılı içerisinde Avusturya ve Almanya'nın önce başbakanları, daha sonra da imparatorları, iki ayrı konferansta Enternasyonal tehdidi üzerine görüştüler. Aynı konuyu Papa da gündemine aldı. Hüküm süren baskı koşulları altında, Enternasyonal, ardarda ikinci kez, yıllık kongresini yapmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Bunun yerine, 1865'te olduğu gibi, Genel Konsey Londra'da bir Konferans düzenledi. Bu konferansın asıl amacı, içinden geçilen zorlu dönemde Enternasyonal örgütünü konsolide etmekti. Londra Konferansı, Enternasyonal'in dahili krizinin başlangıcına işaret etmektedir. Bu mesele, Fransa ile Prusya arasındaki savaşın öncesine ve Mikhail Bakunin'in Enternasyonal saflarına katıldığı güne geri dönmeden tartışılamaz.

Bakunin'in siyasi kariyeri, 1840'lı yıllardaki Genç Hegelciler hareketinden başlayarak, Marx'ın siyasi kariyeri ile içiçe geçmişti. 1844 yılında Deutsche-Französische Jahrbücher (Alman Fransız Yıllıkları) çevresinin üyesiydi[95] ve 1848 Alman devriminde etkin bir rol oynamıştı. 1849 yılında, aralarında Slav sorunu üzerine görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen, Marx ve Engels, kendisi ile dostça bir tartışma yürütmekteydi. Reich Anayasası Kampanyası[96] sırasında meydana gelen Dresden ayaklanmasında kendisini

95 Marx, *The Revolutions of 1848, Political Writings*, Cilt 1, Penguin, 1973, Giriş'e bakınız, s. 13-14

96 a.g.e., s. 51-52, ve "Demokratik Pan-Slavizm", Marx, *The Revolutions of 1848*, Political Writings, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 227

feda etmesine yol açan devrimci militanlığına saygı duymaktaydılar. Bakunin, 1849 ile 1863 yılları arasındaki süreyi hapishanede geçirdi. Önceleri, uzun yıllar boyunca Prusya'da, Schüsselberg kalesinde, tecrit altında yaşadı. Daha sonra Avusturya üzerinden Rusya'ya, Sibirya'ya sürgün edildi. 1863 yılında, heyecanlı bir kaçışın ardından Londra'ya vardı. Önce Rus göçmenlerinin lideri olan Alexander Herzen ile çalıştı. Marx, Herzen'den, çarlığa karşı belirsiz bir yaklaşım sergileyen bir liberal olduğu için nefret etmekteydi. 1865'te Bakunin, Herzen'den ayrıldı ve İtalya'ya gitti. Londra'dan ayrılmadan önce Marx ile yeniden dostça bir ilişki kurdu ve İtalya'da Enternasyonal için çalışmayı kabul etti.

Ancak İtalya'ya yerleştikten sonra kendisini, bu ülkede henüz gelişmesinin ilk aşamasında bulunan işçi hareketine vakfetmedi. Kaldı ki Bakunin, işçi hareketi üzerine hâlâ pek fazla bir şey kavrayabilmiş de değildi. Bunun yerine, Risorgimento davasının çevresinde toplanmış olan, fakat daha sonra bu davanın sonucunun, antidemokratik bir düzen olması nedeniyle isyan etme noktasına gelen genç İtalyan entelijansiyası içerisinde, konspiratif örgütlenme çalışmalarına yoğunlaştı. Bakunin'in kurduğu gizli Uluslararası Kardeşlik örgütünün amaçları belirsizdi. Örgüt, işçilerin Enternasyonal'inde değil, Barış ve Özgürlük Birliği (League of Peace and Freedom) olarak bilinen uluslararası burjuva demokrat örgütün içinde çalışma yürüttü. Ancak, Birlik'in Eylül 1868'de yapılan kongresinde, örgütün işçi sınıfı karşıtı karakteri açığa çıkınca, Bakunin, Birlik'in bazı sol kanat unsurlarını, Sosyalist Demokrasi İttifakı'nda örgütledi. Ardından da kurumsal üyelik için Genel Konsey'e başvuruda bulundu.

Bakunin'in siyasi pratiğinin başlangıç noktasını, proletaryanın sermayeye karşı verdiği mücadeleye katılmak de-

ğil, doğrudan devlete karşı durmak oluşturmaktaydı. Bakunin, proleterya hareketine ancak, işçi sınıfının, modern burjuva devletin alaşağı edilmesine ilgi duyan yegane sınıf olduğunu farkettikten sonra katıldı. Bu farkına varma süreci, İtalya'da bağımsız bir işçi hareketinin ilk kımıldanışlarıyla aynı zamana denk geldi. Bakunin daha sonra, işçi hareketi içerisinde bir eğilim olarak anılacak olan anarkokomünizm doktrinini geliştirdi. Bu doktrin aracılığıyla, İtalya'daki üssünden Enternasyonal'e hükmetmeye çalıştı.

Bakunin'in asli tezi, kendisini özgürleştirmek için, varolan devlet aygıtını alaşağı etmesi gereken proletaryanın, onun yerine kendi siyasi iktidarını kurmaması gerektiğiydi. Zira böyle yaparsa, baskının devam etmesine neden olan yeni bir otoriter aygıtın, eskisinin yerini almasına yol açacaktı. Dolayısıyla işçi hareketi, bir siyasi parti olarak örgütlenmekten ve varolan siyasi devletle mücadelede, böyle bir örgütlenmeyi içeren herhangi bir etkinlikten (örneğin, reformlar için mücadele etmek, parlamentoda yer almak) kaçınmalıydı. Devletle girilebilecek yegane ilişki, bütün siyasi otoriteyi nihai olarak alaşağı eden devrimi yapmak olabilirdi. Proletarya, yönetici sınıf (bu kavram için Bakunin tam ters yönde düşünmekteydi) olmak ve toplumu dönüştürmek için siyasi iktidarını kullanmak yerine, yeni toplumun örgütlenmesinin, eskisinin içerisinde, Enternasyonal biçiminde inşa edilmesini sağlamalıydı. Dolayısıyla bu gelişme, tam yerel özerklik ilkesine dayanmalıydı. Bakunin, Marx'a yönelttiği saldırıyı, Enternasyonal'in örgütlenmesi üzerinden başlatmıştı. Böylece, Genel Konsey'in kendi işlerine "otoriterce" karıştığını düşünen bütün unsurları, ki bunlara İngiliz sendikacıları da dahildi, "anti-otoritercilik" (anti-authoritarianism) bayrağı altında birleştirmeyi başarmıştı.

Bakunin, Genel Konsey'in "otoritercilik"ine saldırması-

mı karşın, devrimci önderliğin gerekliliğine Marx kadar inanmaktaydı. Bakunin'in, işçi sınıfının "otoriteryen" bir parti değil, embriyonik bir yeni toplum örgütlemesi gerektiğindeki ısrarı, kaçınılmaz olarak, devleti bir ayaklanma ile alaşağı edecek ve demokratik denetime bağışıklığı olan gizli bir önderliği zorunlu kılmaktaydı. Bakunin'in, büyük bir bölümü yalnızca beyninin içerisinde yaşayan gizli cemiyetler şebekesi, efsanevi bir nitelik taşımaktadır. Enternasyonal'i ilk ele geçirme girişiminde, İttifak'ı (Sosyalist Demokrasi İttifakı, ç.n.), bir halk cephesi olarak kurmuştu. İttifak, "siyasi ve felsefi sorunları, büyük eşitlik ilkesi temelinde inceleme misyonu"nu[97] üstlenecekti. Ancak, Genel Konsey, "Enternasyonal'in içinde bir başka Enternasyonal"e izin verilemeyeceği gerekçesiyle, İttifak'ın kurumsal üyeliğini kabul etmeyince, Bakunin, bu örgütü terketmekten mutluluk duydu. İttifak'ı, Cenevre'deki "merkezi bölme"ye indirgedi; zira asıl niyeti, destekçilerini gizli cemiyetler halinde örgütlemek ve bu yolla Enternasyonal'e sızmaktı.

Bakunin ve Marx ilk kez, Basel Kongresi döneminde anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Anlaşmazlık konusu, Bakunin tarafından, kapitalizmi sosyalizme dönüştürmenin aracı olarak önerilen "miras hakkının kaldırılması" idi. Marx, buna karşı çıktı. Birincil gerekçesi, bunun, köylülüğün düşmanlığına neden olacağı; ikincil gerekçesi ise Bakunin'in, ekonomi yerine devletin temel toplumsal yapı olduğu ve proleteryanın yaşadığı zulmün zeminini oluşturduğu yanılsamasıydı. Basel'da Bakunin başarılı oldu; ancak bu, Marksistler için önemsiz bir yenilgiydi. Basel Kongresi'nden kı-

97 *Programme and Rules of the International Alliance of Socialist Democracy*, International Working Men's Association, *Documents of the First International*, Cilt III, Lawrence & Wishart, 1964-1966, s. 273, Marx'ın kenar notları ile birlikte. Ayrıca "The Alleged Splits in the International"e bakınız; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974.

sa bir süre sonra Bakunin, Genel Konsey'e birkaç noktadan, genel bir saldırı başlattı. Denetimi altında tuttuğu *Égalité* (Eşitlik)ve *Progrés* (İlerleme) isimli İsviçre gazetelerinden yapılan bu saldırılara Marx, Ocak 1870'te, Fransız İsviçresi Federal Konseyi'ne gönderdiği "genelge" ile yanıt verdi. Bunu izleyen birkaç ay içerisinde Bakunin, Fransız İsviçresi Federal Konseyi'nin bir kesimini kendi tarafına çekmeyi başardı. Bunun sonrasında Konsey bölündü. Louis Bonaparte'ın devrilmesi, Bakunin'in taraftarlarına, Fransa'nın güneyinde çalışma olanağı verdi. Komün'ün ardından, Bakuncilerin devrimci militanlığı, Enternasyonal'in İspanya ve İtalya'daki bölmelerine katılan ve sayıları giderek artan işçilerin ilgisini çekti.

Enternasyonal'in yaşadığı, Lahey Kongresi'ne ve onu izleyen bölünmeye neden olan dahili kriz, Marx'ın siyasi etkinliğinin en önemli dönemlerinden birine denk gelmektedir. Daha sonra Engels'in yazdığı gibi, bu etkinliği "yazı ile, gerçekte yaşandığı gibi anlatmak son derece zordur".[98] Marx, Bakunin'in Enternasyonal'i ele geçirme girişimine karşı savunma yapmakla yetinmiyordu. Herhangi bir yazılı belgede ifade edilmemiş olmakla birlikte, örgütün gelişmesi ile ilgili planlar yapmakta olduğu aşikardır. Çeşitli ülkelerde bulunan Enternasyonal örgütlerini, Londra merkezli siyasi partilere dönüştürmeyi umduğu görülmektedir. Daha 1867'de, Enternasyonal, Kıta Avrupa'sında önemli bir güç olmaya başladığında, Marx, Engels'e şu satırları yazmıştı: "Belki de göründüğünden daha yakın olan bir sonraki devrimde, biz (yani sen ve ben), bu güçlü aygı-

98 Engels'ten Kautsky'ye, 25 Mart 1895; *Marx Engels Werke*, Cilt 39, Dietz Verlag, Berlin, 1956-1964, s. 447. Eylül 1870'te Engels, aile şirketindeki hissesini satarak Manchester'den Londra'ya taşındı. Burada Genel Konsey'in aktif bir üyesi oldu. Böylece, kritik 1870-72 döneminde Marx ve Engels, 1850'den bu yana ilk kez doğrudan birlikte çalışma olanağına kavuşmuş oluyorardı.

tı *elimizde* tutuyor olacağız".[99] Ocak 1870'te yayınlanan genelgede de Marx, Genel Konsey'in sahip olabileceği rol üzerine vurgu yaptı; hatta, gereğinden fazla vurgu yaptı.[100] Bu arada, Marx, Genel Konsey'in Brüksel Kongresi için yazılan raporda aşağıdaki ifadeyi kullandı:

1867-68 yılları, Dernek'in (Enternasyonal, ç.n.) tarihinde bir dönüm noktası olacaktır. Barışçıl bir gelişme döneminin ardından, örgüt, yönetici sınıfların keskin suçlamalarına ve hükümetlerin saldırgan eylemlerine yol açacak, onları tahrik edecek bir güç düzeyine ulaştı. Kavganın başlangıç aşamalarına geldi.[101]

Böylece Marx, bir devrim olması durumunda, Enternasyonal'in bir taktik silah haline gelmesini istiyordu. 1868'e gelindiğinde, ufukta yeni bir devrimci krizin oluştuğunu görmüş durumdaydı. Enternasyonal'i, daha merkezileşmiş ve disipline olmuş bir gövde haline getirmek için geriye yalnızca bir koşul kalmıştı. Bu koşul, belli bir düzeyde ideolojik bütünlüğün sağlanmasıydı. Brüksel Kongresi, bu bağlamda, Marx için büyük bir zafer anlamına geldi. Kongre'de, Proudhoncuların bir kesimini kendi tarafına çekmeyi ve bağnaz Proudhoncuları altetmeyi başardı. Artık sahne, Marx'ın örgütsel planlarını hayata geçirmesi için hazır hale gelmişti. Bakunin'in harekatı ortaya çıkmadan düzenlenen 1869 Basel Kongresi'nde Marx, Genel Konsey'in yetkilerini ciddi derecede arttıran bir kararın geçmesini sağladı. Buna göre Konsey, Kongre'nin de onayını alarak, Enternasyonal'in ilkelerine ve kararlarına karşı gelen şubeleri, geçici olarak kapatma yetkisine sahip olacaktı.

99 Marx'tan Engels'e, 11 Eylül 1867, Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 194

100 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Giriş, Penguin, 1974, s. 29

101 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 94

Marx, bu yetkiyi doğrudan Bakunincilere karşı kullanmadı. Ancak Genel Konsey, Blankistlerin elinde olan ve Bonaparte'a suikast düzenlenmesi gibi terörist eylemlere çağrı yaparak Enternasyonal'in itibarını tehlikeye atan Londra'daki Fransız şubesine karşı, bu yetkiyi kullandı.

Basel Kongresi'nden sonra, Bakuninciler, Genel Konsey'e karşı bir kampanya başlattılar. Eylül 1871'de Londra Konferansı toplandığında, Marx, bu kampanyaya, Genel Konsey'in yetkilerini daha da arttırarak karşılık verdi. Buna göre, Konsey'in atayacağı delegeler, Enternasyonal'in herhangi bir şube ya da komitesine katılabilecek; Enternasyonal'e dahil gruplar, coğrafi isimler dışındaki sıfatlarla kendilerini adlandıramayacak ve özellikle gizli cemiyetler başta gelmek üzere, "Enternasyonal'in içerisinde özel görevler ifa ettiklerini iddia edemeyeceklerdi".[102] Böylece Marx, Bakunin'in İttifak'ının gerek gizli gerekse açık faaliyetlerini engellemiş olmak istiyordu. Ancak, Bakunin ile Marx arasındaki mücadele, kişisel bir iktidar mücadelesi olmakla kalmıyor, bir ilkeler mücadelesine de denk düşüyordu. Bu mücadelenin asli konusu, işçi sınıfı eylemliliği idi. Bu hayati konuda Bakunin, Marx'ın Enternasyonal'i yönlendirmek istediği doğrultuya, cepheden muhalefet etmekteydi. Dolayısıyla, Londra Konferansı'nın en önemli sonucu, Marx'a ait olan "İşçi Sınıfının Siyasi Eylemliliği" isimli kararın geçmesi oldu. Bu karar, Enternasyonal'in, Marx'ın 1864'te taslağını çıkarmış olduğu Tüzük'ünün önsözünü hatırlamasını sağladı. Bu metinde, siyasi iktidarın ele geçirilmesi gerektiği belirtiliyor ve bu gereklilik somut ifadelerle anlatılıyordu. "Sınıf farklılıklarının devamını ve bunun sonucunda mülk sahibi sınıfların siyasi hakimiyeti-

102 "*Resolutions of the London Conference*", International Working Men's Association, *Documents of the First International*, Cilt IV, Lawrence & Wishart, 1964-1966, s. 440-50

ni zorbalıkla sağladığını iddia eden ... azgın bir gericiliğin varlığında", "işçi sınıfının, kendisini, mülk sahibi sınıfların bütün eski partilerinden ayrı ve onlara karşı olan bir siyasi partide kurumsallaştırması haricinde, hareket edemeyeceği", ve "toplumsal devrimin zaferini ve devrimin kaçınılmaz sonunu, yani sınıfların ortadan kalkmasını sağlamak için işçi sınıfının, bir siyasi parti halinde kurumsallaşmasının zorunlu olduğu" belirtiliyordu.[103]

Marx, Londra Konferansı'nın sonuçlarından yararlanarak, Bakunin'i hem örgütsel hem de ideolojik olarak altetmeyi umuyordu. Ancak Enternasyonal'in Güney Avrupa'da büyümesi ve başka bölmelerin, Genel Konsey'e yönelttikleri daha küçük ölçekli şikayetlerin belli bir birikime ulaşması, Bakunin'in, "anti-otoriter" bayrağı altında hatırı sayılır bir gücün toparlanmasına olanak verdi. Her iki tarafın da meşruiyeti sorgulanabilir yöntemlerle hazırlandıkları ve büyük bir bölümü karşılıklı meydan okumalarla geçen Eylül 1872'deki Lahey Kongresi'nde Marx, kağıt üzerinde bir zafer kazandı. Ancak bu, bir Pirus zaferiydi. Lahey Kongresi, Londra Konferansı'nın kararlarını onayladı; ve Enternasyonal içerisinde gizli bir cemiyet kurmaya teşebbüs ettikleri gerekçesiyle, Bakunin ve Guillaume'u[104], Enternasyonal'den ihraç etti. Eğer Marx ve Engels, "Neçayev olayı"na dahil olduğunu gösteren ayrıntılı kanıtları sunmuş olmasalardı, Bakunin, muhtemelen ihraç edilmeyecekti. Siyaseten zorunlu olduğu durumlarda, kirli yöntemler kullanmaktan kesinlikle çekinmiyorlardı.[105]

Ancak Lahey Kongresi toplandığında, Marx'ın, resmi anlamda çoğunluk elinde olmasına karşın, Enternasyo-

---

103 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 270

104 İsviçreli bir öğretmen olan James Guillaume, Enternasyonal içindeki Bakunin hizbinin örgütleyicisiydi.

nal'in kurguladığı dönüşümü geçirmesini sağlayacak, ve hatta, Bakunin'in ileriki bir tarihte Enternasyonal'i ele geçirmesini engelleyecek düzeyde bir destek elde edemediği ortaya çıktı. Kugelmann'a yazdığı bir mektupta belirttiği gibi, Lahey Kongresi, "Enternasyonal için bir ölüm kalım meselesi" idi. "Emekli olmadan önce, en azından, onu, parçalayıcı unsurlardan korumak istiyorum".[106] Bu nedenle Marx, Lahey'e gitti ve bu kongre, hayatı boyunca katıldığı yegane Enternasyonal kongresi oldu. Marx'ın kongrede elinde bulunan çoğunluk, büyük ölçüde Almanlar, sürgündeki Fransız Blankistleri, İngiliz delegelerin bir bölümü ve Genel Konsey'deki kendi taraftarlarından oluşuyordu. İspanyollar, Belçikalılar, Fransız İsviçresi'nden gelenler ve İngilizlerin bir bölümünün oluşturduğu Marx'a karşı olan taraf, nicel olarak en az aynı oranda güçlü idi. Bakunin'in en sadık tilmizleri oldukları halde İtalyanlar, otorite yanlıları ile aynı çatı altında buluşmamak için Lahey Kongresi'ne katılmayı reddettiler. Marx, Genel Konsey'in, Bakuncilerin eline geçmemesi için, ustaca bir manevra sergiledi ve Engels, Konsey'in New York'a taşımasını önerdi. Bakuncilerin ve Blankistlerin muhalefetine karşın, az sa-

---

105 1868-69 yıllarında St. Petersburg'daki öğrenci hareketinin önderlerinden olan Sergey Neçayev, 1869'da İsviçre'ye gitti ve burada Bakunin ile ilişkiye geçti. Bakunin, Neçayev'in kişiliğinde, bir konsipiratör, zihninde, hayalin ve gerçekliğin kendisinin zihnindekinden daha da fazla birleştiği bir konspiratör buldu. Bakunin'le gizli cemiyetler kurma deneyimlerinin ardından Rusya'ya dönen Neçayev, burada, Enternasyonal'i temsil ettiğini iddia etti. Devrimci yoldaşlarını vicdansızca manipüle etmesi dolayısıyla adı çıkan Neçayev, bu eylemini *Devrimcinin El Kitabı* isimli yapılında haklı çıkarmaya çalıştı. 1871'de tutuklanması ve etkinliklerinin açığa çıkması, Enternasyonal'in itibarının zedelenmesi tehlikesini ortaya çıkardı. Bu yüzden Londra Konferansı, bir açıklama yaparak "Neçayev'in, Uluslararası İşçiler Derneği'nin hiçbir zaman üyesi ya da görevlisi olmadığını" vurguladı. Lahey Kongresi'nde Marx ve Engels, Bakunin'in, Neçayev ile olan ilişkisini, kendisine karşı başarıyla kulandılar. Diğer taraftan Bakunin'in, ahmakça yanlış hüküm vermek ve saldil olmak dışında pek de suçlu olmadığını bi.'yorlardı. Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 282, n. 34'e bakınız.

106 Marx'tan Kugelmann'a, 29 Temmuz 1872; K. Marx, *Letters to Dr. Kugelmann*, Martin Lawrence (1934)

yıdaki bir oy farkıyla önerı kabul edildi. Genel Konsey, New York'ta Marx'ın sadık taraftarları olan Alman kökenli Amerikalıların denetiminde, emin ellerde olacak; bir taraftan da doğal yollardan ölecekti. Otorite karşıtları bir hafta sonra kendi konferanslarını topladılar, fakat bir yürütme organı kurmadılar. Bu kişilerin Enternasyonal'i, 1881'e dek, yalnızca kâğıt üzerinde olsa da yaşamaya devam etmesine karşın, kaynaştırıcı bir birlik oluşturamadı. Marksist Enternasyonal ise, 1876'daki Philadelphia Kongresi ile kapandı.

Marx, Bakunin'in oldukça zayıf bir teorisyen olduğu görüşündeydi. Nitekim, Bakunin'in karmakarışık düşünceleri, bu görüşü doğrulamaktaydı. Bakunin, Sosyalist Demokrasi İttifakı'nın programında, "sınıfların toplumsal ve ekonomik eşitliğini"[107] talep etmişti. Bu saçma ifade Marx için çok iyi bir malzeme yarattı. Bakunin, İttifak'ın ateist olduğunu ilan etmiş, Marx da bunun modası geçmiş ve gülünç bir tavır olduğunu düşünmüştü; zira Marx, 1840'lı yıllardan bu yana, dinin, ancak toplumun dönüşümü yaşandıktan sonra yokolabileceğini öne sürmekteydi. Ancak Marx, bir önemli açıdan Bakunin'i küçümsemiş, ve teorisini, Proudhonizm ile birlikte bir çeşit "siyasi kayıtsızlık" olarak sınıflandırmıştı. Bakunin'in, Proudhon'un, siyasi otoriteyi tam anlamıyla bir şeytan olarak görmesi düşüncesini devraldığı doğrudur. Marx, bu görüş birliğini, Latin işçi sınıflarının sıkı küçük burjuva bağlarını yansıtan bir ideolojik konumlanış olarak değerlendirdi. Ancak, Proudhon ile Bakunin arasında önemli bir ayrım olduğunu göremedi. Proudhon'un siyasi kayıtsızlık yaklaşımı edilgen bir tavır iken, bütün yanlışlarına rağmen Bakunin, bir sosyalist devrimciydi ve tıpkı Marx'ın kendisi ve her zaman saygı duyduğu

---

107 International Working Men's Association, *Documents of the First International*, Cilt III, Lawrence & Wishart, 1964-1966

Blanqui gibi burjuva devletinin alaşağı edilmesini ve özel mülkiyetin kaldırılmasını istiyordu. Yanlış olduğu halde Bakunin'in siyasi kayıtsızlığı, devrimci hedeften reformist bir sapmaya uğrama korkusunu ve devrim sonrası toplumdaki bürokratik otoriteden duyduğu kaygıyı yansıtıyordu.

Marx ve Engels, "Siyasi Kayıtsızlıkçılık" ve "Otorite Üzerine" isimli makalelerinde, Bakunin'in siyasetinin icabına bakarlar. Marx alaycı bir ifadeyle şöyle yazar:

Eğer işçiler, burjuva sınıfının diktatörlüğünün yerine kendi devrimci diktatörlüklerini koyarlarsa, *lèse-principe** suçunu işlemiş olacaklardır. Zira, sefil günlük gereksinimlerini karşılamak ve burjuva sınıfının direncini kırmak için, silahlarını bırakıp devleti kaldırmak yerine, devlete devrimci ve dönüştürücü bir biçim verecekleridir.[108]

Engels de, anarşistlere şunu sordu:

Bu beyler hiç devrim gördüler mi? Bir devrim, kesinlikle, varolan en otoriter (ya da otoriteci) şeydir. Nüfusun bir bölümünün, iradesini, nüfusun diğer bölümüne, tüfek, süngü ve top aracılığıyla dayatması eylemidir... [ve] bu egemenliği, gericiler üzerinde uygulayacağı terör aracılığıyla koruyacaktır.[109]

Otorite karşıtlarının hatası, otoriter (ya da otoriteci) siyasi devletin, kendisinin doğmasını sağlayan toplumsal koşulların varlığına son verilmesinden de önce, tek bir hamlede ortadan kaldırılmasını talep etmeleri"[110] idi. Marx, işçi sınıfının, ancak kendisi yönetici sınıf olduğunda burjuvazi-

*Lèse-principe: En büyük ihanet (ç.n.)
108 "Siyasi Kayıtsızlıkçılık", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 328
109 "Otorite Üzerine", Marx ve Engels, *Selected Works* (üç ciltlik basım), Cilt II, Lawrence & Wishart, 1969, s. 379
110 a.g.e.

yi mülksüzleştirebileceği ve sosyalizmi kurabileceği; ve siyasi otoritenin, ancak sınıfların ortadan kalkması ile yokolacağı konusunda ısrarcı idi. Fakat, Bakunin'in, burjuva siyasi sistemine işçi sınıfının katılımını reddetmesi, ve siyasi iktidarın proletaryanın eline geçmesi aşamasında karşılaşılacak tehlikeler konusundaki uyarıları, Marx'ın tam anlamıyla yanıtlamadığı soruların ortaya çıkmasına neden oldu. İşçi sınıfının, burjuva siyasetine katılımının reddi, bizi reformizm sorununa götürmektedir. Bu sorun, bir sonraki bölümün konusudur. Marx, Bakunin'in ileri sürdüğü "devlet komünizmi" kavramının eleştirisine, "Bakunin'in *Devletçilik ve Anarşi*'sine Genel Bakış" isimli eserinde, Bakunin'in kitabından yaptığı alıntıların arasına kendi yorumlarını serpiştirerek yanıt vermiştir.

Bakunin'in Marx'a yönelttiği ana saldırı, klasik bir anarşist formülasyon üzerine kuruludur:

Halkın temsilcilerinin ve devletin yöneticilerinin seçimi... bir yalandır. Bu yalanın arkasında, *hükümran azınlığın* despotizmi yatmaktadır. Ve sözde, halkın iradesinin yansıması olarak göründüğü için, daha da tehlikelidir.

İşçiler, istedikleri sayıda temsilci seçseler bile, Bakunin, bu temsilcilerin, "işçi olmaktan çıkarak işçilerin dünyasına, devletin katından baktıkları"nı iddia eder. "Bundan kuşku duyan herhangi biri, insan doğasına ilişkin hiçbir şey bilmiyor demektir."[111] Bu iddiaya yanıt olarak Marx, seçmenlerle seçilenler arasındaki ilişkinin "seçmenlerin ekonomik temeline, ekonomik durumuna" bağımlı olduğunu belirtmektedir. Marx'a göre, komünist toplumda, "genel işlevlerin dağılımı, bir işletme sorunu olacak ve böylece hiç kimsenin üstünlüğü olmayacaktır." Ayrıca, "seçimin,

111 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 336-7

bugünkü siyasi karakteriyle hiçbir ilgisi bulunmayacaktır."[112] Marx, birbirine karşıt çıkarların olmadığı durumda, temsilcilerin seçiminde hiç kimsenin üstünlüğünün olmayacağını göstermek için, bir sendikanın yürütme komitesini, bir kooperatif fabrikasının yöneticisini ve Rus köy komünü ile artelini* örnek vermektedir. Bu da, "genel işlevleri" yerine getirmek için her zaman gereklidir.

Marx, siyasi bürokrasinin yaratacağı tehlikelerin, tabii ki farkında idi. Enternasyonal'de, Lasalle'ın ve Schweitzer'in diktatörce liderliklerine saldırmış ve sendikaların, proletaryanın özyönetimi için bir okul olmasının önemine vurgu yapmıştı. Temsilcilerin geri çağrılabilir olması, maddi ayrıcalıkların bulunmaması ve yürütme erki ile yasama erkinin birliği gibi özellikleri üzerinden, Paris Komünü'nün benimsemiş olduğu doğrudan demokrasiyi de aynı derecede önemli bulmaktaydı. Önemliydi; zira, doğrudan üreticilerin, siyasi denetimde bulunmalarını olanaklı kılmıştı. Bakunin, bir işçi hükümetinin, *ister istemez* yeni bir hükümran kast yaratacağını düşünerek; ve "insan doğası"nda siyasi zorlama ve hükümran kast denklemini kurarak yanılıyordu. Gerçekten, Bakunin'in bakış açısından, sınıfsız bir toplumun olabilmesi mümkün değildi. En azından, Bakunin, devrimci proletaryanın, eski yönetici sınıfların direnişini, siyasi baskı uygulamadan nasıl kırabileceğine ilişkin, doyurucu bir yanıt üretememiştir. Yine de Bakunin, bütün yanlışlarına karşın, devrim olmadan önce bilinç kazanmış durumdaydı. Ancak, eksikli olan bu bilinç, kendisine, devrim sonrası dönemde gerçek bir bürokrasi sorunu yaşanacağını düşündürtüyordu. Marksist hareket bu sorunla, ciddi biçimde ancak, Lenin'in son yıllarında, Sovyet Rusya devletinin bürokratik deformasyonları üzeri-

112 a.g.e., s. 336

* Tipik bir Rus köyünde, özellikle tarım dışı etkinlikler için örgütlenen gönüllü birlik (ç.n.)

ne kaleme aldığı yazılarıyla uğraşacaktı. Rus devriminin daha sonra ortaya çıkaracağı sorunlar, önceden çözülebilecek değildiyse de, Marksizmin umduğu gibi, devletin sönümlenmesinin ancak bu sorunların halledilmesi ile gerçekleşebileceği aşikardır.[113]

REFORMİZM SORUNU

İkinci İmparatorluk'un yenilgisi ile, işçi sınıfı tarihinin bir evresinden diğerine geçilmiş oldu. 1870'e kadar, genel olarak Avrupa siyasetine, ve özellikle de işçi hareketine, Fransa'daki Bonapartist rejim ile, Almanya ve İtalya'da bir türlü halledilemeyen ulusal birlik sorunu hakimdi. Fransa'nın yenilgisi, ulusal devletler sistemini pekiştirdi; ve Marx, Sedan'dan da önce, "bu savaşın, Kıta Avrupası'ndaki işçi hareketinin ağırlık merkezini, Fransa'dan Almanya'ya kaydırdığının"[114] farkına vardı. Komün'ün yenilgisine rağmen, Avrupa proletaryası, 1870'lerde, değerlendirilebilecek yeni fırsatlarla karşılaştı. Fransa'daki işçi hareketi bile, almış olduğu darbenin etkisini, on yıl içerisinde üzerinden attı. Sanayinin hızla gelişmesiyle, ileri ülkelerin yönetici sınıflarının, işçi hareketini, yalnızca baskı yöntemleri ile zaptetmesi mümkün olmaktan çıkmıştı. Bismarck'ın 1867 tarihli Kuzey Alman Konferedasyonu'nda, erkeklere oy hakkı tanınmış; bu hak, 1871'de kurulan Alman Re-

113 Marx, bu "Genel Bakış"ta, "işçi devleti" kavramının Bakunin tarafından kendisine atfedilmiş olmasını, "eğer o öyle demek istiyorsa" kabul etmişti (Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 337). Marx'ın belirttiği gibi, önemli olan kullanılan terim değil, kastedilen kavramdır. "Gotha Programı'nın Eleştirisi"nde de olduğu gibi, bu bağlamda, Marx'ın, işçi iktidarının siyasi biçimine gönderme yapmak için "devlet" terimini kullandığı durumda, bunun, terminoloji düzlemi hariç, "Fransa'da İç Savaş"ta aldığı konumdan farklı olmadığı açıktır.

114 Marx'tan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Braunschweig Komitesi'ne, 1 Eylül 1870, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 178-179

ich'inda da devam etmişti. Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyet de, burjuva demokratik devletin yasal sınırları içerisinde, işçi sınıfına siyasi örgütlenme özgürlüğü tanımak durumunda kalmıştı. Almanya ve Fransa örneklerinin mümkün kıldığı demokratik reformların daha yavaş gerçekleştiği ülkelerde, bu reformların elde edilmesi, sosyalist işçilerin doğrudan hedefi haline gelmişti.

Marx'ın, 1870'li yıllarda, işçi hareketi için ortaya koyduğu ve Engels'in de 1895'teki ölümüne dek sahip çıktığı taktikler, 1889'da kurulan İkinci Enternasyonal'in kitle partilerinin, yol gösterici ilkeleri olacaktı. Ancak bu partiler, aslen reformist olan bir strateji benimseyerek bu taktikleri arka plana attılar. Ve Marx'ın ve Engels'in ölümünden sonra, tekelci kapitalizm ve modern emperyalizm çağında ortaya çıkan yeni sorunların ve görevlerin üstesinden gelmekte tamamen başarısız oldular. Marx'ın, parlamentodan yararlanma, sosyalizme uzanan barışçıl yol ve proletarya partisi üzerine söyledikleri, gerek reformist gerekse devrimci anlamda yorumlandığından, Marksist miras üzerine yetmiş beş yıldır süregelen anlaşmazlıklar hakkında hüküm verebilmek için, kesin formülasyonları ve bunların ortaya çıktığı bağlamları incelemek gerekir.

Marx için, işçi sınıfının oy hakkı ve parlamentodan yararlanma sorunu ile sosyalizme uzanan barışçıl yol sorunu, birbirinden farklı ve ayrı konulardı. Marx, işçi sınıfının, burjuva demokrasisinin temsil kurumlarından her zaman yararlanması gerektiğini; zira bunların, nüfusun çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfı tarafından, burjuvazinin kendisine karşı kullanılabileceğini savunmaktaydı. Oy hakkı, "bugüne kadar olduğu gibi hilekârlık aracı olmaktan çıkarılıp, bir kurtuluş aracına dönüştürülmeliydi"[115].

115 "Fransız İşçi Partisi'nin Programına Giriş", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 377

Londra Konferansı'nın, işçi sınıfının siyasi eylemliliği üzerine aldığı karar, tam olarak bunu belirtmekteydi. Marx'ın, "toplumsal devrimin muzaffer olmasını sağlamak için ... (işçi sınıfının) kendisini, mülk sahibi sınıfların oluşturduğu eski partilerin tamamından ayrı ve bunlara karşı olan bir siyasi partide örgütlemesi"[116] konusundaki, anarşistleri çok kızdıran ısrarcılığının işaret ettiği nokta, işçi sınıfının hedeflerinin (birkaç ay önce "Fransa'da İç Savaş"ta açıkladığı gibi) burjuva devletinin çok ötesinde olmasına rağmen, ileri işçilerin gücünü arttırması ve sınıfı kendi etraflarında toparlamalarının yolunun, seçimden geçtiği idi. Böylesi bir partinin prototipi, Londra Konferansı'ndan iki yıl önce kurulmuş olan ve Marx'ın düşünceleri için iyi bir örnek oluşturan Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi (ASDİP) idi. Komün'ün yenilgisinden sonra ASDİP, Avrupa'daki işçi hareketinin "ağırlık merkezi" haline geldi. Parlamento kürsüsünü, ajitasyon yapmak amacıyla başarılı bir şekilde kullandı, disiplinli bir üye kitlesi oluşturdu; ve Alsace ve Lorraine'in ilhakına karşı kampanya yürüttükleri için hapse atılan liderleri Liebknecht ve Bebel'in tutsak kaldığı süreyi hasarsız atlattı. 1880'li yıllarda, hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde gelişen sosyalist işçi partileri, kendilerine, aşağı yukarı ASDİP'i örnek aldılar. Marx, ve ondan sonra Engels, bu partilerin kuruluşunu her şekilde teşvik ettiler. Bu partileri, sosyalist devrimi hazırlayacak olan örgütsel araçlar olarak değerlendirdiler.

Öte yandan, "sosyalizme uzanan barışçıl yol" kavramı, Marx'ın çalışmalarında son derece sınırlı bir yer tutmaktadır. Marx, belirli ülkelerde, proleter devrimin barışçıl yollardan gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Ancak bunları, istisnai durumlar olarak kabul etmişti. "Barışçıl yol" yakla-

116 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin 1974, s 270

şımının temel formülasyonunu, Lahey Kongresi'nden sonra Amsterdam'da yapılan, halka açık bir toplantıdaki konuşmasında açıkladı.

Çeşitli ülkelerin kurumlarını, geleneklerini ve adetlerini dikkate almak gerektiğini biliyoruz. Ve, Amerika, İngiltere (eğer kurumlarını daha yakından tanısaydım, aralarına Hollanda'yı da katabilirdim) gibi, işçilerin hedeflerine barışçıl yollardan erişebileceği ülkelerin olduğunu inkar etmiyoruz.[117]

Marx, aynı yaklaşımı, arkadaşı ve daha sonra tilmizi olan İngiliz Henry Mayers Hyndman'a[118] yazdığı bir mektupta, daha da güçlü bir biçimde ifade eder. "Eğer kaçınılmaz olan evrim (yani İngiltere'de sosyalizme doğru olan evrim) bir devrime dönüşürse, bu, yalnızca yönetici sınıfların değil, işçi sınıfının da hatası olacaktır."[119] Ancak Marx, bu istisnai durumları, genel kural ile sürekli olarak karşılaştırdı. Amsterdam'daki konuşmasında, "Kıta Avrupası'ndaki ülkelerin çoğunda, devrimin kaldıracının, cebir uygulamak anlamına geleceğini kabul etmek zorundayız; emeğin egemenliğini kurmak için, cebre başvurmak, bir gün gerekli olacaktır."[120] Marx, Hyndman'a yazdığı, yukarıda anılan mektupta, İngiltere'deki durumu, "askeri des-

117 "Lahey Kongresi Üzerine Konuşma", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 324

118 Marx'ın ölümünden kısa bir süre sonra, Hyndman, Britanya'daki ilk Marksist örgüt olan Sosyal Demokrat Federasyon'u kurdu. Ancak Hyndman, bu grubu, oldukça sekter bir hatta soktu ve Federasyon, Engels tarafından tanınmadı. Daha önceleri bir Tory olan Hyndman, ne büyük burjuva yaşam tarzından ne de şovenliğinden vazgeçti.

119 Marx'tan Hyndman'a, 8 Aralık 1880; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 334. Marx'ın, İngiltere gibi ülkelerde işçi sınıfının, parlamenter yoldan sosyalizme yönelmesi durumunda bile "kölecilerin savaşı" ile karşı karşıya kalacağı tezi için, "Perde Kalktı" isimli yazısına bakınız, Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 400

120 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 324

potizmin" bir "devrim"i gerekli kıldığı Almanya'daki durum ile karşılaştırmaktadır. Hatta Marx'ın tek tük dile getirdiği, "işçi sınıfı, kendisini özgürleştirme hakkını, savaş alanında kazanmak zorunda kalacaktır"[121] boyutuna varan formülasyonlar da vardır. "Barışçıl yol"un, olağan koşullarda gerçekleşme olasılığını doğrulayan hiçbir genel ifade bulunmamaktadır.

Marx'ın, işçi sınıfının şiddete başvurmadan bir devrim gerçekleştirebileceği düşüncesini belirleyen, 18 Brumaire'de incelediği Fransa örneğindeki gibi bürokratik askeri bir devlet aygıtının bulunmaması idi. Buna dayanarak Marx, Kugelmann'a 1871'de yazdığı mektupta, "Artık, bürokratik askeri aygıtın bir elden diğerine geçişi yerine, *yıkılması*... Kıta Avrupası'ndaki her gerçek halk devrimi için önkoşul değildir"[122] diyordu. Marx, 1870'li yıllarda, İngiltere ve ABD'yi, sermayenin emek üzerindeki iktidarını zorla sağlayan bir bürokratik askeri aygıtın bulunmadığı, böylece kapitalizmden komünizme geçişin, orduyu ve sivil bürokrasiyi şiddetle parçalamadan sağlanabileceği iki önemli ülke olarak görmekteydi. Dolayısıyla, Marx'ın İngiltere ve ABD'ye yaklaşımı tarihsel anlamda mutlak olmaktan çok uzaktı. Lenin'in, *Devlet ve Devrim*'de de vurguladığı gibi, tekelci kapitalizmin gelişimi, "devlet aygıtının olağanüstü derecede güçlenmesine ve bunun bürokratik ve askeri araçlarının, eşi benzeri görülmemiş derecede büyümesine neden olmuştur."[123] Lenin'in bundan çıkardığı, ve görmüş olsaydı, hiç kuşkusuz Marx'ın da çıkarmış olacağı sonuç, bugün, özellikle öncü emperyalist güç olarak Britanya'nın yerini almış olan ABD için, 1917'de olduğundan daha da geçerlidir.

---

121 "Enternasyonal'in Yedinci Yıldönümü Konuşması", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 272

122 Marx'tan Kugelmann'a, 12 Nisan 1871; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 262-3

123 Lenin, a.g.e., s. 309

Askeri kliklere ya da bürokrasiye sahip olmadıkları anlamında, Anglo Sakson "özgürlük"ünün bütün dünyada kalan son ve en büyük temsilcileri olan Britanya ve Amerika, Avrupa'ya özgü, herşeyi kendilerine tabi kılan ve herşeyi bastıran, kirli, kanlı bürokratik askeri kurumların batağına saplanmışlardır. Bugün Britanya ve Amerika'da da, "her gerçek halk devrimi için önkoşul", "varolan devlet aygıtının" *parçalanması, yokedilmesi*dir.[124]

Ancak, Marx'ın üzerinde hiç durmadığı, ve uluslararası kapitalizmin, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte son derece yıkıcı bir krize doğru ilerlemesiyle iyice önemli hale gelen sorun, bürokratik askeri aygıtı, genel oy hakkı ve parlamenter hükümet kurumları ile birleştirebilen ülkelerde, işçi sınıfının, seçime dayalı siyasetten başkaldırı siyasetine geçişi nasıl gerçekleştireceğidir. Marx'ın yaşadığı dönemde işçi partileri, Almanya'da bile, bu sorunla karşılaşmaktan uzaktı. Hyndman'a 1880'de yazdığı mektupta, bir tarafta, Almanya'da nihai olarak şiddete dayalı bir devrime duyulacak olan gereksinimi belirtmekte, diğer tarafta ise Alman (işçi) partisinin, güç kazanmak için seçim siyasetine bağlı kalışını onaylamakta; ve bu iki düşünceyi birleştirmektedir. Seçime dayalı siyasetten başkaldırı siyasetine geçişin klasik Marksist formülasyonu, Marx'ın yazdığı "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri" için, Engels'in, 1895'te kaleme aldığı Önsöz'de yer almaktadır. Burada Engels, işçi sınıfının, yönetici sınıfların temsili demokrasinin kurallarını bozmasını beklemeleri ve bir güç mücadelesinde inisiyatifi ele almamaları yaklaşımını (büyük olasılıkla Marx'ın yaklaşımı da aynıydı) ortaya koymaktadır.[125] Engels'in yaklaşımının arkasındaki gerekçeler açıktır: Bu durumda işçi sınıfı, ah-

124 a.g.e., s.314
125 Marx ve Engels, *Selected Works* (tek ciltlik basım), Lawrence & Wishart, 1968, s. 644-58

laki üstünlüğün yararını görecektir, ve kendisi için, orta sınıfların bazı kesimlerini tarafına kazanmak ve silahlı kuvvetleri altüst etmek daha kolay olacaktır. Ancak bu taktiğin, işçileri, başkaldırı anında yaşamsal derecede önemli olan saldırı seçeneğinden yoksun bırakması gibi bir sakıncası vardır. Bu sorun, günümüzde de, burjuva demokratik ülkelerdeki devrimci Marksistler için bir açmaz teşkil etmektedir. Ancak hangi tercih yapılırsa yapılsın, başkaldırının gerekli olması, hatta olma olasılığının bulunması durumunda dahi, işçi partisinin, buna hazırlık amacıyla, uzun zaman öncesinden itibaren yasadışı işler yapması, asli bir önkoşuldur. Bundan ötürü Lenin, Üçüncü Enternasyonal'e katılmak isteyen partiler için, yasal ve yasadışı çalışmanın birlikte yürütülmesini, bir koşul olarak belirlemişti.[126]

Marx ve Engels, 1870'li yıllarda bile, yasadışı eylemi, devrimci bir işçi partisi için asli bir etkinlik olarak tanımlamayarak yanılmış olabilirlerdi. Hatta bu, İkinci Enternasyonal'deki baskın eğilime neden olan, can alıcı bir unsur olabilirdi. Söz konusu eğilimde, Marx'ın doktrinlerine bağlı olan şifahi bir ortodoksluk ile bunların ruhuna oldukça yabancı olan bir pratik reformizm, birleştirilmeye çalışılıyordu. (Bu eğilimin klasik temsilcisi, Engels'in ölümünün ardından "Marksizmin Papa'sı" olarak adlandırılan Alman Sosyal Demokrat teorisyen Karl Kautsky idi.) Bir diğer deyişle, bu düşünceyi savunan partiler, kapitalizmin ve burjuva devletinin yerine kendilerinin geçeceğini iddia etmekte, hatta inanmaktaydılar. Ancak böylesi bir pratik, gerçekte kendilerini, kapitalizmin ve burjuva devletin içerisinde yönetsel görevler almaya götürdü. Parlamenter demokrasi içerisinde çalışan İkinci Enternasyonal partilerinin hiçbiri, bu yozlaşmadan kaçamayacaktı.

---

126 "Komünist Enternasyonal'e Kabul Edilme Koşulları", *Collected Works*, Progress, Moskova, 1963, Cilt 31, s. 208

Söz konusu döneme bugünden baktığımızda, İkinci Enternasyonal'in başarısızlığına, Birinci Enternasyonal'in bölünmesine zemin hazırlayan koşulların yol açtığını görmekteyiz. Uluslararası İşçiler Derneği bölündüğünde ortaya çıkan tarafları, devrimciler ve reformistler değil, işçi sınıfının siyasi eylemliliğini savunanlar ve Marx'ın deyimi ile "siyasi kayıtsızlıkçılar" oluşturuyordu. Her iki tarafta da reformizm için alan bulunmaktaydı; zira, devrimci Marksistler ile "siyasi" reformistler, derhal uygulanması gereken taktiksel öncelik üzerinde birleşmişlerdi. Bu öncelik, işçi hareketinin seçim arenasında güçlenmesi gereğiydi. Böylece, başından itibaren "Sosyal Demokrasi" adlandırması, devrimcileri reformistlerden ayıran temel unsuru gizlemiş oluyordu. Marx da Engels de, onay verdikleri partilerin yapısını, hiçbir zaman tam olarak kavrayamamışlardı.

Marx, görünürdeki bütün reformist eğilimlere tutarlı biçimde saldırmasına karşın, reformizmin gücünü ciddi derecede küçümsedi. Ayrıca, reformizmin köklerinin yapısını tam olarak anlayamadı. Marx, Komünist Manifesto'da, proleter hareketin gelişimini iki aşamalı bir süreç olarak ele aldı. Birinci aşamada proletarya, örgütsüz bir yığından, varolan kapitalist düşmanlarına karşı yürütülen yerel mücadele ve "birleşimler" oluşturmak suretiyle, kurumsal bir sınıf öznesine dönüşmektedir. İkinci aşamada ise, bir sınıf olarak, sermayeyi alaşağı etmek için ulusal ölçekte mücadele vermektedir. Tarihsel deneyimler, Marx'ın modelinin birinci aşamasını kesinlikle geçersiz kılmıştır. Kapitalist üretimin geliştiği bütün ülkelerde, sanayi proletaryası, sermayeye karşı çıkarlarını korumak için, sendika federasyonları ve siyasi partiler gibi sınıf örgütleri kurmuştur. Ancak bütün örneklerde, örgütlenmiş işçi sınıfının bir bütün olarak, sermayeyi alaşağı etmek için siyasi mücadele verdiğini söylemek mümkün değildir. Genellikle, işçi sınıfının, büyüklüğü özgül koşullara bağlı olan bir kesimi,

devrimci bir antikapitalist yol izlemiştir. Örgütlü işçilerin geri kalanları ise, yalnızca, kapitalist sistem içerisinde reformların yapılması için mücadele etmişlerdir.

Marx'ın, işçi sınıfı reformizmine yaklaşımı, "işçi sınıfı ya devrimcidir, ya da hiçbir şeydir"[127] vecizesinde özetlenmiştir. Marx'ın bununla ne demek istediği, 1871'de Alman kökenli Amerikalı yandaşı Bolte'ye yazdığı mektupta anlaşılmaktadır. Mektupta, yazılışının üzerinden yirmi yıldan fazla zaman geçmiş olan Komünist Manifesto'ya yönelik ilginç bir açıklama yer almaktadır. Marx'ın, bu mektupta, aradan geçen süre içerisinde ortaya çıkan deneyime rağmen, Manifesto'da ifade ettiği, proleter hareketin gelişimine ilişkin yaklaşıma sahip çıktığını görmek şaşırtıcıdır. Bir taraftan, "işçi sınıfının siyasi hareketinin nihai amacı, tabii ki, siyasi iktidarın, bu sınıf için ele geçirilmesidir." Ancak onun tanımlamasında, "işçi sınıfının, yönetici sınıflara karşı bir *sınıf* olarak ortaya çıktığı ve yönetici sınıfları dışarıdan basınç uygulayarak zorlamaya çalıştığı her hareket, siyasi bir harekettir."[128] Marx burada, siyaseten bir sınıf olarak örgütlenen işçi sınıfının, yalnızca kapitalist sistem içerisinde reformlar için mücadele edebileceğine yönelik bir alan bırakmaktadır; ve bu alan, Manifesto'dakinden daha fazla değildir. Marx, "nihai amacı, tabii ki, siyasi iktidarın, bu sınıf için ele geçirilmesi" olan siyasi hareket ile, "işçi sınıfının, yönetici sınıflara karşı bir *sınıf* olarak ortaya çıktığı her" siyasi hareketin, bir ve aynı şeyler olduğu konusunda kendisinden emindir. Bu, uzun vadede doğru olabilir. Marx, kapitalizmin analizine dayanarak, sürekli genişleyen üretici güçlerin, kapitalist ilişkilerin deli gömleği içerisinde hapsedilmelerinin, büyük sermayedarların küçük bir azınlığı haricindeki herkes için giderek taham-

127 Marx'tan Schweitzer'e, 13 Şubat 1865; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s.148

128 Marx'tan Bolte'ye, 23 Kasım 1871; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 328

mül edilmez bir hal alacağına inanmaktaydı. Nitekim yirminci yüzyılda, kapitalist dünya, krizden krize yuvarlandı; ve bu krizlerde, çeşitli kesimler, gidişatı tahammül edilmez bularak düzenden koptular. Ancak kapitalizmin emperyalist yörüngesi, proleter hareketin ikinci, yani devrimci aşamasını, kapitalist merkezlerde, bütün bir tarihsel dönem için geciktirmiştir. Bu emperyalizm çağında, ileri kapitalist ülkelerdeki işçi yığınlarının, maddi kazanımların sürekli olarak yönlendirdiği reformist bir yol izlemeleri mümkün olabilmiştir. Bu dönemdeki, dünya savaşlarından ekolojik krizlere kadar geniş bir yelpazede yer alan kayıplar ise, üretimin kapitalist ilişkilerine görünürde atfedilemez. Marx'ın bu olasılığı anlayamaması, sağlığında Alman işçi partisinde gözle görünür hale gelmiş olan reformist eğilimlere yönelik eleştirilerini zayıflattı. Ayrıca, bu eğilimlere karşı çarpışmak için gerekli olan adımları atmasını engelledi. Marx'ın, hakkında eleştirel kenar notları kaleme aldığı Gotha programı, 1875'te, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (SDAP), Lasalle'cı ADAV ile birleşmesi zemininde hazırlanmıştır.[129] Marx ve SDAP liderleri bu birleşmeye ancak, ADAV, Lasallecılığın en kötü özelliklerinden kurtulmayı başardığında onay vermişlerdir. Alman ulusal sorununun halledilmesinin ardından, ADAV, Fransa Prusya savaşındaki ilhak karşıtı tutumu, Paris Komünü'nü desteklemesi, Alman işçi sınıfının günlük mücadelelerinde etkili olması ve bunun sonucunda nicel olarak büyümesi sayesinde, Bismarckçı manipülasyondan kurtulmuştu. Ancak Marx, "parti için, tamamen ayıplanası ve cesaret kırıcı" olarak değerlendirdiği Gotha Kongresi için hazırlanan birlik programından hiç tatmin olmamıştı.[130]

---

129 Yeni partinin adı, bir süre için, Alman Sosyalist İşçi Partisi (SAPD) oldu. Parti daha sonra, genel olarak bilindiği şekliyle, Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) adını aldı.

130 Marx'tan Bracke'ye, 5 Mayıs 1875; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 340

Marx, Gotha programındaki Lasallecı formülasyonlar için yaptığı eleştirilerin en sertini, "(işçi sınıfına) göre, diğer bütün sınıflar, tek bir gerici yığındır" tanısı ile, "işçi sınıfı, özgürlüğü için, önce, günümüzdeki ulusal devletin çerçevesi içerisinde çalışmalıdır" tezine yöneltmiştir. Marx'a göre ilk ifade, "[Lasalle'ın], burjuvazinin mutlakiyetçi ve feodal muhalifleri ile ittifak yaparak işlediği suçun hafifletilmesine" yaramıştır. Manifesto hiçbir zaman, diğer bütün sınıfların "tek bir gerici yığın" olduğunu ileri sürmemiştir. Sadece, "bugün burjuvazi ile karşı karşıya bulunan bütün sınıflar içerisinde, bir tek proletarya, *gerçekten devrimci bir sınıftır*"; zira, "diğer sınıflar, modern sanayi karşısında çürümekte ve nihayetinde yok olmaktadır, proletarya, bunun (modern sanayinin, ç.n.), özel ve asli ürünüdür" iddiasında bulunmuştur. Marx, Alman yoldaşlarına, "Manifesto... alt orta sınıfın, `yakında proletaryaya dönüşecek olduğundan', devrimcileştiğini eklemektedir" ifadesini hatırlatmaktadır. Proleter hareketin her aşamasında, o aşamaya uygun ittifaklara girme gereksiniminin her zaman bilincinde olan Marx, "son seçimlerde, zanaatçilere, küçük imalatçılara vb., ve *köylülere*, `bize göre siz, burjuvazi ve feodal beyler ile birlikte tek bir gerici yığın oluşturuyorsunuz' mu dedik"[131] sorusunu sormaktadır. "İşçi sınıfı, özgürlüğü için, önce, günümüzdeki ulusal devletin çerçevesi içerisinde çalışmalıdır" formülasyonuna ilişkin olarak Marx, "günümüzdeki ulusal devlet"in aslında Alman Reich'ı olduğunu belirtmektedir. Gotha Programı, "çabalarının sonucunda elde edilmesi gerekenin... halkların uluslararası kardeşliği" olduğunu ilan etmiş olsa da, "kahredici eksikliği, Alman işçi sınıfının *uluslararası rolü*ne ilişkin tek bir kelimenin olmaması, yani Bay Bismarck'ın uluslarara-

130 Marx'tan Bracke'ye, 5 Mayıs 1875; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 340

131 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 348-349

sı entrika politikasıyla nasıl başa çıkılacağının belirtilmemesi" idi. Eleştiri'nin (Gotha Programı'nın Eleştirisi, ç.n.) tamamında, Gotha programının, devrime değil, "askeri bir despotluk ve polis devleti olan, bürokratik biçimde şekillendirilmiş, parlamenter biçimlerle süslenmiş, burjuva etkisi altına girmiş olduğu halde feodalizm ile alaşımlandırılarak maskelenmiş bir devletten başka bir şey olmayan"[132] Alman İmparatorluğu ile reformist bir uzlaşmaya eğilim gösterdiğine yönelik bir kuşku ifadesi görülmektedir.

Ancak, "Gotha Programı'nın Eleştirisi" yalnızca Alman Sosyal Demokratik ideolojinin Lasallecı unsurlarına değil, yeni partinin SDAP'dan miras aldığı "vulger demokratik" eğilimlere de yöneltilmiştir. Dolayısıyla, Marx'ın eleştirel ifadelerinden belki de en önemlisi, "siyasi talepleri arasında, eski ve genellikle bildik demokratik terane, yani genel oy hakkı, doğrudan yasama, halkın adaleti, halk ordusu vb.nin ötesinde hiçbir şey bulunmaması" ve "kapitalist toplumdan komünist topluma geçildiği dönemde, (yalnızca *devrimci bir proletarya diktatörlüğü* biçimini alabilecek olan) devletin, nasıl bir dönüşüm yaşayacağını sormaması"[133] olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bu, Marx'ın yapıtlarında, "proletarya diktatörlüğü" ibaresinin en bilinen kullanımıdır. Ancak, Lenin'in de belirttiği gibi, her zaman devrimcilerle reformistler arasındaki ayrımı belirlemiş olan bu kilit kavram,[134] Marx'ın siyasi yazıları içerisinde birkaç yerde geçmektedir. 1850'de yazılan "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri"nde Marx, Blankistlerin 1848'de, "*işçi sınıfının diktatörlüğü*"[135] sloganını öne çıka-

132 a.g.e., s. 349-350 ve 356
133 a.g.e., s. 355
134 a.g.e, s. 311
135 Marx, *Surveys from Exile*, Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s. 61

nşlarını övmektedir. 5 Mart 1852'de Weydemeyer'e yazdığı mektupta, en başta gelen keşiflerinden biri olarak, "sınıf mücadelesinin, ister istemez proletarya diktatörlüğüne yol açacağını"[136] iddia etmektedir. Marx, Enternasyonal'in yedinci yıldönümü konuşmasında, Paris Komünü'ne gönderme yaparak, bir "proletarya diktatörlüğü"ne[137] duyulan gereksinimden bahsetmiştir. 1873'te yazdığı "Siyasi Kayıtsızlıkçılık" makalesinde de, yeniden "işçilerin devrimci diktatörlüğü"ne[138] gönderme yapmıştır. Her zaman olduğu gibi, önemli olan kullanılan sözcükler değil, sözcüklerde içerilen kavramdır. Marx için, proletarya diktatörlüğü, işçi sınıfının, önceki yönetici sınıfların muhalefetini bastırmak ve sermaye sahiplerini mülksüzleştirmek için gerekli olan bütün siyasi biçimler üzerinden ifade edilen mutlak siyasi iktidarıdır. Marx, Paris Komünü'nü, Komün modeli her durumda uygulanabilir olmasa da, bu siyasi biçimin bir prototipi olarak değerlendirdi. Marx'ın "proletarya diktatörlüğü" terimini kullanmasının gerekçesi, genel olarak, işçi sınıfının, burjuva devletin yerine kendi siyasi iktidar biçimini koyması gerektiğinde ısrar etmesi idi.

Marx ve Engels, Gotha programı yüzünden Alman yoldaşları ile kopma noktasına geldiler, ama nihai adımı atmaktan geri durdular. "Söz konusu ilkeler programıyla bağımızın koptuğunu ve onunla hiçbir işimizin kalmadığını belirten bir açıklama yayınlatmak"[139] tehdidi dikkate alınmayınca, yelkenleri suya indirdiler ve yeni parti ile işbirliğine gittiler. Ancak 1879'da, Bismarck'ın Antisosyalist Yasa'yı yürürlüğe sokmasından sonra, Gotha programının re-

136 Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 69
137 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 272
138 Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 328
139 Marx'tan Bracke'ye, 5 Mayıs 1875; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 339

formist eğilimi Sosyal Demokrat Parti'de egemen olunca, yeniden saldırıya geçme olanağını yakaladılar. Partiyi baskı altına almak için çıkarılan yasayı, partinin güçlenmesi ve seçimde kazandığı destek (1878 seçimlerinde neredeyse yarım milyon oy almıştı) körüklemişti. Ayrıca Bismarck, anarşistlerin, imparatorun hayatına kasteden iki girişimini de bunun için bahane etmişti. Kriz, partinin reformizme doğru yönelişini gözle görünür hale getirdi. Onlarca sosyalist liderin başkentten uzaklaştırılmasının ilk adımı olarak Berlin'de "ikincil derecede kuşatma durumu" ilan edildiğinde; Liebknecht, Reichstag'da, SAPD'nin bir reform partisi olduğunu, "devrim tacirliğine" karşı olduğunu ve Antisosyalist Yasa'ya itaat edeceğini açıkladı. SAPD'nin parlamento grubu, uzlaşma siyaseti yürütmeye başladı; hatta Bismarck'ın, korumacı tarife politikasına dahi, oportünistçe destek verildi. Marx, bu durum için, "parlamenter eblehliğin o denli etkisi altına girmiş durumdalar ki, kendilerinin, *eleştiri üstü* olduklarını düşünüyorlar"[140] demişti. Parti liderliği, yurtdışında basılıp gizlice Almanya'ya sokulacak, partiye ait bir yayın organına gereksinim duyulduğunu gönülsüzce kabul edince, bu işi İsviçre'de kotarmak için üç parti üyesi görevlendirildi. Ancak, Bernstein'ın[141] da dahil olduğu bu ekip, yayın organı yerine, bir "Sosyal Bilimler ve Sosyal Politika Yıllığı" hazırladı. Yıllık, burjuva demokratik bir konum alınarak yöneltilmiş bir parti eleştirisi ile başlıyordu. Yazarlar, partiye, Marx'ın aksine reformizm üzerinden değil, partinin "tek yanlı" sınıf karakteri üzerinden saldırıyorlardı.[142]

---

140 Marx'tan Sorge'ye, 19 Eylül 1879; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s.328

141 Daha sonra *revizyonizmin büyük duayeni* haline gelecek olan Bernstein, bu dönemde SAPD içerisinde önde gelen bir şahsiyet haline gelmiş bulunuyordu. 1880'li yıllarda, Engels'ın yakın dostu oldu; ve Engels, kendisini, ölümünden sonra kalan evraklarının yayımlanmasını tertip etmek için tayin etti. 1881'den 1890'a, yani Antisosyalist Yasa'nın kaldırılmasına dek, *gizlice* dağıtımı yapılan SAPD organı *Sosyal Demokrat*'ın editörlüğünü, sürgünde iken yürüttü.

Marx ve Engels, SAPD liderliğine yazdıkları "Genelge"de, otuz yıl öncesinde Manifesto'da ortaya koydukları, temel sınıf mücadelesi tezlerini tekrarladılar. Ancak Alman partisinin yaşadığı deneyimin ışığında, işçi partisinin, burjuva ideolojisi tarafından kirletilmesi tehlikesine daha fazla vurgu yaptılar. Marx, her zaman olduğu gibi, "şimdiye kadar yönetici sınıftan olan insanların, mücadele eden proletaryaya katılacağını ve proletaryayı eğitici işlev göreceğini" kabul etmektedir. Ancak, "diğer sınıflardan böyle insanların, proleter partisine katılmaları durumunda, birinci koşulun, burjuva, küçük burjuva vb. önyargı kalıntılarını geride bırakmaları ve proleter düşünce yapısını dürüstçe benimsemeleri olacağı"nda[143] ısrar etmektedir. Marx, partinin yaptığı hataları, parti saflarında burjuva ideologlarının bulunmasına bağlamaktadır; ve partinin devrimci hattından uzaklaşmaması için, düşman unsurların partiden atılmasının gerekebileceğini ima etmektedir. Bundan yaklaşık iki yıl önce yazmış olduğu bir mektupta da, bu tehlikenin, yalnızca burjuva kökenli kişilerden kaynaklanmayacağını açık bir biçimde ortaya koymuştur. "İşçiler... işten ayrılıp *profesyonel edip* olduklarında, her zaman `teorik' fesat üretirler ve sözde `öğrenmiş' olan kasttaki kalın kafalılara katılmaya hazırdırlar."[144]

Ancak, işçi sınıfı reformizminin yapısal açıklamasını yapmamış olan olan Marx ve Engels, reformizmi, dışsal burjuva etkisininin bir ürünü olarak görmeye devam ettiler. Ayrıca bu yanlış fikirlerin, birleşik bir parti içerisinde verilecek mücadele ile, en fazla birkaç burjuva aydının dışarıda bırakılmasıyla düzeltilebileceğine inanmayı sürdür-

142 "Bebel, Liebknecht, Bracke ve diğerlerine Yönelik Genelge", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 368

143 a.g.e., s.373-374

144 Marx'tan Sorge'ye, 19 Ekim 1877; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence & Wishart, 1965, s. 309-310

düler. Son tahlilde, reformizmin, işçi sınıfı içerisinde ciddi ve sistematik biçimde kök salabileceğine inanmadılar.

POLONYA VE RUSYA

1846'dan 1880'lere dek, Marx ve Engels'in politikalarında süreklilik kazanan unsurlardan biri, Polonya'nın ulusal kurtuluşuna verdikleri destek oldu. Bu destek, ne yalnızca duygusal bir dayanışma ne de mutlak bir genel ilke şeklini aldı. Polonya sorunu, uluslararası siyasetin özgül ilişkileri bağlamında geliştikçe, proleter devrim kavramını oluşturmalarında önemli bir yer tuttu. Bu ilişkiler değiştikçe, Marx ve Engels, proletarya hareketine yeni taktikler önermek zorunda kaldılar, Polonya'daki mücadeleye atfettikleri anlamda kaymalar oldu, fakat genel olarak sorunun önemi ortadan kalkmadı.

Birinci Bölüm'de açıklandığı gibi, 1848'de, Marx ve Engels'in dış politikasının en önemli başlığını, "Polonya'nın restorasyonunu da içeren, Rusya ile savaş"[145] oluşturmaktaydı. Ancak 1870'lerde ve sonrasında, Almanya'nın birliğinin sağlanması ve Doğu Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi, Polonya sorununun koşullarını önemli ölçüde değiştirdi.

1860'lı yılların ortalarında, Marx ve Engels, 1848 yılındaki çizgilerinden ayrılmamışlardı. Marx, 1863'te, "bağımsız bir Polonya olmadan, bağımsız ve birleşik bir Almanya olamaz"[146] iddiasında bulundu. Ancak bu tez, kısa süre içe-

145 Engels, " Karl Marx ve *Neue Rheinische Zeitung*", Marx ve Engels, Selected Works (üç ciltlik basım), Cilt III, Lawrence & Wishart, 1969, s. 167. Ayrıca, Marx, *The Revolutions of 1848*, Political Writings, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 49-52'ye bakınız.

146 "Polonya Üzerine Bildirge", Marx, *Surveys from Exile*, Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, s. 354

risinde pratikte çürütüldü. Engels'in 1866'da yazdığı makaleler, 1849'da yazdıklarının tekrarıdır. "Büyük tarihi uluslar" ile ikincil derecede önemli milliyetler arasındaki ayrımı da yeniden kaleme almıştır. Ancak bu kez bu konudaki düşünceleri, Bakunin yerine Proudhonculara yöneltilmiştir. Öte yandan Engels, beklenmedik bir gelişme olarak, "Rusya'nın işçi sınıflarının... siyasi bir program oluşturduğunu"[147] belirttiğinde, bunun, değişikliğin habercisi olduğunu düşünmektedir. Marx ve Engels, bundan önce Rusya'yı yalnızca, "Avrupa'da monolitik bir barbarlığın varolması" biçiminde ele almaktaydılar. Ancak 1861'de kölelerin özgürleşmesi, kapitalizmin başlaması ve özellikle Marx'ın çok sevdiği Çernişevski'nin[148] temsil ettiği radikal demokratik muhalefetin gelişmesi, Rusya'daki gelişmelere daha fazla ilgi göstermelerini sağladı. Her ikisi de Rusça öğrendi; ve Marx, yaşamının son on yılında, çabasının büyük bir bölümünü Rusya üzerine yaptığı çalışmalara vakfetti. 1870'lerde, her zamanki kadar gerici olan çarlık rejimi, Orta Avrupa'da yaşananlara, artık geçmişte olduğu gibi arabuluculuk yapacak durumda değildi. Her şeyden önce, Alman Reich'ının kurulması, olayların gidişatını değiştirmişti. Diğer yandan, Rusya'nın içerisindeki çelişkilerin yoğunlaşması, giderek daha fazla önem arz eder hale gelmişti. 1875 kadar erken bir tarihte Engels, fazlaca bir iyimserlikle, "Rusya, hiç kuşkusuz, bir devrimin ön günündedir"[149] diyebilmişti. Burada, feodalizmin ve mutlakiyetçiliğin alaşağı edilmesinde ana güç olarak, köylüğü görmekteydi. 1882'de, II. Aleksandr'ın öldürülmesinden bir yıl

147 "İşçi Sınıfının Polonya ile Ne İşi Var?", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 381

148 *Kapital*'in Almanca daki ikinci baskısının (1873) Sonsöz'ünde Marx, Çernişevski'ye, *Mill'e Göre Ekonomi Politiğin Çerçevesi* isimli eleştirel eseri dolayısıyla takdirlerini sunmaktadır. Bu, Marx'ın, Rusya'daki devrimci sosyalist düşüncelerin hızlı gelişiminin farkında olduğunun göstergesidir.

149 "Rusya'daki Toplumsal İlişkiler", *MESW* II, s. 397

sonra Marx ve Engels, Rusya'da yaşanan gelişmeleri, 1848 yılında yaşananlarla karşılaştırdılar.

1848-49 devrimi sırasında ... Çar, Avrupa gericiliğinin lideri ilan edildi. Kendisi bugün, Gaçina'da devrimin savaş esiridir ve Rusya, Avrupa'daki devrimci eylemin öncüsü durumundadır.[150]

1870'li yıllara gelindiğinde, Polonya'daki mücadele artık, geçmişte olduğu gibi Alman devrimi ile bağlantılandırılmıyordu. Marx ve Engels, uluslararası işçi partisinin temsilcileri olarak Polonyalıları desteklemeye devam ettiler; ancak bu desteğin dayanakları, zaman içerisinde değişti. Bu geçiş döneminde, Marx ve Engels'in 1875'te yaptıkları konuşmalarda yer alan dört hususun üçünün geçerliliği, kuşku götürür niteliktedir.

Marx, "işçi sınıfının Polonya'ya karşı duyduğu sempatinin ana nedenini"[151], Polonyalıların "devrimin kozmopolit asker(ler)i" olarak yaptığı bireysel katkıda bulmaktadır. Bunun yaratabileceği sempati ne düzeyde olursa olsun, Marx'ın böylesi bir tartışma içine girmesi, Polonya'daki mücadelenin nesnel bir değerlendirmesine dayanmadığı için, son derece olağandışıdır. Daha da önemli görünen sav, "bir ulusun bağımsız yaşamı yabancı bir işgalci güç tarafından baskı altında tutulduğu sürece, bu ulusun, bütün gücünü, bütün gayretini ve bütün enerjisini bu dışsal düşmana yönelteceği", ve dolayısıyla Polonya'daki toplumsal devrimin, ancak ulusal sorun halledildikten sonra gerçekleşebileceğine dayanmaktaydı. Ancak bunun arkasında yatan ilke ne kadar doğru olursa olsun, yine de 1848'deki gibi, Doğu Avrupa'da baskı altında tutulan diğer milliyetlerin

150 "Komünist Manifesto'nun Rusça Baskısına Önsöz", *MESW* I, s. 100
151 "Polonya İçin", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 391

aksine, Polonya'nın, ayrıcalıklı "büyük tarihi uluslar" kategorisine dahil olduğu kabul edilmişti. Tarih, bu kabulün yanlış olduğunu kanıtlamıştır. Hatta, yüzyılın sonlarına doğru Polonya'nın Rusya'ya ait olan kesimlerinde gelişen sanayi proletaryası arasında, Polonya milliyetçiliği oldukça güçsüzdü. Öyle ki, Rosa Luxemburg tarafından kurulan işçi partisi ulusal sorunu tamamiyle reddetmişti (bunda yanılmışlardı). Ayrıca, Polonya'nın Rusya'ya dahil olan kesiminin resmi ismini kullanarak partiyi, Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi olarak adlandırmış; böyle yaparak, küçük burjuva olarak tanımladıkları milliyetçilikle başa çıkmak istemişlerdi.

Polonya'nın, 1848 dönemi ve sonrasında çok önemli olan "özgün coğrafi, askeri ve tarihi konumu", bu dönemde yalnızca "bir başka neden"e indirgenmiş durumdadır. Marx'ın buna, "üç büyük askeri despot olan Rusya, Prusya ve Avusturya'yı birarada tutan tutkal" olarak atfettiği ağırlık bile, ikna edici olmaktan uzaktır. Polonya'nın bölünmesine daha önceleri verilen önem, bunun tamamen, Almanya'nın zayıf ve bölünmüş durumda kalmasını sağlamasından kaynaklanmaktaydı. Yeniden kurulmuş bir Polonya ise, Almanya ve Rusya arasında bir istihkâm işlevi görmek açısından gerekli idi.[152] Ancak Alman Reich'ının kurulmasından sonra, Polonya'nın bölünmüşlüğünün, üç bölen gücü neden birarada tutacağına ilişkin anlamlı bir gerekçe kalmamış oldu. Marx, 1870'te, Reich'ın kurulduğu dönemin koşullarının, Almanya ve Rusya arasındaki bir savaşa gebe olduğunu öngörmüştü.[153]

Polonya'ya verdikleri desteği mazur göstermek amacıy-

152 Engels'in "Polonya Üzerine Konuşma"sına bakınız, Marx, *The Revolutions of 1848*, Political Writings, Cilt 1, Penguin, 1973, s. 105-8

153 "SDAP'nin Braunschweig Komitesi'ne Mektup"a bakınız; Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 178

la sergiledikleri bu, pek de inandırıcı olmayan çaba, belki de daha önceki konumlarının tortusu olarak görülmelidir. Bunun yanında, 1870'lerde ve sonrasında Polonya'da devam eden mücadelenin yeni, nesnel önemine ilişkin vurguları da bulunmaktadır. Tıpkı 1848'de Polonya'nın kurtuluşunun *Alman* devrimini son derece yakından ilgilendirmesi gibi, bu dönemde de Rus devrimi ile ilişkisi, çok başka nedenlerle de olsa kurulabilirdi. 1875'teki konuşmasında Engels, 1863'te "Polonya'daki Rus egemenliği tehlikeye girince, Rus şovenizminin bütün Polonya'yı istila ettiğini"[154] belirtmiştir. Bu durumda, Polonya'nın kurtuluşu, çarın imparatorluğunu herşeyden daha fazla zayıflatacaktı. Lenin bu nedenle, ulusal sorun konusunda Rosa Luxemburg ile anlaşmazlığa düşmüştü. Lenin, bütün ulusal topluluklar için kendi kaderini tayin hakkına sahip çıkarak, Marksist siyasi teoriyi bu alanda geliştirmiştir. Bu hakka sahip çıkmak, modern emperyalizm çağında, Marx ve Engels'in yaşadığı döneme göre daha büyük önem arz ediyordu. Polonya'ya ve çarlığın zulmü altındaki diğer milliyetlere yönelik Bolşevik siyaset, sosyalist devrimin 1917'deki zaferine çok büyük katkıda bulunmuştur.[155]

Marx ve Engels, 1882'de "Rusya'nın Avrupa'daki devrimci eylemin öncüsü durumunda" olduğunun farkına vardığında, Rus devriminin biçimi, Rus devrimcileri arasında zaten bir tartışma konusu durumundaydı. Bu tartışma, uzun bir süre için devam edecekti. 1874'te Engels, Tkaçov isimli küçük burjuva yazar ile anlaşmazlığa düşmüştü. Tkaçov, Rusya'nın istisnai durumu ile ilgili düşüncelerini, Bakunin'in düşüncelerinden türetmişti. Rusya'nın kapitalizmin üzerinden geçip, köy komünü *"obşçina"*ya dayanan

154 "Polonya İçin", Marx, *The First International and After*, Political Writings, Cilt 3, Penguin, 1974, s. 390

155 Lenin'in, "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı" isimli makalesine bakınız; *Selected Works*, Cilt 1

bir sosyalist toplum kurabileceğine inanmaktaydı. Engels ise, kapitalist gelişmenin Rusya'da çoktan başlamış olduğunu ve bu ilkel mülkiyet türünün temelini çürüttüğünü vurguladı. Özellikle Plehanov'un 1881'de kurulan Emeğin Kurtuluşu grubu başta gelmek üzere, Rus Marksistleri, Rusya'nın sosyalizme geçiş yapılabilir hale gelmesi için, Batı Avrupa'daki gibi bir kapitalist gelişme süreci yaşaması gerektiğini savunmaktaydı. Haklı çıkacaklardı; ancak Marx'm son yıllarında ne kendisi ne de Engels, bu sorunun halledildiğini düşünmekteydi. Engels 1875'te aşağıdaki satırları kaleme aldı.

Eğer (başka etmenlerle birlikte), komün tarzı mülkiyetin tamamen ortadan kalkmasından önce, Rus köylüsüne, özellikle tüm tarım sisteminde gerekli olan devrimi gerçekleştirebilmek için gereksindiği maddi kaynakları sunacak olan Batı Avrupa'daki bir proleter devrim zafer kazanabilirse, bu toplumsal biçimi (Rus komün tarzı mülkiyet) daha üst bir toplumsal biçime yükseltme olasılığı kesinlikle vardır.[156]

1881'deki bir elyazmasında[157] Marx, bu olasılığı oldukça ayrıntılı biçimde incelemiştir. Sonunda Engels ve kendisi, Komünist Manifesto'nun Rusça baskısına yazdıkları Önsöz'de yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır.

Eğer Rus devrimi, Batı'daki bir proleter devrimin işareti olursa, ki böylece her ikisi de birbirini tamamlar, Rusya'da varolan ortak toprak mülkiyeti, komünist bir gelişmenin başlangıç noktasını oluşturabilir.[158]

---

156 "Rusya'da Toplumsal İlişkiler, Marx ve Engels, *Selected Works* (üç ciltlik basım), Cilt II, Lawrence & Wishart, 1969, s. 395

157 "Vera Zasulic'e Mektup İçin Taslaklar", *Marx-Engels Archiv*, Cilt I, Moskova-Frankfurt, 1925

158 Marx ve Engels, *Selected Works* (üç ciltlik basım), Cilt I, Lawrence & Wishart, 1969, s.100-101

Marx'ın Rusya'ya bakışındaki olgunlaşma, siyasi gelişiminin son kilometre taşı olacaktı. Yaşamının son on yılı, ardı arkası kesilmez hastalıklar dönemi olmuştu. 14 Mart 1883'te, Hampstead'deki evinde öldü.

SONUÇ

Burjuva yorumcular, Marx'ın, taraftarı olan kimilerinin kışkırtmasıyla, kendisinin "bir marksist olmadığı"nı[159] belirten sözünü, bağlamı dışında kullanmaktan çok hoşlanırlar. Ama Marx ve marksizmin çakışması, kaçınılmaz bir zorunluluk değildir. Marx'ın büyük tarihi başarısı, bir tarih bilimi yaratması (tarihsel materyalizm) ve bunun sonuçlarını, proletaryanın sınıf mücadelesine rehberlik edecek şekilde kullanması (bilimsel komünizm) olmuştur. Marx ile marksizm arasındaki ayrımı yaratan, tam da Marx'ın siyasetinin bilimsel temelidir. Bir bilimin kendi temeli vardır; bu bilim, bir günde inşa edilmez ve uygulayıcıları hakkında hüküm verilmesini sağlayan standartlar sunar. Marx ve Engels, tarihsel materyalizmin temel hipotezlerini, 1845-46 yıllarında yazdıkları *Alman İdeolojisi*'nde ortaya koymuşlardır. Marx, tarihsel materyalist teorinin geçerliliğini, ancak *Kapital* ile birlikte (elyazması biçiminde aşağı yukarı 1860'larda tamamlanmıştır), belli bir yeterlilik düzeyinde ortaya koyabilmiştir. Dahası, yalnızca tek bir alanda, kapitalist üretim tarzının analizinde yapılan bu ispat, birkaç temel kavramın ciddi derecede değiştirilmesini ve düzeltilmesini gerektirmiştir. Tarihsel materyalizmin gelişimi bugüne kadar durmamıştır; bugün bile, uygun şekilde irdelenmesi gereken birkaç alanı bulunmaktadır.

159 Bu sözün kaynağı, Engels'in 3 Kasım 1882'de Bernstein'a yazdığı mektuptur. "Fransa'daki kendine özgü Marksizm, kesinlikle çok özel bir üründür; öyle ki, Marx'ın Lafargue'a, "*Ce qu'il y a de certain, c'est que moi, je ne suis pas Marxiste*" (Şu kadarı kesindir, ben kendim Marksist değilim) demesine neden olmuştur."

Ancak Marx hiçbir zaman, bilirpin bilim için varolduğunu düşünmemiştir. Onu, bir tarih bilimi geliştirmeye iten, proletaryanın kurtuluşuna kendisini adamış olmasıdır. Her siyasi aktivistin yapması gerektiği gibi, işçi hareketi içerisindeki pratiğini, o dönemde toparlayabildiği teorik ve maddi bilgiler ile yönlendirmiştir.[160] Marx'ın siyaseti, her zaman tutarlı olmayan ve ara sıra yanlış kabullere dayanan, belli bir eylem ve söz toplamından oluşmaktadır. Ancak, tıpkı tarihsel materyalizmin, ya da herhangi bir bilimin, kendisini kuran kişinin çalışmalarını aşması gibi, Marksist siyaset de Marx'ın kendi siyasetini aşmaktadır.

Marx ve Engels'in, yalnızca, proletarya diktatörlüğünün devrim sonrası döneminde ortaya çıkacak olan sorunları, önceden teorize edemeyeceklerini söylemek gereksizdir. Kültür devrimi gibi kavramlar, malum nedenlerden ötürü, Marx'ın siyasi yazıları içerisinde yer almamaktadır. Ancak, Marx'ın siyasetinin kendi uygulama alanındaki kusurlarının içerisinde en önemlisi, kesinlikle, kapitalist sömürünün uluslararası boyutunun önemini yeterli düzeyde kavrayamamasıdır. Marx tabii ki, kapitalizmin, başlangıcından itibaren bazı ülkelerin diğerleri tarafından sömürülmesini içerdiğini biliyordu; *Kapital*'de, kolonilere dayalı sömürü biçimini, "ilkel birikim"[161] olarak adlandırdı. Marx'ın yanıldığı nokta, bu sömürüye rağmen, hatta bu sömürü vasıtasıyla, merkezlerdeki kapitalizmin, sömürgeler deki ve uydu ülkelerdeki üretici güçleri, tıpkı Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, geliştireceğini düşünmesiydi. Ayrıca, kapitalizmi takiben sosyalizmin, merkezlerden sö-

160 Marksizm, proletaryanın izleyeceği yolun, yalnızca tarihsel materyalist teoriden türetilemeyeceğini, her zaman kabul etmiştir. Siyaset, tıpkı çok yakından ilişkili olduğu savaş gibi, kısmen sürdürülen siyasi mücadeleye özgü, kısmen de genel yasaları olan bir insan etkinliği alanıdır. Özgül yasalar, yalnızca, siyasi pratiğin kendisinden çıkarılabilir.

161 Özellikle *Kapital*, Cilt I, Bölüm XXXI ve Cilt III, Bölüm XX'ye bakınız

mürgelere doğru yayılacağını düşünmekle de hata yapıyordu.[162] Aslında emperyalizm[163], merkezlerin ve sömürgelerin tarihsel yörüngelerini radikal biçimde ayrıştırmıştı; ve devrimci sürecin yönünü, deyim yerinde ise tersyüz etmişti. İlk başarılı proletarya devrimi, Avrupa kapitalizminin kenarında duran Rusya'da gerçekleşti. O günden sonra da, kapitalizmin bağrına dönmeden önce, üçüncü dünya ülkelerini sardı.

Marx'ın emperyalizme hatalı bakması, merkez ülkelerin işçi sınıflarının kolonilere dayalı sömürü biçiminin getirdiği ayrıcalıklardan yararlanmasının sürekli olarak körüklediği işçi sınıfı reformizminin önemini, yeterince kavrayamamasına neden oldu. Reformizmi küçümsemesi yüzünden, işçi sınıfı partisi üzerine, uygun bir teori geliştiremedi. Marx, 1860'lı ve 1870'li yıllarda gelişen kitlesel Sosyal Demokrat partileri, bulanık teorileri yüzünden eleştirirken, Komünist Birlik'te daha önce yaşamış olduğu deneyime rağmen, işçi partisinin, amaçlarını destekleyen herkese açık, geniş bir örgütsel yapıya sahip olması gerektiğini ka-

---

162 Marx, *Surveys from Exile*, Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, Giriş'e bakınız, s. 24-28

163 Tabii ki, Lenin'in emperyalizme atfettiği özgül anlam (tekelci sermaye ve sermaye ihracına dayalı olması) ile uluslararası kapitalist sömürü arasında ayrım gözetilmelidir. Ancak tekelci kapitalizm çağında bile, Lenin'in üzerinde durduğu uluslararası sömürü biçimlerinden başka, daha geleneksel uluslararası sömürü biçimleri de bulunmaktadır (örneğin, ticaret hadleri). Eğer bir terim, genel olarak kapitalist sömürünün uluslararası boyutunu temsil edecekse, bunun için "emperyalizm"den daha uygun bir terim olamaz. Kendi adına Lenin, uluslararası kapitalist sömürünün, merkezlerdeki sınıf mücadelesi üzerinde yaptığı olumsuz etkilerin, yalnızca sermaye ihracına bağımlı olmadığının kesinlikle farkındaydı. "Emperyalizmin, Büyük Britanya'da işçileri bölme eğilimi... kendisini çok daha önceleri göstermiştir... zira on dokuzuncu yüzyılın ortasında [ve hatta daha da öncesinde, y.n.] Büyük Britanya'da emperyalizmin iki önemli ayırdedici özelliği gözlemlenebilmekteydi: Büyük sömürgelerin elde edilmiş olması ve dünya pazarında tekelci bir konum." (Imperialism, The Highest State of Capitalism; *Selected Works*, Cilt I, s. 751). Lenin, Marx ve Engels'in de bunun farkına vardığını belirterek devam eder. Ayrıca, Marx, *Surveys from Exile*, Political Writings, Cilt 2, Penguin/Allen Lane, 1973, Giriş, s. 26'ya da bakınız.

bul ediyordu. Marx'ın siyasi etkinliğinin, aslen, bağımsız işçi partilerinin temellerinin atılmasına adanmış olduğu, ve devrimi *yapmak* ile ilgili olarak karşılaşılan sorunlarla ilk kez Lenin ve onun kuşağının uğraşmış olduğu unutulmamalıdır. Lenin, kendi döneminde, Sosyal Demokrat partilerin reformizm ve sosyal emperyalizme teslim olmalarını, özellikle, Marx'ın öne çıkardığı geniş örgütsel biçime bağlamaktaydı. Proletarya partisinin, üzerinde anlaşılmış bir taktiksel çizgide aktif olarak çalışmaya hazır kişilerle sınırlı, çok daha bütünlüklü ve disiplinli bir yapı olması gerektiğini savunmuştur. Bu, Marksizmin Leninist gelişiminin başlangıç noktasıdır; ve Rusya, Çin ve başka yerlerde devrimlerin başarıyla gerçekleştirilmesini sağlamıştır.[164]

Karl Marx, tarihsel materyalizm teorisi ile proleter sınıf mücadelesini birleştirerek, bütün dünyayı değiştiren bir siyasi pratik yaratmıştır. Marx'ın yarattığı bilimsel komünizm, kapitalizmi komünizme dönüştürmenin yegane yolu olarak, proletaryanın, mülk sahibi sınıflara ait olan eski devlet aygıtını yerle bir edip, yerine kendi diktatörlüğünü koyması gerekliliği üzerine odaklanmıştı. Marx'ın bilimsel komünizminin asli ilkelerinin doğruluğu, işçi hareketinin gerek başarıları gerekse başarısızlıkları sayesinde kanıtlanmış durumdadır. Eserinin devasahğı yanında Marx, tabii ki, hatalara karşı bağışık değildi. Uygulamaya çalıştığı bilimsel komünist siyaset, kaçınılmaz olarak, döneminde yaşanmış deneyimlerle sınırlı kaldı. Ancak, bu Giriş yazısında Marx'ı sıkça eleştirmenin gerekçesi, bu eleştirinin kuvvetli ışığının, Marx'ın devrimci keşiflerinin ve pratik başarılarının doruklarını aydınlatacağına inanmamdır. Marx'ın zayıf noktalarını tanımlamamızı sağlayan şey, tam

164 Lenin'in özgün parti teorisi ilk kez "Ne Yapmalı" isimli eserinde ortaya konmuştur (1902). *Selected Works*, Cilt I

olarak, yaratmış olduğu bilimdir. Güçlü taraflarını ise, benim özel olarak övmeme gerek yoktur. Dünya halklarının devrimci mücadeleleri, bu övgülerle doludur.

*

Marx ve Engels'in birlikte kaleme aldıkları belli metinlerin yanında, Engels'in tek başına yazdığı birkaç makale, Marx'ın siyasetini kavramak açısından gereklidir. Engels bazı durumlarda, Marx'tan biraz daha farklı bir konum almış olsa da, bu ikili, 1846'dan Marx'ın ölümüne dek çok yakın bir işbölümü içerisinde çalışmışlardır. Bu işbölümünde Marx, Engels'e genel olarak, uluslararası siyaseti ve askeri konuları bırakmıştır. Marx ve Engels, önemli bir siyasi metnin yayınından önce, daima birbirlerine danışmakla kalmamış, Engels, Marx'ın acil talepleri doğrultusunda çeşitli metinler kaleme almıştır. Bunlar her ne kadar Engels'in bireysel çalışmaları olsalar da, Marx ve Engels'in ortak siyasi pratiklerinin asli birer parçasıdırlar.

Karl Marx'ın devasa teorik üretimi, kendisinin teorisyen yönünün her zaman ön planda kalmasını sağlamıştır. Marx'ın ne denli büyük bir teorisyen olduğuna hiç kimsenin kuşkusu yokken, başka bir yönü, siyasetçi yönü genellikle ihmal edilmektedir. Marx, bir teorisyen olduğu kadar bir siyaset adamıdır da. Yaşamının önemli bir bölümünü siyasetin içinde geçirdi.
Marx'ın yaşamındaki ilk siyasi dönem 1840'lı yılları kapsamakta. 1848 devrimci döneminin öncesinde ve özellikle de devrim günlerinde Marx'ın siyasi etkinliği doruğa ulaşıyor. Devrimlerin başarısız olması Marx'ı, kapitalizmi farklı veçheleriyle analiz etmeye yöneltiyor. Bir dönem için kendisini siyasetin dışına çeken Marx, bu arada son derece değerli eserlere de imzasını atıyor.

Siyaseti uzaktan izlediği bu dönem, 1. Enternasyonal'in kuruluş günlerinde sona eriyor. Bu andan itibaren Marx kendisini, daha uzun ve daha çetrefilli bir siyaset döneminin içerisinde buluyor. 1871 Paris Komünü ile doruğa ulaşan bu dönem, Marx'ın ölümüne dek sürüyor.
Marx, "Marksist" olmakla, aslında bir siyasetçi olmanın da yolunu açmış oluyordu. Tarihsel materyalist düşünceyi geliştirmesi, bu düşüncenin kendisinin önüne koyduğu zorunlulukların da bilincine varmasını sağladı. Böylece, proletaryanın iktidarı ele geçirmesi için, yani bir proletarya devrimi için aktif olarak siyaset üretmeye başladı.

Her siyasetçi gibi Marx da siyasetin yasalarına tabi oldu; doğrularının yanında yanlışlar da yaptı. Ve tabii ki eksikleri de oldu. Ama proletarya devrimi hedefinden hiç şaşmadı; ve hep "marksist" kaldı. Liberal solun kimi unsurlarının öne çıkarmayı sevdiği teorisyenliği ile yetinmedi.
Elinizdeki kitap, David Fernbach'ın, Marx'ın siyasi yazılarının toplandığı dizinin iki cildi için yazdığı önsözlerden oluşmakta. Bu iki önsözün seçilme nedeni, Marx'ın siyaseten en aktif olduğu iki dönem için kaleme alınmış olması. Metinler, teorisyenliğini soyutlayıp siyasetçiliğini unut(tur)maya çalışanlara inat; Marx'ın siyasallığını bize yeniden hatırlatıyor.

<corpus<